

Mäns våld mot missbrukande kvinnor

– ett kvinnofridsbrott bland andra

Förord

Denna studie har tillkommit på uppdrag av Mobilisering mot narkotika (MOB). Inom ramen för MOB finns ett samarbete mellan Stockholm, Göteborg och Malmö (Tre-stad). I Tre-stad väcktes frågan om missbrukande kvinnors utsatthet för våld och man beslöt att tillsätta en referensgrupp.

Denna referensgrupp har bestått av sammanlagt fem personer som på respektive hemort arbetar med frågor om missbruk generellt och kvinnors missbruk mer specifikt. Personerna i gruppen var följande: Sven Holmqvist från MOB som också varit gruppens sammankallande, Pia Jarnling och Lena Jonsson från Stockholm, Birgitta Nyzell från Göteborg samt Margot Olsson och Rolf Nilson från Malmö.

Uppdraget som styrgruppen gav referensgruppen för Tre-stad var att föreslå konkreta åtgärder för målgruppen utifrån en kartläggnings- och intervjuundersökning. Föreliggande rapport utgör således det underlag som MOB efterlyste.

Referensgruppen beslöt att ta in en extern forskare, Fil.dr. Carin Holmberg som har arbetat som projektledare. Dessutom knöts Fil.mag. Goldina Smirthwaite, som har utfört intervjustudien, och Fil.kand. Agneta Nilsson, som har genomfört enkätstudien, till projektet.

Huvudsyftet för oss tre forskare som arbetat med denna rapport har varit tvåfaldigt, dels att låta de våldsutsatta missbrukande kvinnorna komma till tals, dels att ge den intresserade läsaren teoretiska inblickar i de båda forskningsfälten: mäns våld mot kvinnor respektive missbruk. Vi hoppas att rapporten kommer att läsas av personer som arbetar ute i verksamheterna och att föreliggande studie kan ge såväl teoretiska som empiriska inblickar och förhoppningsvis en möjlighet till fördjupning av fältet. Vår förhoppning är också att den kunskap som genererats kommer de utsatta kvinnor till gagn. Och vi riktar härmed ett varmt tack till alla de kvinnor som besvarat enkäten och som låtit sig intervjuas.

Vårt uppdrag är slut. Att vara delaktiga i att ge våldsutsatta missbrukande kvinnor en röst har känts som en viktig uppgift. Viktigast är kanske igenkännandet och insikten att det finns många tankar och känslor och erfarenheter som vi delar, alldeles oavsett om vi forskar eller missbrukar.

*Stockholm, Karlstad och Östersund maj 2005
Carin Holmberg, Goldina Smirthwaite och Agneta Nilsson*

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	10
Kapitel 1: Våld mot kvinnor som missbrukar – en kunskapsöversikt	13
Juridiska aspekter	13
Mäns våld mot kvinnor – olika förståelsemodeller	15
Individiriktat perspektiv	15
Strukturellt perspektiv	18
<i>Våldet som process</i>	20
Relationellt perspektiv	21
Polemik och diskurser inom våldforskningen	23
Det traumatiska bandet och kvinnors uppbrott	23
<i>Kärlek</i>	24
<i>Viljan att förstå mannen</i>	24
<i>Medlidande, hat, hopp och ensamhet</i>	24
<i>Övriga band</i>	25
Kvinnors uppbrott	25
Kvinnomishandel och kvinnors missbruk	26
Ett kontroversiellt forskningsområde	26
Bilder av missbrukande kvinnor	26
<i>Missbruk och kön</i>	26
<i>Misshandel, missbruk och kön</i>	28
<i>En särskilt utsatt grupp</i>	29
Kapitel 2: Enkätstudie av missbrukande, misshandlade kvinnors situation	31
Urval.....	31
Genomförande av enkätstudien	32
Enkätens utformning	33
Analys av datamaterialet	34

Resultat	34
Enkätstudiens första del: Ålder, barn, civilstånd	34
Ålder	34
Barn	35
Civilstånd	35
Utsatthet	35
Enkätstudiens andra del: Utsatthet i vuxen ålder.....	36
Typ av övergrepp i vuxen ålder	36
Utsatthet i vuxen ålder	37
Upprepad utsatthet i vuxen ålder	38
Hjälpsökande	39
Situation för kvinnor med barn	40
Sammanfattning av utsatthet i vuxen ålder	41
Enkätstudiens tredje del: Utsatthet de senaste två åren samt hjälpbehov	41
Antal utsatta kvinnor	41
Situationen för kvinnor med barn	42
Typ av övergrepp under de senaste två åren	42
Förövare	44
Upprepad utsatthet	45
Plats där våld/övergrepp ägt rum	46
Skador av övergreppet/övergreppen	47
Fysiska skador	48
Psykiska skador	48
Skada som lett till vård	48
Polisanmälan	49
Sammanfattning av utsatthet under de senaste två åren	51
Redovisning av resultat avseende hjälpbehov	51
Sökt hjälp hos någon instans	52
Blivit tillfrågad om utsatthet	54
Erbjuden hjälp	55
Ytterligare stöd och hjälp	57
Sammanfattning av frågor avseende hjälpbehov.....	58
Enkätstudiens fjärde del: Kvinnornas boendesituation	59
Behov av ny bostad på grund av våld/övergrepp	60
Avslutande kommentar till enkäten i sin helhet	61
 Kapitel 3: Misshandlade kvinnor med missbruksproblematik – en intervjustudie	 63
Introduktion till intervjustudien och kvinnorna	63
En viktig begreppsförklaring	63
Kvinnorna i studien	63

Presentation av kvinnorna	64
En vålsam värld	69
Fysiskt våld i nära relationer	72
Psykisk misshandel, isolering och misshandelns konsekvenser	74
En allmän nedbrytning och utmattning	75
Isolering och kontrollerande beteende	76
Internalisering	79
Mannens (försökt till) uppfostran/omdaning av kvinnan	81
Skuld och skam	83
Rädsla	86
Att själv använda våld	90
Relationen mellan kvinnors missbruk och utsatthet för sexualiserat våld	91
Rädsla att avslöjas	91
Drogen som bindning	94
Mannen som hinder i behandlingen	96
Kapitel 4: Kvinnornas relation till samhällets hjälpinstanser	99
Varför söker kvinnorna inte hjälp för misshandeln?	99
"Det finns ändå ingen hjälp att få om man är missbrukare"	99
Upplever inte behov av hjälp	100
"Jag känner liksom inte någonting"	101
Att värja sig mot hjälp	104
"Jag hade andra problem att tänka på"	105
"Det är ju det här med golning..."	105
"Jag förstår min man"	105
Övriga orsaker	105
Polisen och kvinnorna	106
Om att anmäla till polisen	106
Polisens hantering av misshandeln	109
Kvinnornas övriga poliskontakter	114
Socialtjänsten och kvinnorna	115
Kvinnornas försörjning	116
Mångfacetterade erfarenheter och känslor kring "socialen"	117
"Då tar dom barnen..."	118
Antipati och misstro	120
Om att inte bli respekterad	121
Villkor för hjälp	124
Boendet	126
Övrig hjälp från socialförvaltningen kvinnorna saknar	128
Positiva erfarenheter av socialförvaltningen	129

Missbruksbehandlingen och kvinnorna	130
Missbruksbehandling och sexualiserat våld	131
<i>Könsblandat eller kvinnoseparat?</i>	132
Sjukvårdens bemötande av kvinnorna	139
Kvinnojourerna och missbrukande kvinnor	142
Kapitel 5: Avslutande reflektioner	146
Likheter och skillnader	146
Inte idealiska offer	146
Aspekter av beroende	147
Skuld	149
Skam	149
Kvinnornas relation till samhällets hjälpinstanser	151
Misshandel, missbruk och missbruksvård	151
Litteraturförteckning	153

Bilaga 1: Enkäten

Bilaga 2: Intervjuguide

Några röster från kvinnor i studien

Under min tid som aktiv missbrukare av amfetamin (10 år) blev jag ofta utsatt för våld av de män jag var sambo med. En del mer, en del mindre. Jag blev även ofta utsatt för våld av andra kvinnor och män som också missbrukade. *(Kvinna, 45 år)*

Vill tillägga att jag önskar att det fanns mer konkret hjälp lättillgängligt när man blir utsatt för våld. Polis kan inte göra så mycket och kvinnocenter kan vara lite "omständliga" (typ kontorstid etc.) att ha och göra med. *(Kvinna, 38 år)*

Eftersom jag är missbrukare sen väldigt länge så ser jag många som verkligen är förtryckta på olika sätt och det finns ingenting för dem att falla tillbaka på. Man behöver respekt oavsett om man är missbrukare eller ej. Inte bara från den närmaste omgivningen utan även av myndigheter. *(Kvinna, 33 år)*

Jag har varit utsatt för både psykisk och fysisk terror från min exmake som jag var gift med i tre år. Jag var dålig mamma och dålig fru fast jag gjorde allt i hemmet och att det bara var jag som jobbade. Fick mer och mer stryk. Allt detta har lett till att jag har fått dålig självbild och dåligt självförtroende och ser ner på mig själv. Nu för tiden använder han vårt barn som ett vapen gentemot mig. *(Kvinna, 26 år)*

Sammanfattning

Mäns våld mot kvinnor har debatterats en hel del de senaste åren. I det offentliga samtalet sägs ofta att våldet företrädesvis förekommer bland personer som missbrukar. Trots detta konstaterande har få empiriska studier gjorts för att synliggöra det våld som kvinnor i missbruk utsätts för, inte heller har några riktade stödprogram genomförts för just denna grupp. Om man drar detta till sin spets tycks det som att våld mot missbrukande kvinnor om än inte accepteras, så i alla fall inte väcker särskilt stor uppmärksamhet i politiska fora. Inom Mobilisering mot narkotika har dock problematiken lyfts fram och denna rapport är ett resultat av detta.

I föreliggande studie sammanflätas forskning om mäns våld mot kvinnor med forskning om missbruk. I arbetets teoretiska del diskuteras de båda forskningsfälten och likheter och skillnader synliggörs. Det blir tydligt att teorier om mäns våld mot kvinnor också kan appliceras på de processer och mekanismer som präglar de missbrukande kvinnornas våldsamma vardag.

Den empiriska delen av arbetet består dels av en enkätstudie, dels av en intervjustudie. Nedan återges några av resultaten i korthet.

Enkätstudien bygger på svaren från 103 kvinnor som besökte ett antal utvalda enheter i Stockholm respektive Malmö och Göteborg och som vänder sig till personer som missbrukar. Frågorna handlade främst om deras utsatthet för våld, boendesituation samt vilken typ av stöd och hjälp de önskar för att undvika våld. Svaren har bearbetats statistiskt.

Analysen visar att kvinnorna är utsatta för ett upprepat och grovt våld, främst av en man de har eller har haft en nära relation till. Förutom det utsätts kvinnorna också för våld av andra okända eller bekanta män samt professionella av båda könen. Undersökningen visar att kvinnornas främsta önskan när det gäller boendet är att "få vara ifred". Ett eget boende ger inte kvinnorna med nödvändighet just detta eftersom våldet inte sällan utövas av en man de har en relation med.

Intervjustudien bygger också den på respondenter i Stockholm, Malmö och Göteborg. I analysen av materialet står det klart att misshandlade kvinnor som missbrukar, precis som misshandlade icke-missbrukande kvinnor, tycks bagatellisera det våld de utsätts för. Kvinnorna delar också skammen för att de utsätts för våld samt rädslan för att söka hjälp hos de sociala myndigheterna när de har hemmavarande barn eftersom de inte vill förlora barnen. De missbrukande männen tycks använda isolering och kontroll som medel för att behålla makten över kvinnan, precis som icke-missbrukande män. Det som delvis skiljer sig åt i denna jämförelse är uttrycken för de olika processerna som strukturerar en våldsrelationen.

Samtidigt som kvinnorna kan ge goda exempel på hur polis, sjukvård och sociala myndigheter agerat för att ge dem stöd så finns det parallellt många berättelser om hur våldet negligerats och osynliggjorts och hur stöd och hjälp uteblivit.

Idag finns det få möjligheter för kvinnor som missbrukar att få stöd och behandling i kvinnoseparata grupper. Kvinnorna i studien säger sig välkomna behandling i enkönade fora. Kvinnorna i studien understryker vikten av att kunna få hjälp för de konsekvenser som våldet för med sig utan att krav samtidigt ställs på att de ska upphöra med sitt missbruk. Idag fokuseras missbruket medan våldet ses som en effekt av missbruket. Det leder till att kvinnorna kan stå utan hjälp i en våldsamt situation/relation

om de inte samtidigt vill delta i ett program för att upphöra med sitt missbruk.

En konsekvens av att behandlingshem och andra verksamheter som vänder sig till missbrukande kvinnor är könsblandade är att kvinnorna kan komma att tvingas att vara i behandling med män som utsatt dem för våld. Att kvinnoseparat behandling inte är självklar kan möjligen tolkas som ett motstånd från sociala myndigheter och vårdpersonal att se att det våld som kvinnor som missbrukar utsätts för många gånger faktiskt är ett kvinnofridsbrott som inte kan reduceras till en del i missbrukets subkultur.

KAPITEL 1:

Våld mot kvinnor som missbrukar – en kunskapsöversikt

Även om våld mot kvinnor är ett ämne som engagerar många forskare är det sällan missbrukande kvinnor står i fokus i detta sammanhang. I föreliggande studie fokuseras just missbrukande kvinnors utsatthet för våld. Det innebär att två forskningsfält möts – dels fältet våld mot kvinnor, och dels fältet drog- och missbruksforskning. Kunskapsöversikten tar först upp mer generella rön kring våld mot kvinnor, och kommer därefter in på forskning som specifikt berör missbrukande kvinnors situation. Den litteratur översikten bygger på är inriktad på mäns våld mot kvinnor och tar inte upp våld i samkönade relationer annat än ytterst perifert.¹

Rapporten i sin helhet är upplagd enligt följande: Vi inleder kapitel ett med att kort diskutera mäns våld mot kvinnor ur ett juridiskt perspektiv. Därefter tar vi upp teorier som används för att förstå och förklara våldet. Vi går också igenom forskning om vad som föregår kvinnans uppbrott från misshandelsrelationen för att avsluta med forskning om kvinnor som missbrukar. Därmed sammanför vi de två forskningsfälten.

I kapitel två redovisar vi enkätstudien och de slutsatser som vi anser av särskild vikt att lyfta fram. I kapitel tre diskuteras intervjustudien och teoretiska analyser varvas med tolkningar av kvinnornas berättelser. Kapitel fyra fokuserar förhållandet mellan de våldsutsatta kvinnorna och de myndigheter samt sjukvården och behandlingsinstitutioner som möter dem. Och i kapitel fem diskuterar vi avslutningsvis kring några av studiens resultat.

Juridiska aspekter

I dagligt tal används ofta ordet kvinnomisshandel för att beteckna mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Men kvinnomisshandel finns inte som ett självständigt juridiskt begrepp utan betraktas rättsligt sett inom kategorin misshandel. I kunskapsöversikten *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält* redogör sociologen Anne-Lie Steen för några juridiska aspekter av kvinnomisshandel.² Det juridiska begreppet misshandel inbegriper tillfogande av kroppsskada, sjukdom eller smärta. Till begreppet sjukdom räknas inte bara kroppsliga aspekter utan även psykiskt lidande och chock. När våld mot kvinnor beskrivs i storleksmätt är det ofta det våld som finns under kategorin misshandel som åsyftas, men våld mot kvinnor kan finnas även under annan brottrubricering än misshandel – exempelvis mord, dråp, grov kvinnofridskränkning, våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Ytterligare brottskategorier i samband med våld mot kvinnor kan vara hemfridsbrott, ofredande, olaga hot samt skadegörelse.³

¹ Våld i samkönade relationer är ett förhållandevis ungt forskningsområde. Den forskning som hittills finns tycks dock visa att mekanismer och processer i en samkönad misshandelsrelation har gemensamma nämnare med de som strukturerar en heterosexuell misshandelsrelation. Se: *Kvinna slår kvinna. Man slår man*. 2003.

² Steen 2003

³ Steen 2003

1982 ändrades lagen på ett sätt som brukar betraktas som avgörande för synen på mäns våld mot kvinnor. Lagändringen gällde att misshandel inomhus, av icke grov karaktär, gick från enskilt till allmänt åtal. Många forskare påpekar att detta ger våldsbrotten mot kvinnor en status av *samhällsproblem* istället för att enbart vara ett problem för de berörda individerna. Margareta Hydén tecknar följande bild av den generella skillnaden mellan den misshandel som drabbar kvinnor respektive män, och vad man ville uppnå med lagändringen:

Kvinnor blir misshandlade på enskild plats – det vill säga i sina hem; misshandel på allmän plats har manliga offer. Dessa ändrade åtalsregler betyder således att staten ställer män till ansvar för misshandel av kvinnor. I vår tid existerar inte kvinnomisshandel längre enbart i privat-sfären, utan har lyfts ut i offentligheten. Det har blivit ett namngivet och offentligt reglerat socialt problem.⁴

Våld mot kvinnor ses inte längre som en privatsak. Den främsta anledningen till lagändringen var att man i det allmänna rättsmedvetandet ville jämställa kvinnomisshandel med annan misshandel och betona att även misshandel i hemmen är en brottslig handling.⁵

Allmänt åtal innebär bland annat att den som utsatts för brott inte kan ta tillbaka sin anmälan såsom är fallet med ett enskilt åtal. Dock skriver Hydén:

Många människor – misshandlade kvinnor och misshandlande män utgör här inget undantag – lever fortfarande i den föreställningen att det är kvinnan som gör anmälan om misshandel, och att det är kvinnan som kan "ta tillbaka" denna anmälan. Så är inte fallet. Jag undrar om människor förstått djupet av den förändring i synen på kvinnomisshandel som lagändringen faktiskt ger uttryck för. Det är inte den enskilda kvinnan som numera avgör när, hur och under vilka omständigheter en man bör ställas till ansvar för sina våldshandlingar. Det är *vi alla*, det vill säga svenska folket i form av vårt rättsväsende, som har tagit en generell ställning till frågan om kvinnomisshandel.⁶

Från och med den 1 juli 1998 finns ännu en brottskategori som inrymmer misshandelsbrott mot kvinnor, nämligen grov kvinnofridskränkning. Grov kvinnofridskränkning syftar till att tydliggöra och skärpa straffet för en rad olika kränkande och upprepade handlingar som en man begår mot en kvinna i en äktenskapsliknande relation. Till grund för denna nya brottskategori ligger etablerad kunskap om kvinnomisshandelns karaktär. Den avgörande skillnaden jämfört med tidigare lagstiftning är att inom brottskategorin grov kvinnofridskränkning kan en mängd olika brott mot kvinnan bedömas tillsammans istället för var för sig. Den sammantagna bedömningen kan ge strängare straff än summan av de enskilda brotten om de skulle ha bedömts var för sig. Brotten som tas in under grov kvinnofridskränkning kan till exempel vara hemfridsbrott, misshandel, ofredande och sexuellt tvång⁷

⁴ Hydén 1995 s 24

⁵ Steen 2003 s 21

⁶ Hydén 1995 s 35

⁷ Steen 2003

Steen påpekar dock att nya brottskategorier åtminstone under en viss period kan vara problematiska. Handlingar som tidigare betraktats som legitima och moraliskt accepterade blir inte genast betraktade som illegitima enbart på grund av att de blir olagliga. Det kan vara svårt att till en början identifiera olika handlingar som brottsliga. Detta gäller såväl för kvinnor som utsätts för brottet, männen som utsätter dem samt för de personer som i sin profession möter brottsoffer och gärningsman inom rättsväsendet, hälso- och sjukvården samt socialtjänsten.⁸

Mäns våld mot kvinnor – olika förståelsemodeller

Inom svensk forskning om mäns våld mot kvinnor har en könsmaktteoretisk förståelse varit dominerande under senare år. Men även inom detta perspektiv finns olika forskningsinriktningar. Steen urskiljer tre idealtypiska synsätt: ett individinriktat perspektiv, ett strukturellt perspektiv och ett relationellt perspektiv. Även om de forskare hon väljer ut som representanter för dessa synsätt placerar in sig inom en könsmaktteoretisk ram har de olika förståelser av könsmakt. Situationen inom forskningsfältet kan beskrivas som polemisk, och det urval Steen gjort grundar sig på att hon anser att just dessa forskare tydliggör kampen om tolkningsföreträdet inom den könsmaktteoretiska ramen.⁹ Nedan kommer Steens exempel att behandlas, samt utökas med ytterligare några resonemang kring de olika perspektiven.

Individinriktat perspektiv

Redan inledningsvis bör sägas att det individinriktade perspektivet utsatts för stark kritik av feministiska våldsforskare i och med att det ofta anses bortse från kön som grund för en samhällelig maktordning. En av alla de feministiska våldsforskare som är starkt kritiska till individinriktade förklaringsmodeller är Margareta Hydén. Hon beskriver feministiska förklaringsmodeller av våld som en protest just mot individinriktningen och urskiljer två dominerande inriktningar inom diskussionen om våld mot kvinnor, inriktningar som härstammar ur helt olika sammanhang:

Den ena har sitt ursprung ur det *individualpsykologiska perspektiv* på människor och mänskliga problem som har djupa rötter i vår kultur. Det andra härstammar från den moderna kvinnorörelsen och dess feministiska perspektiv. Det *feministiska perspektivet* har vuxit fram i protest mot det individualpsykologiska sättet att formulera vad kvinnomisshandel är och hur problemen bör lösas.¹⁰

Hydén lyfter fram kvinnofientliga drag inom den individinriktade våldsforskningen, och räknar upp en rad forskare som mer eller mindre öppet förmedlar budskapet "se hur kvinnor kan förstöra män".¹¹ Vidare påpekar hon att i centrum för många individualpsykologiska forskares analys står mannens barndomshistoria och personlighetsmässiga drag. Till dessa forskare ställer Hydén följande kritiska frågor:

⁸ Jfr Steen 2003 s 104

⁹ Steen 2003 s 64

¹⁰ Hydén 1995 s 25

¹¹ Hydén 1995 s 28 f f

Dessa forskare menar att orsaken till kvinnomisshandel återfinns i vissa intrapsykiska drag hos mannen, vilka predisponerar honom för våldsamt beteendet gentemot sin partner. En rad frågor tränger sig på i samband med en sådan slutsats, frågor som: Vad är det som gör att just denne man, vid detta tillfälle, misshandlar just denna kvinna och aldrig någon annan? Vad är det som gör att män som "överväldigas av en tidigt bortträngd aggressiv problematik i akuta situationer" kan så kontrollera denna akuta situation att den nästan aldrig uppkommer i vittnens närvaro? (...) Och hur kommer det sig att det alltid är hustrun som utsätts för våld i akuta situationer, och inte någon av mannens överordnade på hans arbetsplats?¹²

En av de individinriktade forskare Hydén kritiserar är den engelske psykiatrikern Gayford. Hans typologi ligger till grund även för viss svensk forskning.¹³ Han tyckte sig kunna identifiera följande tre grupper bland kvinnor som misshandlats:

- **Den inadekvata hustrun.** Här menade han att de kvinnor återfanns som växt upp under svåra förhållanden. Äktenskapet ansågs bli en upprepning av förhållandena i deras ursprungsfamilj: dålig ekonomi, missbruk, flera barn i unga år.
- **Den provokativa hustrun.** I denna kategori placerade han en typ av kvinna som han påstod uppträdde provokativt gentemot sin man. Som exempel på provokation uppgav han att kvinnan misskötte hem och barn, uppträdde flirtigt och utmanande mot andra män eller var kontrollerande.
- **Den högkompetenta hustrun** var istället en kvinna med god uppväxt, god utbildning och kvalificerat arbete som var intellektuellt överlägsen sin man, som i sin tur var beroende av henne. I början drog mannen nytta av hennes kompetens och beundrade henne. Men senare fick hennes kompetens honom att känna sig irriterad.

Gayfords typologi bygger på antagandet att den misshandlade kvinnan i samspelet med sin man uppträder förkastligt. Detta felaktiga uppträdande är enligt Gayford uttryck för specifika personlighetsdrag vilka utmärker kvinnor som blir misshandlade och sägs även förklara varför män slår. Feministiska våldsforskare är dock djupt skeptiska till Gayfords teorier. Till exempel skriver Margareta Hydén:

De mest skilda typer av uppträdande är klandervärda i Gayfords värld, och följaktligen är det en rad olika kvinnliga personlighetsdrag som bäddar för misshandel: Den unga mamman med dålig ekonomi, den högutbildade kvinnan i karriären med god ekonomi, hon som är ordentlig och kontrollerande och hon som är slarvig och inte har kontroll över någon-

¹² Hydén 1995 s 29 f

¹³ Se tex. Bo Bergmans kritiserade avhandling från 1987: *Battered Wives. Why are they beaten and why do they stay?* Senare i rapporten tar vi upp att misshandlade kvinnor omges av en "skylla sig själv" diskurs, med andra ord anses kvinnorna själva vara orsak till det våld som drabbar dem. Ett annat namn på denna diskurs är "blame the victim", dvs. "skyll på offret". Bergmans avhandling är ett av de mer kända exemplen på en sådan diskurs i svenska våldsforskningssammanhang.

ting. På ett bisarrt sätt överensstämmer Gayfords utläggning med det som kvinnorörelsen under alla år framhållit: Vilken kvinna som helst kan bli offer för misshandel. Det räcker med att hon är – kvinna.¹⁴

Hydén menar att kvinnofientliga uppfattningar av ovanstående typ i högsta grad är levande. Även om de för tillfället inte är speciellt dominerande i det offentliga samtalet finns de djupt rotade i vår kultur. Speciellt då det finns sexuella inslag i våldet kan det hävdas att kvinnan får skylla sig själv: "var hon inte utmanande klädd?" Hydén ser feministiska förståelsemodeller av våld som en reaktion mot en kvinnofientlig, individriktad och patologiserande diskurs:

Kvinnor som görs ansvariga för den misshandel de utsatts för därför att de har en patologisk personlighet, män som görs oansvariga gör den misshandel de utsätter kvinnorna för därför att deras egen personlighet är patologisk, kvinnor med ansvar för allt och män med ansvar för ingenting – detta sätt att beskriva kvinnomisshandel skulle komma att väcka stor ilska, skapa protester och ge upphov till en helt annan typ av förståelse av vad kvinnomisshandel är.¹⁵

Mot bakgrund av den starka kritik som från feministiskt håll riktats mot våldsforskning som söker förklaringar på individnivå kan det kanske tyckas märkligt att det finns individriktade forskare som placeras i en könsfaktorteorietisk ram. Inte desto mindre skriver Steen i sin kunskapsöversikt in den typen av forskning inom det könsfaktorteorietiska perspektivet. Hon förhåller sig dock starkt kritisk till den individriktade forskning hon tar upp.

Som representant för ett individriktat synsätt väljer hon Eva Hedlund, socionom, psykoterapeut samt hedersdoktor i socialt arbete vid Stockholms universitet. "Även om Hedlund menar att en könsfaktorteorietisk perspektivering är viktig, kan man säga att hennes egen forskning och kliniska verksamhet kontrasterar mot många av de antaganden som utgör tolkningsram för denna perspektivering" skriver Steen.¹⁶ Hedlund ser våldsutövningen som sexualiserad i den betydelsen att den är könsrelaterad. Grunden för våldet handlar enligt henne om mannens behov av att stärka sin manlighet. En manlighet han anser sig stärka genom att beröva kvinnan den makt han uppfattar att kvinnan förfogar över. Mannen använder sitt kön för att bli av med känslor som vrede, maktlöshet osäkerhet och underlägsenhet.

Enligt Hedlund är mannens våld inte kontrollerat, utan han våldtar i "blint raseri". Här avviker Hedlunds syn på våldsakten från många andra feministiska våldsforskare, som snarare betonar att mannen ofta har kontroll då han slår. Till exempel har den misshandlande mannen ofta tillräcklig kontroll för att vänta med misshandeln tills paret blir ensamma. Och innan han börjar slå kan han vidta kontrollerade åtgärder som att dra för gardiner och skruva upp ljudet på stereon.¹⁷

Steen tydliggör de konsekvenser som Hedlunds resonemang kan få när det gäller frågan om vem som ska ses som ansvarig för våldet:

¹⁴ Hydén 1995 s 31

¹⁵ Hydén 1995 s 33

¹⁶ Steen 2003 s 67

¹⁷ Se tex. Lundgren 2004 för en beskrivning av våld och kontroll.

Hedlunds analyser, där mannens beteende betraktas som patologiskt men inte så sjukt att han behöver vård eller rehabilitering, kan innebära ansvarsbefrielse för mannen. Även om Hedlund påtalar vikten av att se till kulturella och strukturella villkor, tenderar betydelsen av dessa att försvinna då hennes analyser begränsas till en intra-psykisk nivå, med hjälp av traditionella psykologiska och psykoanalytiska teorier och begrepp där det snarare är individuella än strukturella förklaringar som fokuseras.¹⁸

Steen menar att Hedlund, som understryker mödrars betydelse för sund manlig psykosexuell utveckling, riskerar att förskjuta ansvaret för mäns våld till enskilda kvinnor snarare än till enskilda män eller till en samhällsstruktur. Det medför en uppbar risk att kvinnor framstår som den främsta orsaken till mäns våld mot kvinnor.

Strukturellt perspektiv

I stark kontrast till den individinriktade tolkningen av våldet som vi diskuterade ovan står ett strukturellt perspektiv. Här menar man att våldet inte kan reduceras till effekter av individuella psykologiska störningar och/eller sociala problem. Man kan säga att i den individinriktade tolkningen av mäns våld mot kvinnor framstår det som att det är en *artskillnad* mellan så kallade vanliga relationer och våldsrelationer. Det antas med andra ord vara särskilda män som slår och särskilda kvinnor som blir slagna.

Utifrån det strukturella perspektivet menar man istället att det handlar om *gradskillnader*. Man tar fasta på att även så kallade vanliga heterosexuella parrelationer ofta innehåller manlig överordning även om inte fysisk misshandel förekommer. Med detta som utgångspunkt söker man de gemensamma mekanismer som strukturerar såväl "vanliga parrelationer" som de som präglas av mannens våld mot kvinnan.

Dominans, aggressivitet och att "ta för sig" är inte något som står i motsatsförhållande till vad som allmänt anses manligt, utan mannen som slår handlar i linje med kulturella föreställningar om virilitet. Han agerar *innanför* sin kulturs könsgränser. Professor Eva Lundgren resonerar på följande sätt om hur manligt våld och kvinnlig underordning inte kan tolkas som en avvikelse utan tvärtom ligger i linje med gängse könskultur:

Maktobalans är som jag försöker visa en integrerad del av kulturellt 'normala' könsbilder, det jag kallar *kulturell normalitet* – särskilt i en könskultur där (hegemonisk, dvs. dominerande) manlighet och kvinnlighet skapas som olika – 'hurra för den lilla skillnaden!' (?) Manlighet representerar på många subtila sätt det överordnade, det som ges status och makt, till exempel att ha tolkningsföreträde. Makt kan utövas på ett legitimt sätt, men även illegitimt och angränsa till våld. Även om våld är en juridisk illegitim handling, anses man inte vara mindre man eller omanlig om man slår; snarare tvärtom. Det kan alltså vara kulturellt legitimt, även bejakas, att slå. Att vara kvinna är inom denna modell kontrasten till detta: att vara underordnad – till exempel att framför allt vara tillgänglig för män, sexuellt eller omsorgsmässigt. Motsvarande ska kvinnor dras till och tända på mäns överordning, dominans, plånbok och andra maktattribut, medan män ska tänka på kvinnors underordning genom attribut som visar hennes tillgänglighet, manstillvändhet.¹⁹

¹⁸ Steen 2003 s 69

¹⁹ Lundgren 2004 s 19

Man definierar samlingsbegreppet "sexualiserat våld" för att synliggöra kvinnors utsatthet. Inom begreppet ryms förutom mäns våld mot kvinnor i parrelationen en mängd olika handlingar som kan kopplas till uttryck manlig makt såsom: sexuella trakasserier, könsstympling, konsumtion av pornografi samt köp av kvinnor för sexuella ändamål.

Inom denna tradition ses våld som ett *kontinuum*.²⁰ Med våld som ett kontinuum menas att man ser att det finns ett samband mellan våld och andra, mer accepterade uttryck för mäns överordning. Våldet förstås inte längre som avskilt från sådana uttryck, utan snarare som något som ligger i linje med det. "Kontinuum används omväxlande för att beskriva skillnader mellan vad som i ena änden anses som mer triviala handlingar, medan den andra änden utmärks av fysiskt våld (...) eller för att se sambandet mellan olika könsrelaterade våldsuttryck som då inkluderar både olika kriminaliserade handlingar och andra former av könsrelaterat förtryck", skriver Steen.²¹

En konsekvens av att tolka kvinnoförtryck och våld i termer av gradskillnader och som en konsekvens av samhällets strukturella villkor innebär också ett antagande om att vilken kvinna som helst kan bli offer för mäns våld. Mäns våld mot kvinnor begränsar det dagliga livet för alla kvinnor, om inte annat genom att kvinnor måste förhålla sig till detta hot om våld. Det ständigt närvarande hotet om våld från män tolkas som en begränsning av kvinnors rörelsefrihet och demokratiska rättigheter.²²

Psykologen Mona Eliasson beskriver på följande sätt hur hotet om våld påverkar kvinnors vardag:

Hot om våld är en företeelse som kvinnor måste ägna uppmärksamhet åt i sitt dagliga liv, oberoende av om de lever tillsammans med våldsamma män eller ej. Detta hot dikterar om de skall vänta ensamma vid en busshållplats sent på kvällen, om de ska jogga ensamma i en park, om de ska våga fråga en främmande man om vägen, om de ensamma ska gå hem till en manlig bekant på en kopp kaffe, hur de ska förhålla sig till vissa manliga arbetskamrater och om de skall öppna dörren för oväntat besök. Våldet är en mycket viktig del av kvinnors verklighet som ingen längre kan blunda för.²³

Inte heller våldsmännen kan avgränsas till vissa så kallade avvikande grupper såsom psykiskt sjuka män eller missbrukare, utifrån ett könsmaktstrukturellt antagande. Tvärtom anser man att mäns våld återfinns inom alla samhällsklasser.

Som representant för det strukturella perspektivet väljer Steen Eva Lundgren, teolog och professor i sociologi vid Uppsala universitet med särskild inriktning mot mäns våld mot kvinnor. Lundgrens grundantagande är att våld mot kvinnor måste förstås inom en patriarkal kultur där män utövar könsmakt. I denna könskultur är manlig sexualitet och våld nära sammanlänkade eftersom maskuliniteten i vår kultur byggts upp och upprätthålls genom en intim förbindelse mellan våld och virilitet. Lundgren visar att det är först när man diskuterar mäns våld i termer av gradskillnad mellan olika former av förtryck samt utifrån tanken om våldet som ett kontinuum, som det samlade

²⁰ Steen 2003 s 73

²¹ Steen 2003 s 51-52

²² Jfr. Wendt Höjer 2002

²³ Eliasson 1997, s 80. För en utförlig analys av hotet om mäns våld i ett samhälleligt perspektiv, se Wendt Höjer 2002

sexualiserade våldet synliggörs som uttryck för det samhälleliga kvinnoförtrycket. Då först friläggs de bakomliggande orsakerna till kvinnors underordning och hur detta genomsyrar samhällsstrukturen och normer kring kön.

De båda statsvetarna Cecilia Aase och Maria Wendt Höjer citerar Eva Lundgren och gör följande sammanfattning av den analys som ligger bakom en sådan tolkning:

Skillnaderna mellan ett misshandelsförhållande och ett förhållande där fysiskt våld inte förekommer beskrivs som en gradskillnad och inte som en artskillnad. Den manliga sexualiteten konstitueras i olika utsträckning kring våld, alltifrån föreställningar om manlighet som virilitet och aggressivitet till regelrätta övergrepp. När en man slår en kvinna handlar han innanför sin kulturs könsgränser: "Mannen blir ekstra mye kar når han 'tar kvinnen hardt'" skriver Lundgren (1990:13).²⁴

Lundgren menar vidare att även kvinnors underordningsprocess i själva misshandelsrelationen får sin näring ur strukturella antaganden om vad som utgör kvinnlighet i vår kultur. I våldsrelationen sker visserligen en gradvis förskjutning mot en mer tydlig underordning men denna påbörjas utifrån vanliga, allmänna förväntningar på vad som anses vara en positiv kvinnlighet. Dock förskjuts gränserna långsamt mot en underordning som blir mer tydlig.

Våldet som process

Från 1990-talet och framåt har det blivit vanligt att tolka våldet som en process. Att betrakta våldet ur ett processperspektiv innebär bland annat att man riktar kritik mot dem som sätter likhetstecken mellan våldet och enstaka och tillfälliga uttryck för aggressionshandlingar. I stället understryker man att man måste se hela det sammanhang som våldet försiggår i, med andra ord anses våldet vara ständigt närvarande varför det inte kan reduceras till enstaka våldshändelser.

Eva Lundgren har utvecklat en teori kring vad hon definierar som normaliseringsprocessen. Denna har fått stor spridning både bland andra forskare och de praktiker som möter de misshandlade kvinnorna. Normaliseringsprocessen är en teoretisk beskrivning av såväl mannens som kvinnans strategier. För mannens del är en viktig effekt av misshandeln att han uppnår kontroll. Dels en kortsiktig kontroll som uppnås via själva våldshändelserna, och dels en mer långsiktig kontroll som uppnås bland annat via isolering av kvinnan samt att mannen växlar mellan våld och värme. Genom att mannen inte bara slår, utan också visar sig varm och omsorgsfull binds kvinnan hårdare till honom. Bindningen till mannen ökar också genom att mannen isolerar kvinnan, mentalt eller fysiskt, vilket i sin tur leder till att normer förskjuts eftersom kvinnan inte har tillgång till någon annan person än mannen som kan spegla vad det är som sker. Det i sig leder till att det som från början framstod som en orimlig behandling eller ett orimligt tilltal blir en del av vardagen, det framstår till sist som "normalt".

Enligt Lundgren ger våldet mannen erotiska upplevelser och fungerar som en del av hans könskonstitueringsprocess, det vill säga att misshandeln och de därpå ofta följande sexuella övergreppen skapar en upplevelse hos mannen av att vara just manlig. Till det manliga hör dominans, överordning, att ta för sig, makt och kontroll, vilket

²⁴ Wendt Höjer & Aase 1996 s 41

kontrasterar mot egenskaper som strukturellt kopplas till "det kvinnliga", exempelvis anpassning till män.²⁵

För kvinnans del handlar normaliseringsprocessen om överlevnads- och anpassningsstrategier. Genom den effekt misshandeln får på kvinnan kommer hon att uppfatta våldet som normala inslag i vardagen. Gränserna för vad som är acceptabelt och oacceptabelt löses upp och gradvis börjar kvinnan alltmer se både sig själv och våldet ur mannens perspektiv – hon internaliserar hans motiv för våldsanvändningen. Normaliseringsprocessen kan för kvinnans del beskrivas som en nedåtgående spiral där hon gradvis anpassar sig till våldet, först för att få ett slut på det och sedan som överlevnadsstrategi. Till slut är hon ett passivt offer som ser våldet som uttryck för kärlek och omsorg.²⁶

Steen påpekar att även om man från och med början av 1990-talet i mycket hög utsträckning börjar använda begreppet "normaliseringsprocessen", kan detta begrepp till stora delar betraktas som en syntes av tidigare beskrivningar av våldsprcessen både när det gäller kvinnans reaktioner och mannens handlingar. Steen spårar Lundgrens influenser till psykologisk forskning samt psykoterapeutiskt kliniskt arbete i USA. Hon framhåller att vad Lundgren tillför med sitt begrepp normaliseringsprocessen, är att detta också omfattar *mannens* strategier i våldsprcessen, liksom förståelsen av våldet som arena för könskonstituering.²⁷

Relationellt perspektiv

Ovan har vi gått igenom det individuella perspektivet samt det strukturella perspektivet på kvinnomisshandel. Båda dessa perspektiv kritiseras emellertid av Margareta Hydén, som Steen valt som representant för ett *relationellt perspektiv*. Hydén är professor i socialt arbete vid Linköpings universitet, samt psykoterapeut. Hon fokuserar *relationen* mellan mannen och kvinnan i ett misshandelsförhållande.

Hos Hydén framställs misshandelsäktenskapet och män som misshandlar precis som i det individinriktade perspektivet som artskilda från "normala" äktenskap och "normala" män.²⁸ Hydén betecknar misshandel som en *illegitim* handling inom äktenskapet. Detta kan kontrasteras mot Lundgren, som beskriver en process, den så kallade normaliseringsprocessen, där våldet till slut kommer att uppfattas som någonting normalt och kanske rentav som ett uttryck för mannens kärlek. Medan Hydén framhåller att mäns våld är illegitimt, framhåller Lundgren att det är kulturellt tillåtet för män att vara dominanta och att använda våld.

²⁵ En man som anpassar sig till en kvinna kan kallas t ex för toffel eller det feminiserande uttrycket "kärring", medan det för kvinnor som anpassar sig till män inte finns motsvarande glåpord. Däremot finns det gott om glåpord för kvinnor som intar en traditionellt manlig position av överordning och blir den styrande i förhållandet: huskors, megära, ragata, rivjärn eller det mer moderna bitch. Flera feministiska forskare har dock påpekat att det i ett samhälle präglad av diskursiv jämställdhet är skamligt att framstå som ojämfäst. Kvinnan samhandlar därför med mannen för att dölja maktobalansen i relationen. Medan tidigare könsideologi gick ut på att legitimera mannens överordning, går nuvarande könsideologi ut på att dölja den manliga överordningen och få relationen att framstå som jämställd. Den kvinna som lyckas med att både anpassa sig till mannen och samtidigt dölja att hon anpassar sig har större utsikter att få positiv bekräftelse på sin kvinnlighet än kvinnor som antingen öppet låter bli att anpassa sig (bitch) eller anpassar sig så tydligt att anpassningen avslöjas som underordning (våp). Jfr. Haavind 1985 samt Ethelberg 1985.

²⁶ Steen 2003 s 54, samt Lundgren 1997

²⁷ Steen 2003 s 53

²⁸ Steen 2003 s 83

Steen påpekar att strukturella analyser kritiseras för att lägga ansvaret för våldet på en patriarkal samhällsstruktur och därmed sägs ansvarsbefria enskilda män.²⁹ Men även Hydén och det relationella perspektiv hon företräder får kritik; till exempel för att hon alltför starkt betonar interaktionen mellan kvinnan och mannen. I kontrast till många andra feministiska våldsforskare framför Hydén tanken att kvinnan – om än momentant – har makt över mannen i ett misshandelsförhållande. Under själva våldsakten är det mannen som har makt, men efter misshandeln är det kvinnan som har makten enligt Hydén, då det är kvinnan som kan avgöra om förhållandet ska bestå trots mannens illegitima våldshandling. Detta sätt att resonera har väckt kritiska reaktioner hos andra våldsforskare, exempelvis skriver Steen: "Vad denna tillfälliga makt innebär för kvinnan, annat än ett ansvarspåläggande, kan diskuteras. Makten att avgöra om äktenskapet skall bestå eller inte bör inte förväxlas med makten att få våldet att upphöra. Att lämna ett äktenskap eller en relation där våld förekommer leder inte med automatik till att mannens våld upphör."³⁰

Även Holmberg & Enander, som studerat kvinnors uppbrott ur misshandelsrelationer, är kritiska mot Hydéns resonemang:

Hur ska man slutligen betrakta den interaktion som sker mellan parterna i en relation där mannen brukar våld mot kvinnan? Som ett ömsesidigt samspel eller som en process där den ena parten på olika sätt försöker betvinga den andra? Margareta Hydén har blivit kritiserad för att med sin fokusering på parternas interaktion, förlora själva grundproblematiken – mannens maktutövning – ur sikte, en kritik vi är benägna att instämma i.³¹

En konsekvens av att Hydén fokuserar interaktionen och inte hela det sammanhang i vilket våldet pågår är att hon argumenterar för att våldet kan urskiljas i tre avgränsade faser: dess förhistoria, själva våldsakten och slutligen efterspelet. Hon menar att våldets förhistoria utgörs av ett gräl där både kvinnan och mannen uttrycker missnöje och irritation mot sin partner. Våldsakten följer därpå och innebär att mannen misshandlar kvinnan. I den tredje och sista fasen, under efterspelet, är det kvinnan som utifrån Hydéns tolkning har makt att bestämma om relationen skall bestå eller inte. Maktrelationen anser hon därför omvänd i denna sista fas. En förutsättning för att kvinnan ska acceptera att vara kvar i förhållandet är bland annat att hon accepterar mannens tolkning och retorik kring själva våldsakten. En retorik som till exempel innebär att mannen hellre talar om "bråk" än om "våld".³²

Här blir det tydligt att en väsentlig skillnad mellan den relationella och den strukturella tolkningen av våldet är att hela den kontext som våldet verkar inom inte finns med i den relationella analysen. Istället lyfts grälet ut ur sitt sammanhang och ut ur våldets vardag. Allt det som pågår i förhållandet mellan de enstaka våldssituationerna osynliggörs.

²⁹ Steen 2003 s 52

³⁰ Steen 2003 s 82

³¹ Holmberg & Enander 2004 s 29

³² Holmberg & Enander 2004 s 20 ff

Polemik och diskurser inom våldsforskningen

Som säkert har framgått av genomgången ovan finns det gott om punkter för oenighet inom forskningsfältet mäns våld mot kvinnor. Steen gör följande sammanfattning:

I kampen om tolkningsföreträdet ställs förklaringar på strukturell nivå mot individförklaringar. Våldet och gärningsmannen förstås antingen utifrån en tanke om gradskillnad eller artskillnad i förhållande till "normala" män och andra kontrollhandlingar. Våldet antas antingen vara ett uttryck för makt, en handling som både är kontrollerad och syftar till kontroll över kvinnan eller som en okontrollerad vredeshandling som orsakas av mannens vanmakt eller maktlöshet. Dessa motsatser får betydelse för problemets lösning, liksom för ansvarsfrågan.³³

Steen påpekar dock att den diskurs som dominerat svensk våldsforskning sedan 1990-talet utmärks av en tydligt uttalad könsmaktteoretisk utgångspunkt, av antaganden om våld som ett kontinuum av sexualiserade handlingar som syftar till och uttrycker makt och kontroll. Steen framhåller dock att även om denna diskurs är dominerande förekommer det andra perspektiv. Till exempel förekommer fortfarande förklaringar där mäns våld mot kvinnor betraktas som en följd av individuella faktorer mer eller mindre oberoende av samhälleliga villkor. Detta synsätt blir dock alltmer perifert, menar Steen. Hon nämner också att det utanför den dominerande diskursen finns andra förklaringar till mäns våld mot kvinnor, förklaringar som tar utgångspunkt i fysiska avvikelser, såsom en överproduktion av könshormon.³⁴

Det traumatiska bandet och kvinnors uppbrott

Inom forskning om misshandelsrelationer belyses och diskuteras en mängd faktorer som försvårar för kvinnan att lämna den misshandlande mannen. Steen kommenterar diskussionen på följande sätt: "En vanligt återkommande fråga som debatteras handlar om varför kvinnor inte lämnar den man som utsätter henne för våldshandlingar samt hur man på olika sätt kan underlätta för kvinnan att lämna mannen. (...) Kvinnor som lämnar sina män blir de 'lätta, begripliga fallen medan kvinnor som stannar blir en avvikande grupp som måste förklaras."³⁵

Om myndigheters insatser före 1990-talet inriktades på att restaurera förhållandet mellan kvinnan och mannen är det numera desto vanligare att anse att kvinnan bör lämna honom. Men att lämna en misshandelsrelation är ofta en komplicerad process. I studien *Varför går hon?* har Carin Holmberg och Viveka Enander intervjuat tio kvinnor som lämnat misshandelsrelationen bakom sig, samt utfört två gruppintervjuer med kvinnor som är anställda på eller arbetar ideellt på en kvinnojour.

De finner vad de kallar för ett *traumatiskt band* som uppstår mellan kvinnan och den misshandlande mannen. Detta band kan beskrivas som sammanflätat av ett

³³ Steen 2003 s 62

³⁴ Steen 2003 s 46-47

³⁵ Steen 2003 s 54

antal mindre band. Vilka band som flätas in är individuellt och kan variera, men är oftast snarlikt.³⁶ Nedan listas några faktorer eller band som kan utgöra hinder för kvinnan att lämna den misshandlande mannen. De flesta är hämtade ur Holmberg & Enanders studie men även andra våldsforskarens rön har integrerats. Banden som hindrar en kvinna att lämna en misshandelsrelation kan vara kärlek, rädsla, hat, medlidande, vilja att förstå mannen, skuld, beroende av ekonomisk, social eller känslomässig art, hopp om att mannen ska ändra sig, internalisering av mannens världsbild samt isolering. Direkt nedan tas en del av dessa band upp medan de övriga diskuteras mer ingående längre fram i rapporten i samband med intervjuresultaten.

Kärlek

Alla de kvinnor Holmberg & Enander intervjuar talar om kärlek till mannen som misshandlar dem. I kärleken kan det finnas en känsla av att vara utvald. Kvinnan kan känna en känsla av att vara särskilt utvald om hon upplever att mannen i fråga är en eftertraktad man och att det är just henne han vill ha. Upplevelsen av att vara utvald kan också hänga samman med att kvinnan känner att det är just hon som har fått förtroendet att hjälpa mannen om han uppger sig ha haft det svårt i sitt liv.

Viljan att förstå mannen

Ett annat band som Holmberg & Enander identifierat är kvinnans vilja att förstå mannen: "Kvinnans drivkraft att förstå mannen och varför han slår henne framstår som mycket stark, och kan psykologiskt förstås som ett sätt att försöka skapa mening och sammanhang samt få en upplevelse av kontroll i en kaotisk situation. Naturligt nog framstår det som obegripligt och ångestväckande att någon man upplever sig älska och älskas utav gör en illa, och om detta på något sätt kan göras begripligt, dämpas sannolikt ångesten."³⁷ Holmberg & Enander konstaterar att önskan om att förstå mannen binder kvinnan närmare till honom.

Medlidande, hat, hopp och ensamhet

Ytterligare två emotioner räknar Holmberg & Enander in i det traumatiska bandet, nämligen medlidande och hat. Att kvinnan känner medlidande med mannen och tycker synd om honom kan hindra henne från att separera. Likaså kan även hat bli ett band. Hat kan vara en mycket stark emotion som i motsats till likgiltighet inte innebär att kvinnan är mentalt oberoende av mannen.

Ännu en förenande länk mellan kvinnan och mannen är hoppet om att relationen ska bli bra. Detta tas upp av såväl Holmberg & Enander som Hydén. Man betonar att det är svårare för kvinnan att gå så länge hon har hoppet kvar om att relationen skulle kunna bli bra igen. Ytterligare en hindrande faktor som omnämns i forskningen är ensamhet. I misshandelsprocessen kan det ingå att kvinnan blir isolerad och att hon därmed står utan nätverk. Margareta Hydén tar upp ensamhet som ett band som förenar paret och försvarar för kvinnan att bryta.³⁸

³⁶ Holmberg & Enander 2004

³⁷ Holmberg & Enander 2004 s 76

³⁸ Hydén 1995

Övriga band

Till alla band och förenande faktorer som tagits upp ovan och som mestadels är av emotionell karaktär, tillkommer också andra band som gemensamma barn, gemensamma ägodelar, gemensamma bekanta och den skamkänsla en separation kan medföra. Ännu en omständighet är kvinnans möjlighet att klara sig och eventuella barn ekonomiskt efter en separation. Ekonomiska omständigheter kan försvåra upprottet från en relation, vilket gäller för såväl missbrukande som icke-missbrukande kvinnor.

För missbrukande kvinnor som lever i kriminella kretsar tillkommer dessutom aspekten att mannen, även om han är våldsam, paradoxalt nog kan utgöra ett skydd från våld i en brutal vardag. Vid ett seminarium i Malmö om hemlösa kvinnors situation medverkade Karin Eskilsson, verksamhetschef för Stadsmissionshälsan i Malmö. Hennes iakttagelser från arbetet med misshandlade, hemlösa kvinnor beskrivs på följande sätt i seminarierapporten:

Trots att nittio procent av Karin Eskilssons patienter bär spår av färsk misshandel har ingen misshandel blivit polisanmäld. När Eskilsson vid ett tillfälle frågade en misshandlad och våldtagen kvinna varför hon stannade hos sin man fick hon följande svar: "Det är bättre att bli våldtagen av en och samma man än att bli våldtagen av flera olika" (...) Pojkvännerna står för kvinnornas grundtrygghet eftersom de garanterar att ingen annan ger sig på dem. När männen sitter i fängelse blir kvinnorna lovligt byte. Ofta hänvisas de till att alliera sig med en ny man, och när pojkvännen kommer ut blir det bråk.³⁹

Situationen beskrivs i termer av att kvinnorna sitter fast i en rävsax – hur de än gör kommer de att drabbas av våld. Och att vända sig till polisen på samma sätt som kvinnor som inte lever i kriminella kretsar gör tycks sällan framstå som en möjlighet då polisen ofta uppfattas som fiende i den kriminella världen.

Kvinnors upprott

Holmbergs & Enanders kanske viktigaste slutsats är att kvinnans upprott bör förstås som (minst) tre aktiva processer: att *bryta upp*, att *bli fri* och att *förstå*.

Att bryta upp berör själva upprottet, vad som gör att den misshandlade kvinnan en dag rent fysiskt lämnar mannen. *Att bli fri* handlar om att bli emotionellt fri från mannen, det vill säga bryta det starka emotionella bandet. *Att förstå* handlar om att kvinnan definierar det hon levt i som en misshandelsrelation och sig själv som en misshandlad kvinna.⁴⁰

Författarna påpekar att de tre processerna inte nödvändigtvis sker i denna ordningsföljd, utan de kan pågå mer eller mindre samtidigt och överlappa varandra. Att bryta upp är inte alltid tidsmässigt den första processen. Själva det fysiska upprottet kan äga rum både före och efter att kvinnan blivit emotionellt fri. Det vanligaste är dock att upprottet äger rum före detta att "bli fri" och att "förstå".

³⁹ Ek 2005 s 5

⁴⁰ Holmberg & Enander s 112 ff

Även Margareta Hydén intresserar sig för kvinnors uppbrott. Hon nämner följande tre faktorer som grund för att kvinnan tar sig ur en misshandelsrelation: Kvinnans räds-la, det förlorade hoppet om äktenskapet samt längtan efter ett nytt liv.⁴¹

Kvinnomisshandel och kvinnors missbruk

Ett kontroversiellt forskningsområde

Forskning om den misshandel som drabbar missbrukande kvinnor är ett känsligt och eftersatt område. Anne-Lie Steen skriver:

1990-talets kamp för att få problemet att uppfattas som ett universellt problem, omfattande i större eller mindre utsträckning alla kvinnor, har skett på bekostnad av att hänsyn inte kunnat tas till det specifika, loka-la och partikulära i kvinnors erfarenheter.⁴²

Då en strävan inom det strukturella perspektivet på misshandel har varit att lyfta fram gemensamma nämnare bakom mäns våld mot kvinnor kan det framstå som kontro-versiellt att fokusera en särskilt utsatt grupp som till exempel missbrukande kvinnor. Ett sådant fokus kan vara kontroversiellt bland annat utifrån följande utgångspunkter:

– Ett fokus på det våld missbrukande kvinnor utsätts för riskerar att tolkas som att våld inte ses som sammanhängande med en vidare könskultur i samhället, utan som något som drabbar bara vissa särskilt utsatta grupper.

– Alkoholpåverkan har länge använts som en ursäkt för mäns våld mot kvinnor. Att samtidigt fokusera missbruk och misshandel kan ge associationer till att alkohol- och drogpåverkan används som den huvudsakliga förklaringen till mäns våld mot kvin-nor, och att den samhälleliga könsföreläggelsestrukturen förbises.

Forskning kring missbrukande kvinnors utsatthet för våld är alltså ett inte helt oprob-lematiskt område ur ett könsföreläggelsestrukturellt perspektiv. Då vi i denna studie särskilt fokuserar missbrukande kvinnors våldsutsatthet använder vi oss av ett könsföreläggelsestruk-turellt perspektiv men förenar det med studier av de mer specifika omständigheter som gäller för kvinnor som missbrukar. Vår ambition är att synliggöra dels det som för-enar missbrukande, misshandlade kvinnors situation med andra kvinnors situation och dels de särskilda omständigheter som tillkommer i samband med missbruk.

Bilder av missbrukande kvinnor

Missbruk och kön

Inom missbruksforskningen har det gjorts en rad studier som tar upp könsaspekter.⁴³ Det tycks dock som att missbrukande kvinnors situation i högre utsträckning stude-rats utifrån ett individperspektiv än utifrån ett strukturellt könsföreläggelseperspektiv. I sin avhandling *Konturer av ett kvinnligt fält – Om missbrukande kvinnors möten i familje-liv och behandling* ger Karin Trulsson, forskare i socialt arbete, en översikt av norsk och

⁴¹ Hydén 1995

⁴² Steen 2003 s 122

⁴³ Se SOU 2004:3 samt Laanmets, 2002. I en nyutkommen avhandling: *I viljan att göra det normala – En kritisk studie av genusperspektivet i missbruksvården*, 2005, granskar forskaren i socialt arbete Tina Mattsson såväl missbruksforskning som missbruksvården ur ett genusperspektiv.

internationell forskning vad gäller könsaspekter och missbruk och lyfter fram några resultat.⁴⁴ Såväl alkohol- som narkotikamissbruk är vanligare bland män än bland kvinnor. Mellan var tredje och var fjärde alkohol- och narkotikamissbrukare är kvinna, och några särskilda riskfaktorer nämns. Fler kvinnor än män talar om problem i uppväxtfamiljen, och sådana bristfälliga familjerelationer antas ha större betydelse för kvinnor än män då det gäller utvecklingen av missbruk. Andra riskfaktorer för alkohol- och narkotikamissbruk uppges vara depression, låg självkänsla, "otraditionella sexuella erfarenheter och frihet från konservativa moralnormer."⁴⁵ Fler missbrukande kvinnor än män har varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxttiden, och kvinnor rapporterar också mer problem under barndom än vad män gör.

Narkotikamissbrukande kvinnor har mer depressioner och gör fler självmordsförsök än män. De talar i större utsträckning än männen också om att de känner sig värdelösa och vill ta livet av sig. Kvinnorna har större överdödlighet i förhållande till normalpopulationen än män. "Samhällets mer uttalade fördömande av kvinnors missbruk leder till stigmatisering och fler psykiska problem bland alkohol- och narkotikamissbrukande kvinnor än män" sammanfattar Trulsson.⁴⁶

Missbrukande kvinnor lever i större utsträckning än missbrukande män samman med en missbrukande partner. Kvinnor som missbrukar förlorar också fortare sin icke missbrukande partner än vad män i motsvarande situation gör. Kvinnorna har mindre stöd i sina parförhållande och av sina föräldrar än vad män har. Det finns också en större barriär för kvinnor att söka behandling än vad det gör hos män. Faktorer som bidrar till detta är skammen över missbruket samt att kvinnor erbjuds mindre socialt stöd än män. En annan faktor Trulsson tar upp är att kvinnor döljer sitt missbruk längre och avstår från att söka behandling på grund av risken att deras barn ska bli tvångsomhändertagna om missbruket uppdagas.

En problematiserande bild av forskning om missbrukande kvinnor ges av Carin Holmberg. Hon finner att inom forskningen utmejslas bilden av två olika typer av karriärer kvinnor kan ha i missbrukarvärlden, "den sexuella karriären" respektive "den jämställda karriären." I den förstnämnda versionen läggs tonviken på sexualitet:

Kvinnors karriärvägar i missbruket antas främst gå 'sängvägen'. Antingen sägs kvinnorna arbeta som prostituerade eller fungera som så kallad tjackhåra, d v s en kvinnlig missbrukare som ligger med en man som har tillgång till droger (eller alkohol) och som indirekt erbjuder henne dessa i utbyte mot sex (...) En alternativ karriärväg för kvinnor som diskuteras är att de blir hemmafruar och städar och ger annan service till en missbrukande man.⁴⁷

Angående "den jämställda karriären" skriver Holmberg:

Den andra typen av kvinnliga missbrukare som diskuteras i forskningen har gjort karriär inom mansdominerade domäner. (...) Här sägs det samhälleliga idealet om jämställdhet nått in i drogkretsarna. Kvinnorna ägnar

⁴⁴ Trulsson 2003

⁴⁵ Trulsson 2003 s 37

⁴⁶ Trulsson 2003 s 37

⁴⁷ Holmberg 2000 s 18

sig åt stöld, snatteri, bedrägeri och handlar med narkotika. I flera fall försörjer kvinnorna de män de sammanlever med och riskerar att utnyttjas ekonomiskt. (...) Forskarna pekar på att det inte är friktionsfritt för kvinnor att utöka sina domäner över dolda könsgänser.⁴⁸

Många forskare diskuterar enligt Holmberg kvinnliga missbrukare främst i termer av att ha varit utsatta för mäns aggressivitet och sexualitet med digra erfarenheter av incest, våldtäkt och misshandel. Holmberg menar att det finns en risk med detta, men att det också bör ses i sitt historiska sammanhang:

Även om det finns en risk för att man därigenom utmålar kvinnor som missbrukare som annorlunda är det viktigt att understryka att det är först på senare tid som missbrukande kvinnors utsatthet formulerats i dessa termer (...) Tidigare har kvinnor som missbrukar snarare definierats i termer av att vara promiskuösa till sin "natur".⁴⁹

En av Holmbergs slutsatser är att det är mer som förenar än skiljer kvinnor som missbrukar från kvinnor som inte missbrukar. Det finns bland annat många likheter vad avser erfarenheter av kvinnors underordning och mäns överordning. Hon menar slutligen att det är väsentligt att lyfta fram dessa likheter för att inte göra den missbrukande kvinnan till "den andra", en kvinna vars erfarenheter och person är helt väsensskilda från den så kallade vanliga kvinnan, något vi återknyter till senare.

Misshandel, missbruk och kön

Steen har bland annat studerat forskningsrapporter och rapporter från olika myndighetsprojekt från 1980-talet till inledningen av 2000-talet. Hon finner att under hela tidsperioden återkommer alkohol som en förklaring i samband med misshandel. Alkoholmissbruk diskuteras både som ett samhälleligt och individuellt problem, och förstås som en bidragande orsak till våldets utbredning. Men betydelsen av alkoholkonsumtionen har tolkats på olika sätt, vilket gäller både mäns och kvinnors konsumtion. Främst i början av perioden antas alkohol vara en bidragande orsak till mäns våld. För kvinnans del antas alkohol lossa hämningarna med konsekvensen att hon provocerar mannen. Ibland betraktas även själva berusningen som en utlösande orsak.

Under senare år har en perspektivförskjutning skett, man intresserar sig mer för mäns sätt att använda alkohol som ursäkt för våldsanvändningen. Det riktas också kritik mot både forskning och kliniskt arbete där alkohol beskrivs som en förmildrande omständighet för mannens beteende.⁵⁰

Liksom flera andra forskare pekar Steen på att misshandel av missbrukande kvinnor är ett område där det saknas kunskap. Den största empiriska basen för kunskap om våld mot kvinnor utgörs av erfarenheter från kvinnojourernas möten med hjälp-sökande kvinnor. Detta är till stor del en praxisrelaterad kunskap eller så kallad mag-kunskap, och den finns bara dokumenterad i begränsad omfattning. Inte heller alla typer av kvinnor ryms inom erfarenhetsbasen eller med Steens ord: "Den praxisrela-

⁴⁸ Holmberg 2000 s 19

⁴⁹ Holmberg 2000 s 21

⁵⁰ Steen 2003 s 45

terade kunskapen bygger på erfarenheter av misshandlade kvinnor med olika social och ekonomisk bakgrund, men exkluderar t. ex. kvinnor med missbruksproblematik, psykiska problem samt kvinnor med erfarenheter av våld i samkönade relationer.⁵¹

En särskilt utsatt grupp

Även om misshandel av missbrukande kvinnor forskningsmässigt är ett eftersatt område, finns viss kunskap. Till exempel tas ämnet upp i *Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*.⁵² Här slår man fast att kvinnor med missbruksproblematik är en särskilt utsatt grupp när det gäller hot och våld från närstående. Missbrukande, våldsutsatta kvinnors situation sammanfattas på följande sätt:

För att våld ska kunna utövas måste förövaren ha tillgång till sitt offer. Kvinnor med missbruksproblematik är ofta tillgängliga för förövare av hot och våld just på grund av sitt stora beroende. Samtidigt har denna grupp ingenstans att ta vägen och ses inte som brottsoffer i första hand. Samhället i form av kommuner och landsting lägger inte sällan över ansvaret på kvinnojourerna, vilket är helt förkastligt eftersom dessa kvinnor i berusat eller påtönt tillstånd kan utgöra en risk för andra kvinnor som söker skydd på kvinnojouren. (...) Kvinnor med missbruksproblematik uppsöker generellt bara sjukvård och myndigheter då de befinner sig i en akut krissituation som kräver läkarvård. Skadorna de uppvisar är ofta mycket grova. Samtidigt är det svårt att nå och motivera missbrukande kvinnor till samtalskontakter och kvinnan anmäler mycket sällan det inträffade. Kvinnan är ofta livrädd och helt beroende av förövaren eftersom hon inte har någon annanstans att ta vägen (...) Skammen över att inte kunna bryta sig loss är ofta tung. (...) Kvinnor som finansierar sitt missbruk med prostitution reagerar ofta starkare på våld från sexköpare än från den egna partnern. (...) De ser sig inte alltid som brottsoffer och saknar ofta bostad, vilket ytterligare försvårar uppföljning inom bl. a sjukvården. Samhällets syn på dessa kvinnor är ett annat problem. En missbrukande kvinna ses som "knarkare", inte som misshandlad. Därför känner sig misshandlade missbrukande kvinnor ofta svikna och lurade. Inom vården saknas ofta både tid och specialkunskap. Behovet av goda polisinsatser och terapeutisk/psykiatrisk mottagning är mycket stort för denna grupp.⁵³

I rapporter om missbrukande kvinnors situation framträder en utsatthet inte bara i förhållande till misshandlande män, utan också i förhållande till samhället och vårdapparaten. I en studie av missbrukande, misshandlade kvinnors situation ger Pia Jarnling, författare till rapporten *Om våldsutsatta, missbrukande kvinnors situation*, följande beskrivning av gruppens utsatthet:

Det har genom åren blivit allt tydligare att kvinnor med ett missbruksproblem tillhör en oerhört utsatt grupp som ofta utsätts för våld i relationerna med sina män. Dessa kvinnor har det mycket svårt idag. Det

⁵¹ Steen 2003 s 37

⁵² *Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*, 2003

⁵³ *Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*, 2003 s 18

finns ytterst få verksamheter som arbetar med båda problemen och som kan ge kvinnorna den hjälp och det skydd de behöver. (...) Att våldsutsatta kvinnor med ett eget missbruk är en så utsatt grupp beror mest Indrag Kriscentra och kvinnojourer kan inte ta emot missbrukande kvinnor. Socialtjänst, polis och sjukvård ger inte alltid ett bra bemötande. Tvärtom kan många missbrukande, misshandlade kvinnor vittna om hur de blivit utkörda från akutmottagningen, dit de sökt sig, därför att de är påverkade, hur polis betett sig illa och vägrat ta upp anmälan eftersom kvinnan är otydlig och förvirrad och hur socialtjänsten fokuserat på missbruket och inte velat, eller vågat, tala om våldet eller erbjudit hjälp i övrigt.⁵⁴

Den bild Jarnling ger får stöd i tidigare forskning och övrig dokumentation av missbrukande, misshandlade kvinnors situation.⁵⁵ Tidigare forskning om polisens, socialtjänstens, missbruksvårdens, sjukvårdens och kvinnojourernas bemötande av misshandlade, missbrukande kvinnor kommer att behandlas i direkt anslutning till redovisningen av intervjuresultaten.

Trots att man i det offentliga samtalet i allmänhet och inom socialtjänsten och bland vissa kommunpolitiker i synnerhet, gärna hävdar att mäns våld mot kvinnor är särskilt utbrett i missbruksmiljöer tycks varken forskningen och/eller politiska åtgärder rikta sig till denna grupp kvinnor. Det framstår som en paradox att den grupp som i folkmun antas vara extremt utsatta för våld inte tilldrar sig någon särskild uppmärksamhet vad det gäller hur våldet ska stoppas och hur kvinnorna ska ges adekvat stöd och hjälp. Däremot lyfts de våldsutsatta missbrukande kvinnorna fram när någon i det offentliga samtalet vill göra gällande att våld enbart förekommer i särskilda definierbara grupper och inte i så kallade vanliga relationer.

Genom att sammanföra de två forskningsfälten mäns våld mot kvinnor och kvinnor och missbruk vill vi nedmontera den barriär mellan vi och dem som länge präglat samtalet om kvinnor, våld och missbruk. Vi vill synliggöra såväl likheter som skillnader mellan situationen för kvinnor som utsätts för våld i missbrukssammanhang, och situationen för kvinnor som utsätts för mäns våld i sammanhang där missbruk inte förekommer. Denna analys sker främst i kapitel tre, som utgår från intervjuer med kvinnor som missbrukar. Först redovisar vi den enkätstudie som också gjorts inom projektets ram.

⁵⁴ Jarnling 2004 s 1

⁵⁵ Se tex. Holmberg & Bender 1998, Bender & Holmberg 2001, Ek 2005, Olsson 1998, *Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*, 2003

KAPITEL 2:

Enkätstudie av missbrukande, misshandlade kvinnors situation

Statistiska Centralbyråns (SCB) årligen återkommande offerundersökningar⁵⁶ har visat att det finns tre grupper som när det gäller våldsbrott löper särskilt stor risk att utsättas för upprepat våld:⁵⁷ 1, Yngre män som utsätts för våld på allmän plats. 2, Vissa yrkesgrupper (som poliser) samt 3, Kvinnor, ofta ensamstående, som utsätts för våld i bostäder.⁵⁸ Men i nationella brottsofferundersökningar av SCB:s typ med stora, för befolkningen representativa urval, är det bland annat på grund av storlek⁵⁹ och bortfall inte möjligt att studera vissa grupper av befolkningen. Missbrukande kvinnor är en sådan grupp. Trots detta framhåller SCB att missbrukare, kriminellt belastade personer och/eller hemlösa är ytterligare grupper av individer som drabbas av våldsbrott mer än befolkningen i övrigt. Men dessa nås inte av undersökningarna och kräver därför separat forskning.⁶⁰

Det finns i Sverige få studier avseende missbrukande kvinnors utsatthet för brott. Men fem svenska undersökningar som tar upp missbrukande kvinnors utsatthet för brott⁶¹ visar samtliga att missbrukande kvinnor dels är mycket utsatta för brott, dels att det stora flertal av dessa kvinnor utsatts för kvinnofridsbrott, med andra ord, våld/övergrepp från en man som kvinnan haft en nära relation till. Det är dessa kvinnor som kommer till tals i denna enkätundersökning.

Fokus i undersökningen är mäns våld mot kvinnor i nära relationer.⁶²

Urval

Enkätundersökningen genomfördes på ett urval av verksamheter i Stockholm, Göteborg och Malmö vilka vänder sig till missbrukande kvinnor.

Enheterna valdes ut av referensgruppen på de olika orterna. Urvalsprincipen var att fem verksamheter skulle tillfrågas i varje stad. Kriterierna var att det skulle vara verksamheter som kunde möta missbrukande kvinnor i olika situationer i deras liv och

⁵⁶ Sedan 1975 har Statistiska Central Byrån (SCB) genomfört undersökningar av levnadsförhållanden, (ULF). I huvudsak har detta skett som besöksintervjuer med ett slumpmässigt urval om ca 7500 personer, 16-84 år, vilka är stadigvarande bosatta i Sverige. Ett av de områden som ingår i ULF är "trygghet och säkerhet" där frågor ställs kring utsatthet för våld eller hot om våld. Det frågas till exempel om typ av våld, skadornas art och konsekvenser samt poliskontakter.

⁵⁷ Upprepat våld = Utsatta för våld minst fyra gånger under ett år.

⁵⁸ BRÅ, 1997, s 28

⁵⁹ Grupperna är så pass små att de sällan nås i urvalsundersökningar. Socialstyrelsen, 2001, s 174

⁶⁰ Se Socialstyrelsen, 2001, s 175 samt Nilsson, 2002, s 103

⁶¹ Lander, 2003, Laanemets, 2002, Jarnling, 2004, *Världens sämsta brottsoffer* 2003, Björk, 2004.

⁶² I denna rapport avser begreppet "mäns våld mot kvinnor" våld/övergrepp som begås av en nuvarande eller före detta make, sambo eller pojkvän.

i olika faser i missbruket. Dessutom skulle verksamheterna ha något skilda inriktningar som till exempel öppen verksamhet och behandlingshem. När enkätstudien väl genomfördes deltog sammanlagt fjorton verksamheter.⁶³ Samtliga missbrukande kvinnor som befann sig på eller besökte dessa enheter skulle tillfrågas att delta i enkätundersökningen.

I detta sammanhang bör poängteras att vissa av enheterna inte enbart riktar sig missbrukande kvinnor, utan även till män med missbruk samt hemlösa kvinnor. Om istället andra enheter valts för att delta i studien, eller annan mätvecka valts, är det möjligt att resultatet av enkätundersökningen blivit annorlunda.

Ett problem är att det inte går att fastställa exakt hur stor populationen missbrukande kvinnor är, varför vi har fått använda oss av ett icke-sannolikhetsurval. Dessutom finns svårigheter med att definiera själva populationen missbrukande kvinnor då det till exempel finns missbrukande kvinnor i alla samhällsklasser och att missbruk kan handla om såväl alkohol, narkotika som läkemedel. *I denna undersökning avgränsade vi oss på så sätt att undersökningspopulationen bestod av kvinnor som missbrukar alkohol, narkotika och/eller läkemedel och som under den aktuella mätveckan befann sig på någon av de utvalda enheterna.* Denna avgränsning innebär att vissa grupper av mer socialt välordnade kvinnor med missbruk med stor sannolikhet inte är en del av undersökningspopulationen.

På grund av enkätundersökningens begränsningar då urvalet av missbrukande kvinnor varken kan anses vara slumpmässigt eller representativt, kan enkätresultaten inte generaliseras till hela populationen missbrukande kvinnor. Men generalisering är inte heller målet då studien ska ses som explorativ eller utforskande. Resultatet av enkätstudien kan förhoppningsvis bidra till att forma hypoteser för fortsatt forskning. Att kartlägga gruppen och dess behov ska ses som ett första steg för att i nästa steg utveckla metoder och kunskap för att kunna erbjuda kvinnorna det stöd som motsvarar deras behov.

Genomförande av enkätstudien

Under en given vecka i oktober 2004 delades enkäterna ut till missbrukande kvinnor som befann sig på de utvalda verksamheter. På varje utvald enhet utsågs en person ur personalen att ansvara för utdelning av enkät samt att föra protokoll angående antal besökande missbrukande kvinnor, antalet missbrukande kvinnor som inte tillfrågades att delta i studien samt orsak till detta. Innan studien genomfördes fick personalen på enheterna information om studiens syfte samt instruktioner om tillvägagångssätt. För att minska risken för bortfall skulle enkäten besvaras på plats.⁶⁴ Samtidigt med enkäten lämnades också ett informationsbrev angående studiens syfte ut till kvinnan. I detta brev påpekades även att svaren var anonyma. Dessutom fanns i brevet telefonnummer till en av forskarna samt till hjälptelefoner⁶⁵ i de fall då kvinnan önskade ytterligare information avseende studien eller hade behov av stöd på grund av de tankar och känslor som eventuellt uppstod i samband med besvarandet av enkätens frågor.

⁶³ Fem verksamheter i vardera Malmö och Göteborg samt fyra verksamheter i Stockholm.

⁶⁴ Vilket skedde i samtliga fall utan ett där kvinnan tog hem enkäten och sedan skickade in den.

⁶⁵ Här fanns telefonnummer till kvinnoboendet Hvilan i Stockholm, Kriscentrum för kvinnor i Göteborg samt Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö. Samtliga tre telefonnummer fanns på alla enkäter så att kvinnan kunde välja att ringa till vilken som av dessa hjälptelefoner oberoende av hennes egen uppehållsort.

Under veckan använde 256 kvinnor någon av de enheter som ingick i studien. Av dessa var det 103 kvinnor som inte tillfrågades att delta.⁶⁶ De mest frekvent redovisade anledningarna till att dessa kvinnor inte tillfrågades var att kvinnan mådde för dåligt psykiskt, var alltför aktiv i sitt missbruk eller var i för dåligt skick och på väg till avgiftning. Det fanns även tillfällen där personalen på grund av tidsbrist inte hann dela ut enkäten samt att personalen i några fall ansåg att kvinnan inte skulle klara av att svara på enkäten.

Av ovanstående framkommer att 153 kvinnor tillfrågades att delta i studien. Av dessa besvarade 103 kvinnor enkäten. Svartfrekvensen i denna enkätundersökning är därmed ca 67 procent och studiebortfallet, det externa bortfallet, blev ca 33 procent. Detta får anses vara ett normalt bortfall i jämförelse med liknande studier.

Det stora problemet med bortfall är att man inte kan vara säker på att de som svarat även kan representera dem som inte svarat. I denna studie saknar vi således kunskap både om de 33 procent som inte svarat och om de 103 kvinnor som inte tillfrågades att delta. Det skulle t.ex. kunna vara så att de kvinnor som svarat på enkäten är mer utsatta för våld/övergrepp än vad de kvinnor är som inte svarat på enkäten, eller vice versa.⁶⁷

Där internt bortfall förekommer, dvs. om någon eller några kvinnor valt att inte svara på en fråga, redovisas detta nedan separat vid varje fråga. Inte heller vid internt bortfall kan man vara säker på orsaken. Det kan eventuellt vara så att kvinnan kände olust att svara på känsliga frågor, har glömt bort, har svårigheter att förstå frågan, har läs- och/eller skrivsvårigheter, och/eller att själva frågans konstruktion gjorde att kvinnan ansåg att hon inte kunde svara.

Ovan påpekades att det inte går att generalisera studiens resultat till samtliga missbrukande kvinnor. Men problemet med bortfall visar att det även kan vara svårt att generalisera resultaten inom den undersökta gruppen. Dock kan denna studies resultat jämföras mot tidigare studier av missbrukande kvinnors utsatthet för brott.

Enkätens utformning

Den enkät som användes utarbetades i samråd mellan ansvariga forskare och referensgruppen. Utformningen av enkäten byggde på antaganden om att kvinnor som missbrukar kan utsättas för olika typer av övergrepp⁶⁸, att övergreppen kan ske upprepade gånger, att övergreppen kan ske på olika platser samt att både män och kvinnor kan utsätta missbrukande kvinnor för övergrepp.

Enkäten var uppdelade i fyra olika delar och finns i sin helhet i Bilaga 1. Första delen innehöll övergripande frågor som tex. ålder och civilstånd. Andra delen innehöll frågor kring utsatthet i vuxen ålder.⁶⁹ Tredje delen innehöll frågor avseende utsatthet under de senaste två åren samt frågor kring hjälpbehov. Slutligen ställdes i fjärde delen frågor kring boendesituation.

⁶⁶ Samtliga missbrukande kvinnor som under mätveckan befann sig på eller besökte de utvalda enheterna skulle tillfrågas att delta i enkätundersökningen.

⁶⁷ De kvinnor som inte svarat på enkäten kanske även haft andra typer av upplevelser kring sin utsatthet vilket nu inte framkommer i studien.

⁶⁸ I enkäten innefattas i begreppen "våld/övergrepp" och "övergrepp" följande: fysiskt våld (som tex. knuffar, slag, sparkar, örfilar), och/eller sexuellt våld (som tex. sexuella trakasserier och våldtäkt), och/eller psykiska övergrepp som hot om att skada eller döda, och/eller muntliga trakasserier och/eller kränkningar.

⁶⁹ Här avser begreppet "i vuxen ålder" personer över 15 år.

Övervägande delen av enkätens frågor hade givna svarsalternativ. Dock fanns frågor som kvinnan skulle besvara med egna ord.⁷⁰ Utöver dessa frågor avslutades enkäten med utrymme för kvinnans egna kommentarer. Dessa har inte kodats, utan används enbart vid analysen av resultaten. Detsamma gäller för de frågor som kvinnan besvarat med egna ord.

Analys av datamaterialet

SPSS program för Windows version 12.0 användes för statistisk bearbetning. Vid analysarbetet har till största delen använts deskriptiva statistiska. För att analysera svaren med öppna svarsalternativ användes innehållsanalys på så sätt att de svar som angivits mest frekvent summerades och anges under redovisningen av respektive fråga. Vid tolkning av nedanstående resultat bör man komma ihåg att procentsatserna vid en första anblick kan se höga ut, men att det i absoluta tal kan vara fråga om ett relativt litet antal kvinnor.⁷¹

RESULTAT

I resultatdelen kommer samtliga svar till enkätens frågor att redovisas, vissa mer utförligt och vissa kortfattat.⁷² Dessutom görs vissa närmare analyser. Resultaten presenteras i den ordning som frågorna ställdes i enkäten. Procentsiffrorna i rapportens samtliga tabeller är avrundade till närmaste heltal.

Enkätstudiens första del: Ålder, barn, civilstånd

Enkätens första del inleddes med övergripande frågor om ålder, barn, civilstånd och avslutades med en fråga om kvinnan någon gång i vuxen ålder utsatts för någon typ av våld/övergrepp.

Ålder⁷³

Kvinnornas medelålder var ca 44 år. Den yngsta kvinnan var 18 år och den äldsta var 74 år.

Störst antal, 41 kvinnor, befann sig inom åldersintervallet 41 till 50 år. 69 kvinnor var 41 år eller äldre, medan 14 kvinnor var under 31 år. Härav framgår att majoriteten av kvinnorna i denna studie är över 30 år. Detta bör man ha i åtanke när man läser resultatet av denna undersökning. Eventuellt skulle resultatet sett annorlunda ut om studiens kvinnor varit yngre.

⁷⁰ Dessa frågor gällde: Fråga A3 angående hur barnet bor; Fråga A4 avseende vem man bett om hjälp och vilken hjälp man velat ha; Fråga B7 avseende varför kvinnan inte polisanmälde övergreppet; Fråga B9 varför kvinnan inte sökt hjälp av någon instans; Fråga B11 vilken typ av hjälp kvinnan fått och om hon var nöjd med hjälpen; Fråga B12 vilken typ av ytterligare hjälp och stöd som kvinnan vill ha.

⁷¹ Exempel: När det gäller utsatthet de senaste två åren är det 13 procent av kvinnorna som utsatts av en okänd man. I absoluta tal är det 10 av 74 kvinnor.

⁷² Som ovan nämnts var det 103 kvinnor som deltog i enkätundersökningen.

⁷³ En (1) kvinna valde att inte svara på frågan om ålder.

Barn⁷⁴

Resultatet visar att 74 av studiens 103 kvinnor har barn. Av enkätsvaren framkommer även hur många barn kvinnorna har, barnens ålder samt om barnet/barnen bor tillsammans med kvinnan.

Flest, 28 kvinnor, uppgav att de hade 1 barn. 19 kvinnor hade 2 barn och 13 kvinnor hade 3 barn.⁷⁵ När det gäller barnens ålder var spridningen från 1 år upp till 45 år.⁷⁶ Av sammanlagt 163 barn var 67 barn omyndiga, det vill säga, mellan 1 och 17 år, medan störst antal, 96 barn, var myndiga, alltså 18 år eller äldre. Flest, 10 barn, var 16 år gamla.

Majoriteten, 51 kvinnor, uppgav att barnet/barnen inte bor tillsammans med henne.⁷⁷ Endast 6 kvinnor uppgav att barnet/barnen bor tillsammans med henne och 16 kvinnor uppgav att barnet/barnen delvis bor med henne. Vid närmare analys visade det sig att av de sammanlagt 119 barn som inte bodde tillsammans med kvinnan var endast 40 barn omyndiga. Barnens relativt höga ålder kan därmed vara en förklaring till att barnet/barnen inte bodde tillsammans med kvinnan.

Som exempel på delvis boende har kvinnorna bland annat uppgett följande: "Två på heltid, två varannan helg", "Ett hemma hos mig och ett tidvis hos mig, tidvis i familjehem. Ska tillbaka till mig.", "Minsta bor hos mej och den stora varannan helg är LVU placerad". Två kvinnor uppgav uttryckligen att barnet bor viss tid hos henne och viss tid hos pappan: "Hos mig vardagar samt varannan helg, hos sin far varannan helg", "Halva tiden hos pappa, halva tiden hos mig". Bland dessa kvinnor som har barnet delvis boende hos sig var det vanligt förekommande att kvinnorna hade något barn som inte bor hos henne och något barn som ibland eller alltid bor hos henne.

Civilstånd⁷⁸

Resultatet visar att mer än hälften, 59 kvinnor, vid tidpunkten för enkäten var ensamstående, 33 kvinnor hade manlig partner och 9 kvinnor var gifta.

Utsatthet

Enkätens första del avslutades med frågan: "Har du någon gång i vuxen ålder (efter 15 år) blivit utsatt för något av ovanstående övergrepp?"⁷⁹ Resultatet av denna fråga redovisas i tabell 1.

Tabell 1. Antal kvinnor som utsatts för övergrepp i vuxen ålder

Utsatt	Antal kvinnor	Procent
Ja	94	92
Nej	8	8
Totalt	102	100

⁷⁴ 4 kvinnor valde att inte svara på frågan om de har barn

⁷⁵ Utöver dessa var det 8 kvinnor som hade 4 barn, 5 kvinnor som hade 5 barn samt slutligen en (1) kvinna som uppgav att hon hade 6 barn.

⁷⁶ En (1) av de 74 kvinnor som ovan uppgav att hon hade barn valde att inte uppges ålder på barnet/barnen.

⁷⁷ En (1) av de 74 kvinnor som ovan uppgav att hon hade barn valde att inte svara på frågan om hur barnet/barnen bodde.

⁷⁸ 2 kvinnor valde att inte svara på frågan om civilstånd.

⁷⁹ uttrycket "ovanstående övergrepp" hänföde sig till fysiskt våld, sexuellt våld, psykiska övergrepp, som hot om att skada eller döda, muntliga trakasserier och/eller kränkningar.

⁸⁰ En (1) av samtliga 103 kvinnor valde att inte svara på frågan om hon någon gång i vuxen ålder varit utsatt för våld/övergrepp.

Resultatet visar att så många som 94 av studiens samtliga 103 kvinnor uppgav att de någon gång i vuxen ålder utsatts för fysiskt våld, och/eller sexuellt våld, och/eller psykiska övergrepp⁸¹. Vidare uppgav 8 kvinnor att de i vuxen ålder inte utsatts för våld/övergrepp. Av resultatet framgår att kvinnorna i denna studie är en mycket utsatt grupp.

Enkätstudiens andra del: Utsatthet i vuxen ålder

I enkätens andra del, vilken enbart skulle besvaras av de kvinnor som svarade ”ja” på frågan om de någon gång i vuxen ålder utsatts för någon typ av övergrepp, ställdes fyra frågor avseende utsatthet i vuxen ålder. Resultatredovisningen presenteras i den ordning som frågorna ställdes i enkäten. Utöver detta har närmare analyser gjorts, till exempel beskrivs situationen vad gäller utsatthet särskilt för de kvinnor som har barn.

Typ av övergrepp i vuxen ålder

Enkätens fråga lød: ”Har du någon gång i vuxen ålder (efter 15 år) varit utsatt för⁸²?” I tabell 2 nedan visas vilken/vilka övergrepp kvinnan utsatts för i vuxen ålder.

Tabell 2.^{83, 84} Typ av övergrepp i vuxen ålder bland de 94 kvinnor som utsatts

Typ av våld/ övergrepp	Antal kvinnor	Procent av de 94 kvinnor som utsatts ⁸⁵
Kränkande eller	84	89
Hot	79	84
Knytnävsslag, sparkar m. m.	77	82
Isolerats i hemmet	43	46
Våld med tillhygge	42	45
Sexuellt våld	41	44
Annat ⁸⁶	8	9
Totalt	374⁸⁷	

⁸¹ Begreppet ”psykiska övergrepp” kan innefatta olika typer av emotionella, verbala och känslomässiga övergrepp. Här innebär begreppet ”psykiska övergrepp” muntliga trakasserier och/eller kränkningar samt olika typer av hot (Svarsalternativen i enkäten var: ”Hot från person att göra illa någon som du tycker om”, ”Hot om att skada eller slå” samt ”Hot om att döda”).

⁸² Här följde exempel på övergrepp som kvinnan kunde kryssa för.

⁸³ Tabell 2 bygger på svar från de 94 kvinnor som någon gång utsatts för övergrepp/våld i vuxen ålder och svarat på frågan om typ av våld/övergrepp. Utöver dessa 94 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts för något våld/övergrepp, samt 1 kvinna som valde att inte svara på frågan om typ av övergrepp.

⁸⁴ Att kvinnorna haft möjlighet att kryssa för flera olika svarsalternativ betyder att en kvinna kan ha varit utsatt för både hot och sexuellt våld, för knytnävsslag och våld med tillhygge och så vidare. Det går således inte att summera antal kvinnor som till exempel utsatts för våld med tillhygge och antal kvinnor som utsatts för knytnävsslag eftersom det i siffrorna kan dölja sig kvinnor som varit utsatta för båda typer av övergrepp och dessa kvinnor skulle vid en summering räknas dubbelt.

⁸⁵ Tabellens kolumn 3 ger en bild av förekomsten av de olika typerna av övergrepp i relation till de 94 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder. Exempel: 84 % av de 94 kvinnor som utsatts i vuxen ålder har utsatts för någon form av hot.

⁸⁶ Exempel på ”annat”: Bett, kvävningförsök, ekonomiska sanktioner. Utöver dessa övergrepp mer direkt riktade mot kvinnan var det även en (1) kvinna som skrev ”även gjort illa mitt barn”.

⁸⁷ Att summan av antalet kvinnor, 374 personer, är större än totala antalet kvinnor som uppgett att de utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder, 94 kvinnor, beror på att flertalet, 88 av 94 kvinnor, uppgav att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.

Kvinnorna kunde här kryssa för fler än ett svarsalternativ. Samtliga svar som respondenterna uppgett redovisas i tabell 2.⁸⁸ Av resultatet framgår att 84 av de 94 kvinnor som utsatts i vuxen ålder blivit verbalt kränkta, att 79 kvinnor har utsatts för hot samt att 77 kvinnor utsatts för knytnävsslag, sparkar och dylikt. Något som även bör poängteras är att så många som 41 kvinnor uppger att de utsatts för sexuellt våld. Dessutom uppgav flertalet, 88 kvinnor, att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.

Här framkommer att ett stort antal av de 94 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder utsatts för flera olika typer av övergrepp samt för grova övergrepp som sexuellt våld och våld med tillhygge. Man bör dock även komma ihåg att tidigare undersökningar visat att psykiska övergrepp, som till exempel verbala kränkningar, sätter djupa sår i en människa och kan vara det som tar längst tid att bli fri ifrån. Detta talar för vikten av att dels inte undervärdera konsekvenserna av verbala kränkningar, dels inte nonchalera de erfarenheter i vuxen ålder som hela 84 av undersökningens 103 kvinnor haft av verbala kränkningar.

Utsatthet i vuxen ålder

I tabell 3 redovisas svaren till enkätens fråga: "Vem utsatte dig för övergreppet?"

Tabell 3.^{89, 90} Förövare i vuxen ålder

Förövare/Relation till kvinnan	Antal kvinnor	Procent av de 94 kvinnor som utsatts
Man tidigare partner	74	79
Man bekant	36	38
Man nuvarande partner	20	21
Man tillfällig partner	19	20
Man professionell person	19	20
Man okänd	15	16
Kvinna bekant	15	16
Kvinna professionell person	5	5
Annan person	4	4
Kvinna okänd	2	2
Totalt	209⁹¹	

⁸⁸ I tabellen har dock, för ökad överskådlighet, de tre svarsalternativ som gäller hot slagits samman till en kategori som fått namnet "Hot". Dessa svarsalternativ var: "Hot från person att göra illa någon som du tycker om", "Hot om att skada eller slå" samt "Hot om att döda".

⁸⁹ Tabell 3 bygger på svar från 94 kvinnor som någon gång utsatts för övergrepp/våld i vuxen ålder och uppgett förövare. Utöver dessa 94 var det 8 kvinnor som inte utsatts för något våld/övergrepp, samt en (1) kvinna som valde att inte svara på frågan om förövare.

⁹⁰ Att kvinnorna haft möjlighet att kryssa för flera olika svarsalternativ betyder dels att en kvinna kan ha varit utsatt av både en manlig och en kvinnlig bekant eller av manlig nuvarande partner och av en okänd man och så vidare, dels att det inte går att summera antal kvinnor som till exempel uppgett att de utsatts av manlig bekant med de som uppgett kvinnlig bekant eftersom det i dessa siffror kan dölja sig samma kvinna som utsatts för båda dessa förövare.

⁹¹ Att summan av antal kvinnor, 209 personer, är större än totala antalet kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder och uppgett förövare, 94 kvinnor, beror på att 59 kvinnor uppgav att de utsatts för våld/övergrepp av mer än en (1) av de ovan redovisade förövarna.

Även här kunde kvinnan kryssa för fler än ett svarsalternativ. Samtliga svar som kvinnorna uppgett redovisas i tabellen.⁹² Resultatet pekar framförallt på att dels oavsett typ av relation var män de som mest frekvent uppgavs som förövare, dels att hela 74 kvinnor utsatts av en tidigare manlig partner. Det senare kan tyda på att kvinnorna i stor utsträckning varit utsatta för kvinnofridsbrott, med andra ord våld/övergrepp från en man de haft en nära relation till.

Dessutom uppgav 59 av de 94 kvinnorna att de utsatts för våld/övergrepp av mer än en (1) förövare. Vid en närmare analys visar det sig att det finns kvinnor som utsatts av både en person som de känner och av någon okänd och/eller professionell person. När det gäller utsatthet av professionella personer som polis, väktare och behandlingspersonal visar tabellen att 19 kvinnor utsatts av manlig professionell person och att 5 kvinnor utsatts av kvinnlig professionell person.⁹³ Men då kvinnorna haft möjlighet att kryssa för flera svarsalternativ visar en närmare analys av detta förhållande att det sammanlagt var 22 kvinnor som utsatts av professionell person.⁹⁴ Ett citat från en kvinna i denna undersökning belyser detta resultat: *"Jag har endast fått stryk en gång av dåvarande maken. Mycket allvarligare är kränkningar och våldet som "vi" upplever dagligen av väktare."*

Slutligen kan sägas att resultatet, att flertalet av kvinnorna kan ha utsatts för kvinnofridsbrott samt att ett antal av kvinnorna utsatts av professionella personer, överensstämmer med tidigare undersökningar av missbrukande kvinnors utsatthet för brott.⁹⁵

Upprepad utsatthet i vuxen ålder

Tabell 4 nedan redovisar svaren på enkätens fråga: "Hur många gånger har du i vuxen ålder varit utsatt för övergrepp?"

Tabell 4.⁹⁶ Antal gånger kvinnorna utsatts för övergrepp i vuxen ålder

Utsatt	Antal kvinnor	Procent
En (1) gång	2	2
2–10 gånger	42	46
Fler än 10 gånger	48	52
Totalt	92	100

⁹² För ökad överskådlighet har dock i tabellen svarsalternativen "vän", "släkting" samt "bekant" slagits ihop till kategorin "bekant". Detsamma gäller för svarsalternativen "polis", "väktare" samt "behandlingspersonal" som slagits ihop till kategorin "professionell person".

⁹³ Exempel: Av de 74 kvinnor som utsatts av tidigare manlig partner uppgav 15 kvinnor att de även utsatts av manlig professionell person. Dessutom uppgav 14 av dessa 74 kvinnor att de även utsatts av okänd man.

⁹⁴ 4 av dessa 22 kvinnor har uppgett att de utsatts av fler än en (1) av dessa förövare: 2 kvinnor av manlig polis och av manlig väktare; en (1) kvinna av manlig polis och av kvinnlig polis samt en (1) kvinna som utsatts av manlig polis, av kvinnlig polis, av kvinnlig behandlingspersonal och av manlig väktare. Utöver detta har 7 kvinnor utsatts av manlig polis, 5 kvinnor av manlig väktare, 3 av manlig behandlingspersonal, 2 av kvinnliga poliser samt slutligen en (1) kvinna som utsatts av kvinnlig behandlingspersonal.

⁹⁵ Se bland annat: *Världens sämsta brottsoffer*, 2003, s 21 samt Skrinjar, 1997, s 6.

⁹⁶ Av de 94 kvinnor som ovan uppgav att de utsatts för övergrepp i vuxen ålder är det nu 2 kvinnor som valt att inte svara på frågan om hur många gånger som de utsatts. Detta gör att det är totalt 92 kvinnor som både utsatts i vuxen ålder och svarat på frågan om antal övergrepp. Det är svaren från dessa 92 kvinnor som redovisas i tabell 4.

Resultatet visar att nästan alla, 90 kvinnor, utsatts två eller flera gånger. Av dessa har fler än varannan person, 48 kvinnor, utsatts *fler än tio gånger*.

Här framträder en klar och tydlig bild av upprepad utsatthet hos den undersökta gruppens kvinnor. En mycket stor del av de kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder har vid upprepade tillfällen i sina liv utsatts för våld/övergrepp. Vad som dock inte framkommer är vilken typ av övergrepp/våld som kvinnorna utsatts för upprepade gånger.⁹⁷

Hjälpsökande

Enkätens andra del avslutades med frågan "Har du bett någon om hjälp på grund av de övergrepp du varit utsatt för?" I tabell 5 redovisas antalet kvinnor som bett om hjälp.

Tabell 5.^{98, 99} Antal kvinnor som bett om hjälp

Bett om hjälp	Antal kvinnor	Procent
Ja	43	46
Nej	50	54
Totalt	93	100

Resultatet visar att något färre än hälften, 43 kvinnor, bett någon om hjälp. Här kan konstateras att 50 kvinnor uppgett att de antingen inte bett någon om hjälp eller inte velat be någon om hjälp.¹⁰⁰ Detta är ett anmärkningsvärt resultat med tanke på vad som ovan redovisats, vilket pekade på att detta är mycket utsatta kvinnor som utsatts för grova övergrepp, flera typer av övergrepp samt utsatts vid flera tillfällen under sitt vuxna liv.

Vad det beror på att så många utsatta kvinnor inte bett någon om hjälp är svårt att veta utan att fråga kvinnorna. En kvinna i undersökningen som uppgett att hon inte bett om hjälp skriver i enkätens avslutning där utrymme fanns för egna kommentarer: *"Det våld jag utsatts för – och utövat själv! – har alltid varit i samband med alkohol. Jag vet att jag vid flera tillfällen har utdelat första slaget själv, eller varit verbalt provokativ. Därav "friar" jag mannen."* Denna kvinna verkar anse att hon själv har bidragit till våldet vilket kan vara en anledning till varför hon inte bett någon om hjälp. Tidigare undersökningar har visat att detta att uppfatta sig själv som delaktig på grund av något kvinnan själv sagt eller gjort, är ett relativt vanligt resonemang bland kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i nära relationer.¹⁰¹

Till denna fråga om kvinnan bett någon om hjälp ställdes en följdfråga till de som svarade "ja" på initialfrågan. Följdfrågan lød: *"Vem har du frågat och vilken typ av hjälp ville du ha?"*

⁹⁷ Detta beror på att det i enkäten endast ställdes frågan "Hur många gånger har du i vuxen ålder varit utsatt för övergrepp?". Det går inte att veta vilken/vilka av de typer av övergrepp som kvinnorna uppgett att de utsatts för, som de även utsatts upprepade gånger för. Det kan till exempel vara så att de utsatts flera gånger för våld med tillhygge, men endast en (1) gång för hot, eller vice versa.

⁹⁸ Tabellen bygger på svar från 93 kvinnor som både utsatts i vuxen ålder och svarat på frågan om de bett någon om hjälp. En (1) kvinna valde att inte svara på frågan om hon bett någon om hjälp.

⁹⁹ I tabellen har enkätens två svarsalternativ "Nej" och "Har inte velat be någon om hjälp" slagits samman till kategorin "Nej".

¹⁰⁰ Det var 33 kvinnor som valde alternativet "Nej" och 17 kvinnor som valde alternativet "Har inte velat be någon om hjälp".

¹⁰¹ Se Lundgren, 2001, s 17.

Av de 43 kvinnor som svarade på denna fråga uppgav störst antal, 20 kvinnor, att de frågat polisen; 12 kvinnor uppgav kurator, psykolog, terapeut; 11 kvinnor uppgav vänner eller släktingar, 9 kvinnor uppgav socialtjänsten samt 7 kvinnor som uppgav kvinnojouren.¹⁰² Flest kvinnor har således bett polisen om hjälp. Av dessa var det 6 kvinnor som uttryckligen skrev att de polisanmält vilket var anledningen till att de vänt sig till polisen.

Det var däremot relativt få, 10 kvinnor, som svarade på vilken typ av hjälp som de ville ha. Här är dock några exempel på vilken typ av hjälp som kvinnorna önskade få: "Klara skilsmässan." "Att komma ur och bryta mitt mönster med destruktiva förhållanden till män." "Att få bo hos föräldrar, vänner under kortare period för skydd, sällskap, tröst, råd." "Hjälp med bostad."

En kvinna uppgav även det som för de allra flesta människor kan kännas som en självklarhet när man befinner sig i en utsatt situation. Hon skrev kort och koncist att den hjälp hon ville ha var "Att få vara i fred".

Situationen för kvinnor med barn

Slutligen en närmare analys av situationen vad gäller utsatthet för någon form av våld/övergrepp i vuxen ålder för de kvinnor som ovan uppgett att de har barn.

Samtliga 6 kvinnor där barnen bor *tillsammans med kvinnan* hade utsatts för någon form av våld/övergrepp. 5 av dessa 6 kvinnor har barn som inte är myndiga. Av de 16 kvinnor som har barnen delvis boende hos sig har 15 kvinnor utsatts för våld/övergrepp. 11 av dessa kvinnor har barn som inte är myndiga. Av de sammanlagt 21 kvinnor som utsatts och har barn som bor helt eller delvis tillsammans med kvinnan hade 18 kvinnor utsatts av tidigare manlig partner och 2 kvinnor hade utsatts av både nuvarande och tidigare manlig partner. Detta kan tyda på att barnen sett och/eller hört sin mamma bli utsatt för våld/övergrepp.

Sammanfattning av utsatthet i vuxen ålder

- 94 av undersökningens 103 kvinnor, uppgav att de någon gång i vuxen ålder utsatts för fysiskt våld, och/eller sexuellt våld, och/eller psykiska övergrepp. Detta är ett resultat som överensstämmer med de fåtaliga svenska undersökningar som tidigare genomförts avseende missbrukande kvinnors utsatthet för brott.¹⁰³
- När det gäller typ av övergrepp uppgav störst antal, 84 kvinnor, att de utsatts för kränkande eller nedvärderande ord. Dock var det 82 av dessa 84 kvinnor som även utsatts för andra typer av övergrepp. Vidare uppgav 79 kvinnor att de utsatts för någon typ av hot och 77 kvinnor hade utsatts för knytnävsslag och dylikt. Dessutom uppgav 41 kvinnor att de utsatts för sexuellt våld. Flertalet, 88 kvinnor, uppgav att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.
- Fler än hälften, 59 kvinnor, hade utsatts av fler än en (1) förövare. Förövaren var i de flesta fall en man. Hela 74 kvinnor uppgav att de utsatts av tidigare manlig partner, medan så många som 22 kvinnor uppgav att de utsatts av professionella personer som polis, väktare och/eller behandlingspersonal. I likhet med tidigare gjorda undersökningar pekar detta resultat på att flertalet av kvinnorna i denna studie utsatts

¹⁰² Att det sammanlagt är fler antal svar än de 43 kvinnor som svarade "ja" på frågan om de bett någon om hjälp beror på att 23 kvinnor uppgett att de bett fler än en (1) person om hjälp.

¹⁰³ I undersökningarna av Lander 2003, *Världens sämsta brottsoffer* 2003 samt Björk 2004, hade samtliga kvinnor utsatts för brott. I Laanemets 2002 hade ungefär hälften av kvinnorna utsatts för någon typ av övergrepp.

för kvinnofridsbrott. Dessutom visade det sig att ett stort antal av kvinnorna utsatts av både känd och okänd förövare.

- Majoriteten, 90 kvinnor, uppgav att de utsatts för våld/övergrepp två eller fler gånger under sitt vuxna liv. Av dessa var det hela 48 kvinnor som utsatts fler än tio gånger. Då upprepad utsatthet är något som vanligen kännetecknar kvinnofridsbrott kan detta resultat vara ytterligare ett tecken på att flertalet av kvinnorna i denna studie varit utsatta för just detta.¹⁰⁴
- Sammanfattningsvis kan sägas att det i denna studie är fråga om kvinnor som i vuxen ålder utsatts för flera olika typer av övergrepp, av flera olika förövare, vid upprepade tillfällen. Dessutom har flertalet utsatts av en man som de har eller har haft en nära relation till.

Enkätstudiens tredje del: utsatthet de senaste två åren samt hjälpbehov

Den tredje delen av enkäten skulle enbart besvaras av de kvinnor som under de senaste två åren utsatts för något eller några av ovanstående övergrepp. Denna del inleddes med frågor angående upprepad utsatthet, vem som utsatt kvinnan, var övergreppet/övergreppen skedde, eventuella skador samt eventuell polisanmälan. Tredje delen avslutades sedan med frågor om kvinnan sökt hjälp, erbjudits hjälp samt om någon instans tillfrågat kvinnan avseende utsatthet för våld/övergrepp samt med en fråga om kvinnan vill ha ytterligare hjälp och stöd.

Resultaten presenteras i den ordning som frågorna ställdes i enkäten.

Antal utsatta kvinnor

Tabell 6 redovisar hur många kvinnor som utsatts för våld/övergrepp under de senaste två åren.

Tabell 6.¹⁰⁵ Antal utsatta kvinnor under de senaste två åren

Utsatt	Antal kvinnor	Procent
Ja	77	84
Nej	15	16
Totalt	92	100

Resultatet visar att andelen utsatta sjunker något när det gäller utsatthet de senaste två åren. Men det är fortfarande en hög andel, ca 75 % eller 77 av studiens samtliga 103 kvinnor, som uppgett att de under de senaste två åren utsatts för fysiskt våld, och/eller sexuellt våld, och/eller psykiska övergrepp. Sammanfattningsvis kan sägas

¹⁰⁴ BRÅ, 2002, s 7

¹⁰⁵ Tabellen bygger på svar från de 92 kvinnor som svarade på denna fråga. Utöver dessa var det 3 kvinnor som valde att inte svara på frågan samt 8 kvinnor som ovan uppgav att de inte utsatts för våld/övergrepp i vuxen

när det gäller antal utsatta att 8 kvinnor inte utsatts i vuxen ålder samt att 15 kvinnor inte utsatts de senaste två åren. Av resultatet kan, som ovan påpekades, konstateras att kvinnorna i denna studie är en mycket utsatt grupp.

Situationen för kvinnor med barn

Innan vi går vidare till att redogöra för resultatet av enkätens fråga rörande typ av övergrepp, görs här en närmare analys av situationen vad gäller utsatthet för någon form av våld/övergrepp, under de senaste två åren, för de kvinnor som ovan uppgett att de har barn.

Av de 6 kvinnor där barnen bor *tillsammans med kvinnan* har samtliga 6 kvinnor utsatts för någon form av våld/övergrepp även under de senaste två åren. 5 av dessa 6 kvinnor har, som ovan nämnts, barn som inte är myndiga.

Av de 16 kvinnor som har barnen delvis boende hos sig har 10 kvinnor utsatts för våld/övergrepp under de senaste två åren. 7 av dessa kvinnor har barn som inte är myndiga.

Av de sammanlagt 16 kvinnor som utsatts under de senaste två åren och har barn boende hos sig helt eller delvis är det 9 kvinnor som utsatts av tidigare partner och 2 kvinnor som utsatts av nuvarande partner. Dessutom visar det sig att 15 av dessa 16 kvinnor som utsatts de senaste två åren har utsatts i sin egen bostad. Detta resultat kan ytterligare styrka vad som ovan påpekades när det gällde utsatthet i vuxen ålder. Nämligen att resultatet kan tyda på att barnen sett och/eller hört sin mamma bli utsatt för våld/övergrepp. När det gäller barnens utsatthet är det endast en kvinna som uppgett att även hennes barn utsatts. Men eftersom enkäten inte specifikt efterfrågat detta kan det möjligen vara fler av kvinnorna vars barn har utsatts.

Typ av övergrepp under de senaste två åren

I tabell 7 på nästa sida redovisas svar på enkätens fråga "Har du någon gång under de senaste två åren varit utsatt för?"¹⁰⁶

¹⁰⁶ Här följde exempel på övergrepp som kvinnan kunde kryssa för.

Tabell 7.^{107, 108} Typ av övergrepp under de senaste två åren

Typ av våld/övergrepp	Antal kvinnor	Procent av de 76 kvinnor som utsatts ¹⁰⁹
Kränkande eller nedvärderande ord	64	84
Hot	49	64
Knytnävsslag, sparkar, m.m.	46	60
Sexuellt våld	17	22
Våld med tillhygge	17	22
Isolerats i hemmet	16	21
Annat	7	9
Totalt	216¹¹⁰	

I likhet med ovan redovisade typ av övergrepp i vuxen ålder framkommer att det även när det gäller utsattheten under de senaste två åren är verbal kränkning och hot som är vanligast förekommande. 64 kvinnor uppger att de utsatts för kränkande eller nedvärderande ord och 49 kvinnor uppger att de utsatts för hot. Men även fysiskt våld som knytnävsslag och annat drabbade så många som 46 kvinnor och 17 kvinnor hade utsatts för våld med tillhygge. Ungefär var femte kvinna, 17 kvinnor, uppgav att hon utsatts för sexuellt våld under de senaste två åren. En närmare analys visade att 60 kvinnor uppgav att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.

När det gäller kategorin "annat" uppgav en kvinna "sexuella trakasserier" och "sexuell kränkning". Hon skrev sedan i utrymmet för egna kommentarer att hon tyckte att det saknades "*sexuellt utnyttjande, sexuell förnedring (verbalt eller i handling), sexuell kränkning, sexuella trakasserier*". Denna kommentar pekar på det faktum att enkätens kategori "sexuellt våld" inte fångar in samtliga typer av sexuella övergrepp som kvinnorna kan ha varit utsatta för, vilket kan ha fått till följd att sexuella övergrepp är underrapporterat i denna studie.

Sammanfattningsvis kan sägas när det gäller typ av övergrepp att det även under de senaste två åren är ett stort antal kvinnor som utsatts för flera olika typer av övergrepp samt att drygt hälften av kvinnorna utsatts för fysiskt våld i form av knytnävsslag och/eller sparkar med mera.

¹⁰⁷ Tabell 7 bygger på svar från 76 kvinnor som utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om typ av våld/övergrepp. Utöver dessa 76 kvinnor fanns 8 kvinnor som inte utsatts för något våld/övergrepp i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts under de senaste två åren samt 4 kvinnor som valt att inte svara på frågan om typ av övergrepp.

¹⁰⁸ Att kvinnorna haft möjlighet att kryssa för flera olika svarsalternativ betyder att det inte går att summera t.ex. antal kvinnor som utsatts för våld med tillhygge och antal kvinnor som utsatts för knytnävsslag eftersom det i siffrorna kan dölja sig kvinnor som varit utsatta för båda typer av övergrepp och dessa kvinnor skulle vid en summering räknas dubbelt.

¹⁰⁹ Tabellens kolumn 3 ger en bild av förekomsten av de olika typerna av övergrepp i relation till de 76 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren. Exempel: 64 % av de 76 kvinnor som utsatts under de senaste två åren har utsatts för hot.

¹¹⁰ Att summan av antal kvinnor, 216 personer, är större än totala antalet, 76 kvinnor, som utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren och svarat på frågan om typ av övergrepp, beror på att 60 av de 76 kvinnorna uppgav att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.

Förövare

I enkäten ställdes följande fråga: "Vem utsatte dig för övergreppet?" I tabell 8 presenteras resultatet avseende vem/vilka som de senaste två åren utsatt kvinnan för övergrepp.

Tabell 8. ^{111, 112} Förövare under de senaste två åren

Förövare/Relation till kvinnan	Antal kvinnor	Procent av de 74 kvinnor som utsatts
Man tidigare partner	36	49
Man nuvarande partner	21	28
Man bekant	18	24
Man okänd	10	13
Man tillfällig partner	8	11
Man professionell person	8	11
Kvinna bekant	7	9
Kvinna professionell person	2	3
Kvinna okänd	2	3
Annan person	1	1
Totalt	113 ¹¹³	

Även här kunde kvinnan kryssa för fler än ett svarsalternativ. Samtliga svar som kvinnorna uppgett redovisas i tabellen.¹¹⁴ Resultatet visar, i likhet med utsattheten i vuxen ålder, framförallt att det oavsett typ av relation var män som mest frekvent uppgavs som förövare samt att störst antal, 36 kvinnor, utsatts av en tidigare manlig partner. Dessutom visade det sig att 25 av kvinnorna utsatts för våld/övergrepp av mer än en (1) förövare.

Vidare framkom att 21 kvinnor utsatts av nuvarande manlig partner. En närmare analys visade att av de 36 kvinnor som utsatts av en tidigare manlig partner var det 7 kvinnor som under de senaste två åren även utsatts av sin nuvarande manliga partner.¹¹⁵ Detta resultat tyder dels på att det finns de kvinnor som levt i flera relationer där de utsatts för någon typ av övergrepp av sin partner, dels på att kvinnorna även under de senaste två åren varit utsatta för kvinnofridsbrott.

¹¹¹ Tabell 8 bygger på svar från 74 kvinnor som utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren samt svarat på frågan om förövare. Utöver dessa 74 kvinnor var det 8 kvinnor som i vuxen ålder inte utsatts för något våld/övergrepp, 15 kvinnor som inte utsatts under de senaste två åren samt 6 kvinnor som valt att inte svara på frågan om förövare.

¹¹² Att kvinnorna haft möjlighet att kryssa för flera olika svarsalternativ betyder att det inte går att summera antal kvinnor som uppgett att de t.ex. utsatts av nuvarande manlig partner med de kvinnor som uppgett tidigare manlig partner som förövare, eftersom det i dessa siffror kan dölja sig samma kvinna som utsatts för båda dessa förövare.

¹¹³ Att summan av antal kvinnor, 113 personer, är större än totala antalet kvinnor, 74 personer, som utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren, beror på att 25 av kvinnorna uppgav att de utsatts för våld/övergrepp av mer än en (1) förövare.

¹¹⁴ För ökad överskådlighet har dock i tabellen svarsalternativen "vän", "släkting" samt "bekant" slagits ihop till kategorin "bekant". Detsamma gäller för svarsalternativen "polis", "vaktare" samt "behandlingspersonal" som slagits ihop till kategorin "professionell person".

¹¹⁵ Det är således så att 28 kvinnor enbart utsatts av tidigare manlig partner, 14 kvinnor enbart utsatts av nuvarande manlig partner samt 7 kvinnor som utsatts av både tidigare och nuvarande manlig partner.

När det gäller utsatthet av professionella personer som polis, väktare och behandlingspersonal visar en närmare analys att det under de senaste två åren sammanlagt var 9 kvinnor som utsatts av professionella personer.¹¹⁶

Upprepat utsatthet

Tabell 9 redovisar svaren på enkätens fråga "Hur många gånger under de senaste två åren har du varit utsatt för övergrepp?"

Tabell 9.¹¹⁷ Antal gånger kvinnorna utsatts för övergrepp de senaste två åren

Utsatt	Antal kvinnor	Procent
En gång	5	7
2–10 gånger	44	64
Fler än 10 gånger	20	29
Totalt	69	100

Resultatet visar att antalet kvinnor som är upprepat utsatta är mycket stort. 64 kvinnor har utsatts fler än två gånger och av dessa har 20 kvinnor utsatts för våld/övergrepp fler än tio gånger under de senaste två åren. Återigen måste framhållas att ett mycket stort antal kvinnor i denna undersökning är upprepat utsatta och detta även när det gäller en sådan begränsad tidsperiod som de senaste två åren.¹¹⁸

¹¹⁶ 3 av dessa 9 kvinnor har uppgett att de utsatts av fler än en (1) av dessa förövare: 2 kvinnor av manlig polis och av manlig väktare; en (1) kvinna av manlig behandlingspersonal och av kvinnlig behandlingspersonal. Utöver detta har 2 kvinnor utsatts av manlig polis, 2 kvinnor av manlig väktare, en (1) kvinna av manlig behandlingspersonal samt slutligen en (1) kvinna som utsatts av kvinnlig polis.

¹¹⁷ Tabellen bygger på svar från 69 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om hur många gånger som hon under de senaste två åren utsatts för våld/övergrepp. Utöver dessa 69 kvinnor var det 8 kvinnor som i vuxen ålder inte utsatts för något våld/övergrepp, 15 kvinnor som inte utsatts under de senaste två åren samt 11 kvinnor som valt att inte svara på frågan om upprepat utsatthet.

¹¹⁸ Som ovan påpekades framkommer dock inte av svaren på ovanstående fråga vilken typ av övergrepp/våld som kvinnorna utsatts för upprepade gånger.

Plats där våld/övergrepp ägt rum

Enkätens fråga löd: "Var skedde övergreppet/övergreppen du varit utsatt för?" I tabell 10 nedan redovisas de platser där kvinnan utsatts för övergrepp under de senaste två åren.

Tabell 10.^{119, 120} Plats för övergreppet/övergreppen

Plats	Antal kvinnor	Procent av de 74 kvinnor som utsatts ¹²¹
Egen bostad	56	76
Allmän plats	31	42
Hos bekant	19	26
Annan plats ¹²²	17	23
Behandlingshem	5	7
Hos obekant	1	1
Totalt	129¹²³	

Även här kunde kvinnan kryssa för fler än ett svarsalternativ. Samtliga svar som kvinnorna uppgett redovisas i tabellen. Resultatet visar att majoriteten, 56 kvinnor, har utsatts i sin egen bostad. Detta kan, tillsammans med resultatet ovan att det vanligast förekommande när det gäller förövare är att en tidigare manlig partner utsatt kvinnan för övergreppet, styrka det tidigare framförda att flera av kvinnorna kan ha utsatts för kvinnofridsbrott. Dessutom kan utifrån detta resultat sägas att egen bostad i sig inte är någon garanti för trygghet. Detta styrks även av tidigare forskning där det påtalas att många brott mot kvinnor sker i det egna hemmet utan insyn från andra människor vilket försvårar upptäckt, ingripande och hjälp.¹²⁴

Men resultatet visar även att 31 kvinnor utsatts för övergrepp på allmän plats som på öppen gata eller liknande. Tidigare undersökningar har påpekat att det vanliga är män som utsätts för "gatuvåld", men resultatet av denna undersökning visar att det även är relativt vanligt att missbrukande kvinnor utsätts på allmän plats. Vid en närmare analys visade det sig även att 23 av de 31 kvinnor som utsatts för övergrepp på allmän plats även hade utsatts i sin egna bostad. Här kan noteras att det finns kvinnor som löper risk att utsättas för övergrepp både i det egna hemmet och på allmän plats.

¹¹⁹ Tabellen bygger på svar från 74 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan var övergreppet/övergreppen ägde rum. Utöver dessa 74 kvinnor fanns 8 kvinnor som inte utsatts för något våld/övergrepp, 15 kvinnor som inte utsatts senaste två åren samt 6 kvinnor som valt att inte svara på frågan om typ av övergrepp.

¹²⁰ Att kvinnan haft möjlighet att kryssa för flera olika svarsalternativ betyder att det inte går att summera antal kvinnor som uppgett att de till exempel utsatts i egen bostad med de kvinnor som uppgett att de utsatts på allmän plats, eftersom det i dessa siffror kan dölja sig samma kvinna som utsatts på båda dessa platser.

¹²¹ Tabellens kolumn 3 ger en bild av förekomsten av de olika platserna i relation till de 74 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder samt uppgett plats för övergreppet. Exempel: 76 % av de 74 kvinnor som utsatts de senaste två åren och uppgett plats har utsatts i egen bostad.

¹²² Av de 17 kvinnor som uppgav att övergreppet skedde på annan plats uppgav 3 kvinnor att det skedde hemma hos partnern. Ytterligare exempel på annan plats: Väktarum, hos kompisens kompis (man), krogen, föräldrahemmet, hotell, arbetsplats.

¹²³ Att summan av antal kvinnor, 129 personer, är större än totala antalet kvinnor som utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren, 74 kvinnor, beror på att 41 kvinnor uppgav att de utsatts för våld/övergrepp på mer än en (1) plats.

¹²⁴ BRÅ, 1994, s 13

Skador av övergreppet/övergreppen

I enkäten ställdes frågan "Fick du några fysiska (till exempel benbrott) eller psykiska skador (som rädsla) av övergreppet?" Dessutom ställdes en öppen följdfråga där de kvinnor som skadats kunde uppge vilken typ av skada de fått.

I tabell 11 redovisas hur många av kvinnorna som skadats fysiskt och/eller psykiskt av övergreppet/övergreppen.

Tabell 11.¹²⁵ Antal kvinnor som fick skador av övergreppet

Skadad	Antal kvinnor	Procent
Ja	54	74
Nej	19	26
Totalt	73	100

Resultatet visar att 54 kvinnor uppgav att övergreppet ledde till någon form av fysiska och/eller psykiska skador. Av dessa 54 kvinnor uppgav 19 kvinnor att de fått både fysiska och psykiska skador av övergreppet.

Vidare framkom att 19 kvinnor som utsatts för övergrepp de senaste två åren uppgav att de varken fått fysiska eller psykiska skador av övergreppet/övergreppen. Med tanke på att resultaten ovan pekar på att kvinnorna i denna undersökning både varit utsatta för flera olika typer av övergrepp och utsatts upprepat antal gånger är detta resultat något anmärkningsvärt. Vid en närmare analys visade det sig att 16 av de 19 kvinnorna uppgav att de varit utsatta för kränkande eller nedvärderande ord,¹²⁶ 10 kvinnor hade utsatts för hot, 7 kvinnor hade utsatts för knytnävsslag eller dylikt, 2 kvinnor hade utsatts för våld med tillhygge, 2 kvinnor hade isolerats i hemmet och en (1) kvinna uppgav att hon utsatts för sexuellt våld. 11 av de 19 kvinnorna uppgav att de utsatts för fler än en (1) typ av övergrepp. Dessutom hade 15 av de 19 kvinnorna utsatts mellan 2–10 gånger och 2 kvinnor hade utsatts fler än 10 gånger. Det är således fråga om mycket utsatta kvinnor som uppgett att de varken fått fysiska eller psykiska skador av övergreppet.

Av denna närmare analys kvarstår frågan om varför dessa 19 kvinnor svarade "nej" på frågan om övergreppet lett till några fysiska och/eller psykiska skador. Möjligen kan de 5 kvinnor som enbart utsatts för kränkande eller nedvärderande ord samt de 2 kvinnor som uppgav att de utsatts för kränkande ord och hot om att skada anse att detta inte gett henne några skador. Men även med denna tolkning återstår 12 kvinnor som ansett att övergreppet inte gett upphov till några skador, trots att de både utsatts upprepade gånger och för grövre övergrepp. Det verkar därmed troligt att det är något annat (eller något utöver) typ av utsatthet samt antal gånger kvinnan varit utsatt som har betydelse för om kvinnan ska anse att hon fått någon skada av övergreppet.

¹²⁵ Tabellen bygger på svar från 73 kvinnor som både blivit utsatta de senaste två åren och svarat på frågan om de fått några fysiska och/eller psykiska skador av övergreppet. Utöver dessa 73 kvinnor var det de 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, de 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 7 kvinnor som valde att inte svara på frågan om de fått några skador av övergreppet.

¹²⁶ Av dessa 16 kvinnor var det 5 kvinnor som enbart utsatts för kränkande ord samt 2 kvinnor som utsatts för både kränkande ord och hot om att skada. Övriga 9 kvinnor hade även utsatts för andra typer av övergrepp.

Det kan eventuellt vara så att kvinnorna i denna studie, av vilka många har en problematisk livssituation där våld/övergrepp är en del av vardagen, inte ser på "skada" på samma sätt som vi gör som inte lever under samma svåra omständigheter. Olika människor kan helt enkelt ha olika syn på vad som är en "skada".

Fysiska skador

En närmare analys visar att 34 kvinnor¹²⁷ uppgett att de har fått någon eller några typer av fysiska skador. När det gäller vilken typ av fysiska skador som kvinnorna fått var det störst antal, 14 kvinnor, som uppgav att de fått blåmärken. Andra exempel på fysiska skador var: brutna ben, knivsår, stryvmärken, sår, brutet lillfinger, brutet nyckelben, artärblödning vid tinning och sprucket kindben, spruckna revben och ömhet i underlivet, brutna käke. Detta visar att ett antal av studiens kvinnor utsatts för mycket grovt våld vilket resulterat i dessa fysiska skador.

Psykiska skador

När det gäller psykiska skador uppgav 39 kvinnor att de fått någon eller några typer av psykiska skador.¹²⁸ Av dessa uppgav flest, 28 kvinnor, att de blivit rädda.¹²⁹ Andra exempel på psykiska skador var: depression, panikångestattacker, känt sig kränkt, fått mardrömmar, upplever en total brist på tillit.

Skada som lett till vård

Tabell 12 redovisar svar på enkätens fråga "Har du blivit utsatt för skada/skador som lett till vård på sjukhus eller vårdcentral?" Utöver denna fråga ställdes en öppen följdfråga där de kvinnor som svarade "ja" på initialfrågan kunde uppges för vilken typ av skada/skador som hon behövde vård.

Tabell 12.¹³⁰ Antal kvinnor som utsatts för skada som lett till vård

Fått skada som lett till vård	Antal kvinnor	Procent
Ja	29	40
Nej	43	60
Totalt	72	100

Resultatet visar att 29 kvinnor uppgav att de fått en så allvarlig skada att det lett till vård på sjukhus eller vårdcentral. Som exempel på skada som lett till vård uppgavs t.ex. brutna ben, knivsår, brutet nyckelben, artärblödning vid tinning och sprucket kindben,

¹²⁷ En av de 54 kvinnor som ovan uppgav att hon fått någon typ av skada valde sedan att inte uppges vilken typ av skada som hon fått.

¹²⁸ Att summan av antal kvinnor, 72 personer (det vill säga 34 som uppgett att de fått fysiska skador respektive 38 som uppgett att de fått psykiska skador), är större än totala antalet kvinnor som uppgett att de fått skador av övergreppet, 54 kvinnor, beror på att 19 kvinnor uppgav att de fått både fysiska och psykiska skador av övergreppet.

¹²⁹ Av dessa 28 kvinnor var det 12 kvinnor som även uppgav att de fått andra typer av psykiska skador, t.ex. ångest.

¹³⁰ Tabellen bygger på svar från 72 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om de utsatts för skada som lett till vård. Utöver dessa 72 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 8 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de utsatts för skada som lett till vård.

spruckna revben, spräckta ögonbryn, underlivsskador, bruten tumme, brännmärken, ångest, depression, panikattacker. Påpekas bör att den här typen av allvarliga skador är vanligt förekommande i fall av kvinnofridsbrott¹³¹, vilket ytterligare styrker det ovan framförda att många av denna studies kvinnor har utsatts för kvinnofridsbrott.

Vidare kan nämnas att av de 27 kvinnor¹³² som uppgett exempel på skador som lett till vård uppgav 12 kvinnor att de utsatts för flera skador, både fysiska och psykiska, som lett till vård.

Polisanmälan

I enkäten ställdes frågan *"Polisanmälde du övergreppet?"* Dessutom ställdes en öppen följdfråga där de kvinnor som svarade "nej" på initialfrågan kunde uppge varför de inte polisanmälde.

I tabell 13 redovisas hur många kvinnor som anmälde respektive inte anmälde övergreppet till polisen.

Tabell 13.¹³³ Antal kvinnor som polisanmält

Polisanmält	Antal kvinnor	Procent
Ja	34	47
Nej	38	53
Totalt	72	100

Resultatet visar att 34 kvinnor polisanmält övergreppet. Det som dock inte går att uttyda av svaren är hur många händelser (och/eller vilken/vilka händelser) som kvinnan anmält. Det kan eventuellt vara så att kvinnorna inte anmält samtliga händelser då flertalet av kvinnorna utsatts för våld/övergrepp upprepat antal gånger. Som ett exempel på detta kan påpekas att en (1) kvinna kryssade för både "ja" och "nej". Detta kan tyda på att kvinnan varit utsatt flera gånger och ibland anmält och ibland inte anmält. Det kan även vara så att någon kvinna till exempel enbart kryssat för svarsalternativet "ja" och då haft i åtanke ett eller flera tillfällen då hon anmälde fast att det förekommit tillfällen då hon inte polisanmält.

Det är ett överraskande stort antal av studiens kvinnor som polisanmält övergreppet/övergreppen. Detta är kanske inte förvånande med tanke på vad kvinnorna i denna undersökning uppgett att de varit utsatta för, men överraskande i den bemärkelsen att det finns en bild av att missbrukare vill ha så lite kontakt som möjligt med polisen, vilket kan vara ett resultat av det faktum att narkotikamissbruk i sig är kriminaliserat. Dessutom har tidigare forskning visat att våld som utövas inom hemmets väggar, vilket flertalet av denna studies kvinnor utsatts för, kan medföra ett hinder att polisanmäla eftersom den person som utsatts för våld/övergrepp har (eller har haft) en känslomässig och nära, intim, relation med förövaren.¹³⁴

¹³¹ BRÅ, 1994, s 19

¹³² 2 av de 29 kvinnor som uppgav att de blivit utsatt för skada som lett till vård valde att inte uppge för vilken skada som hon behövde vård.

¹³³ Tabellen bygger på svar från 72 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om de polisanmälde övergreppet. Utöver dessa 72 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 8 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de polisanmält.

¹³⁴ BRÅ, 2002, s 9

Det framhålls ibland även att utsatthet för brott ses som ett underordnat problem i en för missbrukare i övrigt kaotisk vardag och att en omvärdering sker från ett brott till en vardaglig händelse och att man därför inte gör någon polisanmälan.¹³⁵ Ett exempel på detta kan ges från en av undersökningens kvinnor som i enkätens utrymme för egna kommentarer bland annat skriver: *"Men under mitt 23 åriga missbruk (narkotika) så har våld varit vardagsmat antingen från partner man haft eller ens umgänge. Varit utsatt för sexuella övergrepp vid 3 tillfällen. Är väl så att man får stå ut och bara knar kar vidare. Sökt polishjälp en gång när jag var livrädd men blev bemött på ett sådant sätt att jag bara gick med orden!! Ja ja hittar ni mej död! Så vet ni vem som gjort det."*

Vad kan det då bero på att så många av kvinnorna i denna studie polisanmält övergreppet? Eventuellt kan en anledning vara att kvinnorna råkat ut för en så grov händelse att de kommit i kontakt med sjukvården och/eller polisen och att dessa två instanser på grund av sin anmälningsplikt¹³⁶ sett till att polisanmälan gjorts. En annan orsak kan möjligen vara att kvinnorna stöter på polisen så ofta i sitt dagliga liv att de skapat en relation till enskilda polismän vilket gör att de polisanmäler när de utsätts för övergrepp. Tidigare forskning har även visat att syftet med att kontakta polisen inte nödvändigtvis är att polisanmäla mannen och inleda en rättsprocess, utan att det i vissa fall är en sista utväg för att lugna ner en våldsamt situation.¹³⁷ Men något säkert svar på varför kvinnorna i denna studie har polisanmält går inte att få av enkätsvaren. Vi återkommer till detta i analysen av intervjumaterialet.

När det gäller de kvinnor som inte polisanmält uppgavs följande exempel: *"Rädsla och en rädsla över att socialen tar mitt barn."* *"Dels på grund av drogerna, dels för att man aldrig anmäler och man är rädd för repressalier."* *"Har inget förtroende för polis eller sjukhus."* *"Jag var rädd för om jag skulle möta honom ute att jag skulle få mer stryk."* *"Jag anmäler inte i första taget, då får man vara jätteelak."* *"Det är ingen idé, det blir bara värre om dom åker in."* *"Orkar inte."* *"Vågade inte."* *"Hanterar det själv."* *"Ansåg inte nödvändigt, ville ej ha mer problem med honom."*

Man kan här se att det finns exempel på kvinnor som inte polisanmält på grund av:

- rädsla för att bli ännu mer utsatt
- att de inte såg det som hände som något brott
- att de inte har något förtroende för polisen

Dessutom uppgav 4 kvinnor att de först anmält men sedan tagit tillbaka anmälan. Här bör dock påpekas att den lagändring som infördes i Sverige 1982 förde med sig att misshandel av normalgraden som skett i hemmet föll under allmänt åtal.¹³⁸ Att något faller under allmänt åtal gör att kvinnan inte rent faktiskt kan ta tillbaka anmälan då åklagare även utan kvinnans anmälan har rätt att åtala mannen. Dock blir det svårare att utan kvinnans medverkan fullfölja utredningen.

¹³⁵ Litzén, 2004, s 27

¹³⁶ Läkare har anmälningsplikt om ett brott har mer än 2 års fängelse i straffskalan.

¹³⁷ BRÅ, 2002, s 29

¹³⁸ Grov misshandel i hemmet föll dock redan 1944 under allmänt åtal. BRÅ, 1997, s 7.

Sammanfattning av utsatthet under de senaste två åren

- 77 av undersökningens 103 kvinnor uppgav att de någon gång under de senaste två åren utsatts för fysiskt våld, och/eller sexuellt våld, och/eller psykiska övergrepp.
- När det gäller typ av övergrepp uppgav störst antal, 64 kvinnor, att de utsatts för kränkande eller nedvärderande ord. Dock var det 53 av dessa 64 kvinnor som även utsatts för andra typer av övergrepp. 49 kvinnor uppgav att de utsatts för någon typ av hot, 46 kvinnor uppgav att de utsatts för knytnävsslag och liknande och 17 kvinnor uppgav att de utsatts för sexuellt våld. 60 kvinnor uppgav att de utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.
- Avseende förövare var det i de flesta fallen en manlig förövare. Störst antal, 36 kvinnor, uppgav att de utsatts av tidigare manlig partner. 7 av dessa kvinnor uppgav att de även utsatts av nuvarande manlig partner. 9 kvinnor uppgav att de under de senaste två åren utsatts av professionella personer som polis, väktare och/eller behandlingspersonal. 25 av kvinnorna hade utsatts för våld/övergrepp av mer än en (1) förövare.
- Även under en så begränsad tidsperiod som de senaste två åren uppgav ett mycket stort antal, 64 kvinnor, att de utsatts för våld/övergrepp två gånger eller fler. Av dessa hade 20 kvinnor utsatts fler än tio gånger.
- Majoriteten, 56 kvinnor, hade utsatts i egen bostad, medan 31 kvinnor hade utsatts på allmän plats. 23 av dessa 31 kvinnor hade även utsatts i sin egen bostad.
- 54 kvinnor uppgav att de fått någon form av fysisk och/eller psykisk skada av övergreppet/en. Av dessa uppgav 19 kvinnor att de fått både fysiska och psykiska skador av övergreppet/en.
- 29 kvinnor uppgav att de av övergreppet/en fått en så allvarlig skada att det lett till vård på sjukhus eller vårdcentral.
- Slutligen framkom att 34 kvinnor polisanmält ett eller flera övergrepp.
- Sammanfattningsvis kan sägas att i likhet med svaren avseende utsatthet i vuxen ålder har flertalet av kvinnorna även under de senaste två åren utsatts för flera olika typer av övergrepp, utsatts vid flera tillfällen under sitt vuxna liv, samt utsatts av någon man som de har eller har haft en nära relation till och således utsatts för kvinnofridsbrott. Något som ytterligare stärker bilden av att detta är kvinnor som i hög grad har utsatts för kvinnofridsbrott är att majoriteten av kvinnorna hade utsatts i egen bostad samt att många av de skador som lett till vård är skador som är vanligt förekommande när det handlar om kvinnofridsbrott. Dessutom överensstämmer resultatet avseende vem som utsatt kvinnorna samt var kvinnorna utsatts med det faktum att de flesta misshandelsbrotten mot kvinnor överhuvudtaget begås inomhus av en bekant gärningsman.¹³⁹

Redovisning av resultat avseende hjälpbehov

Enkätens tredje del avslutades med en redovisning av kvinnans hjälpbehov. I detta avsnitt redovisas svar på enkätens fem frågor avseende kvinnornas hjälpbehov på grund av utsatthet för våld/övergrepp.

¹³⁹ BRÅ, 2002, s 16.

I tabell 14 redovisas svar på enkätens första fråga avseende hjälpbehov: "Har du kunnat prata med någon om de övergrepp som du varit utsatt för?" Dessutom ställdes en öppen följdfråga där de kvinnor som svarade "ja" på initialfrågan kunde uppgive vem de pratat med.

Tabell 14.^{140, 141} Antal kvinnor som pratat med någon om övergreppet

Pratat med någon	Antal kvinnor	Procent
Ja	55	71
Nej ¹⁴²	22	29
Totalt	77	100

Av resultatet framkommer att 55 kvinnor uppgav att de pratat med någon angående de övergrepp hon varit utsatt för. 49 av dessa 55 kvinnor svarade även på följdfrågan och uppgav vem de pratat med om övergreppet. Störst antal, 29 kvinnor, uppgav att de pratat med vänner eller familjemedlemmar. Detta indikerar att dessa 29 kvinnor har någon form av socialt nätverk kring sig, vilket kan vara värdefullt när det gäller att hantera svåra situationer som t.ex. utsatthet för brott. Andra exempel på vem kvinnorna pratat med var: kontaktman, psykvården, personal på behandlingshem, socialtjänsten, polis, kvinnojour, psykolog, läkare.

Sökt hjälp hos någon instans

I enkäten ställdes frågan "Har du någon gång sökt hjälp hos följande instanser på grund av det våld/övergrepp som du utsatts för?"¹⁴³ Denna fråga följdes av en öppen fråga där de kvinnor som svarade "nej" kunde ange varför de inte sökt hjälp. I tabell 15 redovisas hur många av kvinnorna som sökt hjälp hos någon instans.

Tabell 15.¹⁴⁴ Antal kvinnor som sökt hjälp hos instans på grund av övergrepp

Sökt hjälp	Antal kvinnor	Procent
Ja	57	73
Nej	21	27
Totalt	78	100

¹⁴⁰ Tabellen bygger på svar från 77 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om de pratat med någon om övergreppet. Utöver dessa 77 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 3 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de pratat med någon om övergreppet.

¹⁴¹ I tabellen har enkätens två svarsalternativ "Nej" och "Har inte velat be någon om hjälp" slagits samman till kategorin "Nej".

¹⁴² Av de 22 kvinnorna som här redovisas under kategorin "Nej" var det 10 kvinnor som kryssade för "Nej" och 12 kvinnor som kryssade för "Har inte velat be någon om hjälp".

¹⁴³ Efter frågan gavs ett flertal alternativ på instanser som kvinnan kunde kryssa för. Dessa redovisas nedan i tabell 16.

¹⁴⁴ Tabellen bygger på 78 kvinnor som både utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren och svarat på frågan om de sökt hjälp hos någon instans. Utöver dessa 78 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 2 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de sökt hjälp hos någon instans.

Resultatet visar att 57 kvinnor uppgav att de sökt hjälp hos någon instans. När det gäller den öppna frågan var det 31 kvinnor som gav kommentarer kring vad det berodde på att de inte sökt hjälp.¹⁴⁵ Här uppgavs många olika anledningar: Störst antal, 7 kvinnor, uppgav att de inte sökt hjälp på grund av rädsla. Av dessa uppgav de flesta att det var en rädsla för att hennes situation skulle bli värre efteråt. En (1) kvinna uppgav även att hon var rädd för att ses som "tjallare". Utöver rädsla uppgav 4 kvinnor att de skämdes, ansåg att det var deras eget fel, såg sig själva som medskyldiga, 3 kvinnor sökte inte hjälp på grund av missbruket och 2 kvinnor uppgav att de var rädda att barnen skulle tas ifrån dem. Förutom dessa anledningar uppgavs "Orkar inte", "Skyddad identitet", "Har inte känt att det är så jobbigt att jag behöver göra det", "Jag älskar min man".

I tabell 16 nedan redovisas vilka instanser som kvinnorna sökt hjälp hos.

Tabell 16.¹⁴⁶ Instanser som kvinnorna sökt hjälp hos

Instans	Antal kvinnor	Procent av de 57 kvinnor som sökt hjälp
Polisen	39	68
Socialtjänst	28	49
Sjukvården	26	46
Kvinnojour	15	26
Advokat	13	23
Behandlingshem	12	21
Kriscentrum	11	19
Brottsofferjour	8	14
Annan instans ¹⁴⁷	6	10
Totalt	158¹⁴⁸	

Resultatet visar att störst antal, 39 kvinnor, har sökt hjälp hos polisen. Detta kan vara ett ytterligare exempel på det som ovan nämndes i avsnittet "polisanmälan". Nämligen att kvinnorna utsatts för så grova övergrepp att polis kommit till platsen och kvinnan därför sökt hjälp hos polisen. Men då vissa av kvinnorna i denna studie själva har sökt sig till exempelvis en öppenvårdsbehandling skulle de möjligen kunna betraktas som hjälpsökande, varför vi inte heller kan utesluta att kvinnan själv sökt upp polisen för att få hjälp. Som ovan nämndes kan kvinnan även ha skapat en relation till enskilda polismän vilket gör att hon söker hjälp hos polisen. Men något säkert svar på varför så många kvinnor i denna undersökning har bett polisen om hjälp kan inte fås av enkätsvaren. Påpekas bör dock att kvinnorna i denna undersökning självklart

¹⁴⁵ Vid en närmare analys visade det sig att av de 21 kvinnor som inte sökt hjälp uppgav 19 kvinnor varför de inte sökt hjälp. Dessutom var det 12 kvinnor av de som uppgav att de sökt hjälp som även gav kommentarer kring varför de inte sökt hjälp. Detta kan tyda på att det finns kvinnor som i vissa fall sökt hjälp och i vissa fall inte sökt hjälp.

¹⁴⁶ Tabellen bygger på svar från de 57 kvinnor som uppgav att de sökt hjälp.

¹⁴⁷ Exempel på annan instans: Socialjouren, Stadsmissionen, Prostitutionsgruppen.

¹⁴⁸ Att summan av antal kvinnor, 158 personer, är större än totala antalet kvinnor som sökt hjälp, 57 kvinnor, beror på att 45 kvinnor uppgav att de sökt hjälp hos fler än en (1) instans.

är olika individer med olika syn på missbruk, kriminalitet, polisen och så vidare. vilket kan vara av betydelse när det gäller frågan varför de väljer att vända sig till polisen.

Blivit tillfrågad om utsatthet

I tabell 17 nedan redovisas svar på enkätens fråga "När du sökt/fått hjälp för missbruk, har du då blivit tillfrågad om du varit utsatt för våld/övergrepp i din parrelation utan att du själv behövt ta upp saken?"

Tabell 17. ¹⁴⁹ Antal kvinnor som tillfrågats om de utsatts för övergrepp

Tillfrågad	Antal kvinnor	Procent
Ja	37	50
Nej	37	50
Totalt	74	100

När det gäller frågan om hur många kvinnor som tillfrågats bör poängteras att denna frågas konstruktion kan ha fört med sig att den enbart fångar upp de kvinnor som sökt eller fått hjälp för sitt missbruk samt varit utsatta för våld/övergrepp i sin parrelation. Detta gör att kvinnor som inte sökt eller fått hjälp för sitt missbruk och utsatts för våld/övergrepp i andra sammanhang än parrelationer kan ha valt att inte svara på denna fråga.¹⁵⁰ Vid en närmare analys av de 74 kvinnor som svarat på frågan om de tillfrågats visar det sig att 66 kvinnor har utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder av antingen nuvarande eller tidigare manlig partner. Övriga 8 kvinnor¹⁵¹ har svarat på frågan om hon tillfrågats även fast hon inte varit utsatt för våld/övergrepp i en parrelation.

Även om det här troligen¹⁵² rör sig om kvinnor som sökt eller fått hjälp för sitt missbruk och som därmed varit i kontakt med olika instanser visar resultatet att det bara var hälften av kvinnorna, 37 personer, som tillfrågats om hon varit utsatt för våld/övergrepp i sin parrelation. Detta trots den relativt utbredda kunskapen om kvinnors utsatthet för våld/övergrepp i sina parrelationer.

¹⁴⁹ Tabellen bygger på 74 kvinnor som utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren samt svarat på frågan om de tillfrågats. Utöver dessa 74 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 6 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de tillfrågats.

¹⁵⁰ Detta kan eventuellt vara en anledning till varför 6 av de kvinnor som utsatts de senaste två åren valt att inte svara på frågan.

¹⁵¹ En kvinna av de som svarat att de tillfrågats och 7 kvinnor av de som svarat att de inte tillfrågats.

¹⁵² Vi kan inte vara helt säkra på att samtliga 74 kvinnor som svarat på frågan har sökt/fått hjälp för sitt missbruk då det i studien inte enbart ingår verksamheter där kvinnan söker/får hjälp för missbruk utan även enheter som till exempel vänder sig till hemlösa missbrukande kvinnor.

I tabell 18 nedan redovisas vilka instanser som kvinnorna tillfrågats av.

Tabell 18.¹⁵³ Instanser som tillfrågat kvinnorna om de utsatts för övergrepp

Instans	Antal kvinnor	Procent av de 38 kvinnor som tillfrågats
Socialtjänsten	19	50
Behandlingshem	16	42
Annan instans ¹⁵⁴	12	32
Sjukvården	9	24
Kriscentrum	6	16
Totalt	62 ¹⁵⁵	

Här framkommer att socialtjänsten är den instans som störst antal, 19 kvinnor, uppger har frågat avseende utsatthet för våld/övergrepp.

Erbjuden hjälp

I enkäten ställdes följande fråga: *"Har du någon gång blivit erbjuden hjälp när det gäller det våld/de övergrepp du varit utsatt för?"* Denna fråga följdes av en öppen fråga där de som svarat "ja" på initialfrågan kunde uppge vilken typ av hjälp hon fick och om hon var nöjd med hjälpen.

I tabell 19 redovisas hur många av kvinnorna som erbjudits hjälp.

Tabell 19.¹⁵⁶ Antal kvinnor som erbjudits hjälp

Erbjudits hjälp	Antal kvinnor	Procent
Ja	49	63
Nej	29	37
Totalt	78	100

¹⁵³ Tabell 18 bygger på svar från 38 kvinnor. Detta är dels de 37 kvinnorna som uppgav att de tillfrågats, dels en (1) kvinna som kryssat i nej på frågan om hon tillfrågats men som sedan uppgett att hon tillfrågats av Kriscentrum.

¹⁵⁴ Av dessa 12 var det 4 kvinnor som uppgav att de tillfrågats av polis. Andra exempel var Missionshälsan, Prostitutionsgruppen, Stadsmissionen.

¹⁵⁵ Att summan av antal kvinnor, 62 personer, avseende typ av instans är större än totala antalet kvinnor som tillfrågats, 38 kvinnor, beror på att 15 kvinnor uppgav att de tillfrågats av fler än en (1) instans.

¹⁵⁶ Tabellen bygger på svar från 78 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om de erbjudits hjälp. Utöver dessa 78 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 2 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de erbjudits hjälp.

Resultatet visar att majoriteten, 49 kvinnor, har erbjudits hjälp. 42 av de 49 kvinnorna svarade även på den öppna frågan om vilken typ av hjälp som de fått. Störst antal, 16 kvinnor, uppgav att de hade fått samtal, 7 kvinnor att de fått en kontaktperson och 6 kvinnor att de fått kurator, psykolog och/eller terapi.¹⁵⁷

Av de 42 kvinnorna som uppgav vilken typ av hjälp de fått var det endast 12 kvinnor som svarade på frågan om hon var nöjd med den hjälp som hon fick. Här är några exempel på kommentarer: *"Var ej nöjd med hjälp från behandlingshemmet och psykolog."* *"Nöjd med terapi."* *"Terapin stärkte mitt självförtroende."* *"Nöjd med kontaktpersonerna."* *"Nej, för han som slog mig var kvar, de kunde inte göra något samt att socialen bad mig flytta tillbaka till honom."* *"Fick samtal, men behöver mer hjälp än så."*

I tabell 20 nedan redovisas vilka instanser som erbjudit kvinnorna hjälp.

Tabell 20.¹⁵⁸ Instanser som erbjudit kvinnorna hjälp

Instans	Antal kvinnor	Procent av de 48 kvinnor som erbjudits hjälp
Socialtjänsten	22	46
Polisen	16	33
Kvinnojour	11	23
Sjukvården	11	23
Annan instans ¹⁵⁹	11	23
Behandlingshem	11	23
Advokat	9	19
Brottsofferjour	7	15
Kriscentrum	6	13
Totalt	104 ¹⁶⁰	

I likhet med frågan ovan om vilken instans som tillfrågat kvinnan om utsatthet för övergrepp är socialtjänsten den instans som störst antal, 22 kvinnor, uppgav har erbjudit hjälp.

¹⁵⁷ Ytterligare exempel på hjälp som erbjudits kvinnorna var sjukvård, stödboende kort tid 1 vecka och en (1) kvinna fick hjälp att flytta och skydd. En (1) kvinna uppgav även att polisen erbjöd henne att kontakta Kriscentrum för kvinnor.

¹⁵⁸ Tabellen bygger på svar från 48 kvinnor. Här saknas således en (1) av de 49 kvinnor som ovan kryssade för "ja" på frågan om de erbjudits hjälp. Denna kvinna har valt att inte uppges vilken instans som hon erbjudits hjälp av.

¹⁵⁹ Exempel på annan instans: RSMH, Spiralprojektet, Psykolog, Stadsmissionen, Prostitutionsgruppen

¹⁶⁰ Att summan av antal kvinnor, 104 personer, är större än totala antalet kvinnor, 48 personer, som erbjudits hjälp och uppgett instans, beror på att 25 kvinnor uppgav att de erbjudits hjälp av fler än en (1) instans.

Ytterligare hjälp och stöd

I tabell 21 redovisas svar på enkätens fråga "Skulle du vilja ha ytterligare hjälp och stöd?" Denna fråga följdes av en öppen fråga där de kvinnor som svarade "ja" på initialfrågan kunde uppge vilken typ av hjälp och stöd som de skulle vilja ha.

Tabell 21.¹⁶¹ Antal kvinnor som vill ha ytterligare hjälp och stöd

Vill ha hjälp och stöd	Antal kvinnor	Procent
Ja	31	44
Nej	40	56
Totalt	71	100

I detta sammanhang bör poängteras att frågekonstruktionen kan ha medfört att kvinnornas svar inte enbart rör behov av hjälp och stöd på grund av att de utsatts för våld/övergrepp. Det kan bland de som svarade "ja" finnas kvinnor som vill ha hjälp och stöd med t.ex. missbruk, bostad och/eller ekonomi. Möjligen är följande citat från tre av studiens kvinnor, angående vilken hjälp och stöd som de vill ha, exempel på detta: "Ett hem och en ekonomisk trygghet"¹⁶², "Behandlingshem", "Behandling". Även att det i frågan står "ytterligare hjälp och stöd" kan ha fört med sig att kvinnor som tidigare inte fått någon hjälp valt att inte svara på frågan eller kanske svarat "nej" då de inte ansett att de tillhör rätt kategori.

Resultatet visar att det är 31 kvinnor som vill ha ytterligare hjälp och stöd. 30 av de 31 kvinnorna uppgav vilken typ av hjälp och stöd de vill ha. Störst antal, 9 kvinnor, uppgav att de vill ha terapi (psykolog/kurator/psykiaterkontakt), medan 7 kvinnor vill ha samtal. Ytterligare exempel på vilken typ av hjälp och stöd som kvinnorna vill ha var: "Flera människor som vet om övergreppen, som håller med mig". "Att någon hjälper mig att hämta mina saker hos min f.d. utan att jag behöver följa med." "Jag skulle behöva mycket stöd, hjälp till t.ex. bostad annan ort." En (1) kvinna gav följande kommentar om vad många utsatta kvinnor troligen kan känna vid ett eller flera tillfällen: "Jag skulle vilja att detta tog slut men det är ingen som kan hjälpa på det viset."

Som resultatet ovan visar var det 40 kvinnor av de som utsatts de senaste två åren som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd. Vad detta kan bero på kan vi inte utifrån enkäterna med säkerhet veta. Dock kommer här nedan två hypoteser att prövas: Hypotes 1: De kvinnor som inte vill ha ytterligare hjälp och stöd har enbart utsatts för mindre grova övergrepp som kränkande eller nedvärderande ord. Hypotes 2: De kvinnor som inte vill ha ytterligare hjälp och stöd är kvinnor som inte kan betraktas som hjälpsökande.

¹⁶¹ Tabellen bygger på 71 kvinnor som både utsatts för övergrepp/våld de senaste två åren och svarat på frågan om de vill ha ytterligare hjälp och stöd. Utöver dessa 71 kvinnor var det 8 kvinnor som inte utsatts i vuxen ålder, 15 kvinnor som inte utsatts under de senaste två åren samt 9 kvinnor som valt att inte svara på frågan om de vill ha ytterligare hjälp och stöd.

¹⁶² Dock bör påpekas att problem med bostad och ekonomi kan vara en följd av kvinnofridsbrott och denna kvinna har uppgett att hon varit utsatt av sin tidigare partner både i vuxen ålder och under de senaste två åren.

Hypotes 1: Av de 40 kvinnor som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd var det 32 kvinnor som utsatts för kränkande ord, 23 kvinnor som utsatts för knyt-nävsslag och annat, 21 kvinnor som utsatts för hot, 7 kvinnor som utsatts för våld med tillhygge, 6 kvinnor som utsatts för sexuellt våld samt 6 kvinnor som isolerats i hemmet.¹⁶³ Av de 32 kvinnor som utsatts för kränkande eller nedvärderande ord var det 27 kvinnor som utsatts för fler än en (1) typ av övergrepp, med andra ord, utsatts även för någon annan typ av övergrepp. Eventuellt kan de 5 kvinnor som enbart utsatts för kränkande eller nedvärderande ord anse att de inte behöver ytterligare hjälp och därför svarat "nej" på frågan. Men det bör poängteras att majoriteten av de 40 kvinnor som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd inte enbart varit utsatta för mindre grova övergrepp som kränkande eller nedvärderande ord.

Hypotes 2: Vid en närmare analys visade det sig att 30 av de 40 kvinnor som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd tidigare hade sökt hjälp hos någon instans. Utöver dessa 30 kvinnor som kan betraktas som hjälpsökande var det 10 kvinnor som inte sökt hjälp hos någon instans. Majoriteten av kvinnorna kan således betraktas som hjälpsökande. Möjligen kan de 10 kvinnor som inte sökt hjälp anse att de av olika anledningar inte är i behov av hjälp och stöd. En av dessa kvinnor skrev följande i enkätens utrymme för egna kommentarer: "När han sista gången sparkade sönder mina revben, polisanmälde jag honom. Fick väldigt fint stöd av en kvinnlig polis. Han fick sitt straff genom rättegång och jag blev FRI!" Kanske tycker denna kvinna att hon inte behöver någon mer hjälp efter det att mannen dömdes.

Sammanfattningsvis kan sägas att det inte går att dra några enkla slutsatser kring varför kvinnor som utsatts för våld/övergrepp uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd. Det kan säkerligen finnas ett flertal olika anledningar till detta.

Sammanfattning av frågor avseende hjälpbehov

- 55 kvinnor uppgav att de *pratade* med någon om de övergrepp hon varit utsatt för. Störst antal, 29 kvinnor, uppgav att de pratade med vänner eller familjemedlemmar. Detta indikerar att dessa 29 kvinnor har någon form av socialt nätverk kring sig.
- 57 kvinnor uppgav att de någon gång *sökt hjälp hos en eller flera instanser* på grund av det våld/övergrepp hon utsatts för. Störst antal, 39 kvinnor, hade sökt hjälp hos polisen. Något säkert svar på varför så många kvinnor i denna undersökning har bätt polisen om hjälp kan vi inte få utan att fråga kvinnorna. Av de som inte sökt hjälp var det flest, 7 kvinnor, som uppgav att de inte sökt hjälp på grund av rädsla. Av dessa uppgav de flesta att det var en rädsla för att hennes situation skulle bli värre efteråt. Vid en närmare analys framkom att även kvinnor som uppgav att de sökt hjälp hos någon instans även gav kommentarer kring varför de inte sökt hjälp. Detta pekar på att det finns kvinnor som i vissa fall söker hjälp och i vissa fall inte söker hjälp.
- Hälften, 37 kvinnor, uppgav att de *blivit tillfrågade av en eller flera instanser* om de utsatts för våld/övergrepp i sin parrelation utan att de själv behövt ta upp saken. Socialtjänsten är den instans som störst antal, 19 kvinnor, uppgav har frågat avseende utsatthet för våld/övergrepp. Även fast det här troligen rör sig om kvinnor som sökt eller fått hjälp för sitt missbruk och som därmed varit i kontakt med olika instans-

¹⁶³ Att summan av antal kvinnor, 95 personer, är större än totala antalet, 40 kvinnor, som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd beror på att 29 kvinnor uppgav att de utsatts för fler än en (1) typ av övergrepp.

ser och trots den relativt utbredda kunskapen om kvinnors utsatthet för våld/övergrepp i sina parrelationer, visar resultatet att det bara var hälften av kvinnorna som tillfrågats om hon varit utsatt för våld/övergrepp i sin parrelation.

- 49 kvinnor uppgav att de någon gång *blivit erbjuden hjälp av en eller flera instanser*. I likhet med frågan ovan om vilken instans som kvinnorna blivit tillfrågade av, är socialtjänsten den instans som störst antal, 22 kvinnor, uppger har erbjudit hjälp. När det gäller typ av hjälp uppgav störst antal, 16 kvinnor, att de fått samtal.
- 31 kvinnor uppgav att de vill ha ytterligare hjälp och stöd. Av dessa vill störst antal, 9 kvinnor, ha terapi (psykolog/kurator/psykiaterkontakt). Vid en närmare analys framkom att majoriteten av de 40 kvinnor som uppgav att de inte vill ha ytterligare hjälp och stöd dels inte enbart varit utsatta för mindre grova övergrepp som kränkande och nedvärderande ord, dels kan betraktas som hjälpsökande. Detta resultat kan möjligen antyda att de kvinnor som inte vill ha ytterligare hjälp upplever att det inte finns adekvat hjälp för dem att få.

Enkätstudiens fjärde del: Kvinnornas boendesituation

Enkätens fjärde del innehöll två frågor om boendesituation. Resultaten presenteras i den ordning som frågorna ställdes i enkäten. Utöver detta presenteras några närmare analyser.

I tabell 22 redovisas resultatet av enkätens fråga: "Hur ser din boendesituation ut?"¹⁶⁴

¹⁶⁴ När det gäller frågan om boendesituation framkom vid kodningen vissa problem: 12 av de 90 kvinnorna kryssade i flera svarsalternativ, men endast ett alternativ kodades: Alternativet "behandlingshem" kodades trots att 3 kvinnor även kryssade i "saknar bostad" (1 kvinna) samt "egen lägenhet" (2 kvinnor), "Härbärke" kodades trots att 7 kvinnor även kryssade i "sambo, men står själv på kontraktet" (1 kvinna) samt "saknar bostad" (6 kvinnor), "Inneboende" kodat men en (1) kvinna kryssade även i "saknar bostad", "Stödboende" kodat men en (1) kvinna kryssade även i "egen lägenhet". En (1) kvinna har även kryssat i tre olika alternativ varför detta kodats missing. Detta kan vara ett exempel på en kvinna som tvingas flytta runt.

Det är således 12 "felkodade" svar vilket eventuellt kan påverka analysen av resultatet då 12 "felkodade" plus 13 missing (inte svarat på frågan) gör 25 av 103 kvinnor, ca 25 %. Dock har detta problem till viss del reducerats genom att svarsalternativen "saknar bostad", "inneboende" och "härbärke" slagits ihop till kategorin "saknar bostad". Men ett annat problem kan dock vara att det eventuellt kan finnas ännu fler kvinnor som t.ex. saknar bostad men som under mätveckan befann sig på stödboende och då kryssade i "stödboende", eller kvinnor som har egen lägenhet men som för närvarande bor på behandlingshem och därför kryssade i behandlingshem".

Tabell 22.^{165, 166} Kvinnornas boendesituation

Boende	Antal kvinnor	Procent
Egen lägenhet	30	33
Saknar bostad	28	31
Sambo	11	12
Stödboende	11	12
Annat boende	6	7
Behandlingshem	4	5
Totalt	90	100

Resultatet visar att störst antal, 30 kvinnor, bor i egen lägenhet samt att 11 kvinnor var sambo. Följaktligen hade 41 kvinnor vid tidpunkten för enkätundersökningen ett fast boende. 28 kvinnor saknade bostad¹⁶⁷ medan 21 kvinnor hade någon form av boende såsom: stödboende, plats på ett behandlingshem eller annat boende.¹⁶⁸

Behov av ny bostad på grund av våld/övergrepp

Svaren till enkätens avslutande fråga "Behöver du på grund av våld/övergrepp, eller hot om våld/övergrepp hjälp med ny bostad?" redovisas i tabell 23.

Tabell 23.¹⁶⁹ Antal kvinnor som på grund av övergrepp behöver ny bostad

Behöver ny bostad	Antal kvinnor	Procent
Ja	28	32
Nej	54	68
Totalt	82	100

¹⁶⁵ I tabellen redovisas svar från 90 kvinnor som svarat på enkätens fråga om kvinnans boendesituation. Av de 13 kvinnor som inte svarade på denna fråga var det 7 kvinnor som aldrig utsatts för övergrepp, 4 kvinnor som inte utsatts de senaste två åren samt 2 kvinnor som utsatts senaste två åren men som valde att inte svara på frågan om boendesituation.

¹⁶⁶ För ökad överskådlighet har svarsalternativen "sambo men står själv på kontraktet" respektive "sambo, men min partner står på kontraktet" slagits ihop till kategorin "sambo". Dessutom har svarsalternativen "saknar bostad", "härberge" samt "inneboende" slagits ihop till kategorin "saknar bostad".

¹⁶⁷ Av dessa var det 16 kvinnor som uppgav "härberge", 7 kvinnor som uppgav "saknar bostad" samt 5 kvinnor som uppgav "inneboende".

¹⁶⁸ Exempel på annat boende: "husvagn", "tält", "lägenhet med förälder". Två kvinnor uppgav "skyddat boende".

¹⁶⁹ I tabellen redovisas svar från 82 kvinnor som svarat på frågan om de behöver hjälp med ny bostad. 23 kvinnor valde att inte svara på denna fråga. Av dessa var det 8 kvinnor som aldrig utsatts för övergrepp samt 5 kvinnor som inte utsatts för våld de senaste två åren och 10 kvinnor som utsatts de senaste två åren som valde att inte svara på frågan om hjälp med ny bostad.

Av resultatet framkommer att 28 kvinnor uppgav att de på grund av våld/övergrepp har behov av hjälp med ny bostad. En hypotes skulle kunna vara att dessa 28 kvinnor bor ihop med sin partner och att de utsatts för våld/övergrepp de senaste två åren av sin nuvarande partner och därför behöver ny bostad. Denna hypotes berör dock bara ett fåtal av kvinnorna i studien då endast 11 av kvinnorna uppgav att de var sambo.

Vid en närmare analys visade det sig att 4 av dessa 11 samboende kvinnor under de senaste två åren utsatts av våld av sin nuvarande partner. Men av dessa var det endast en (1) kvinna som uppgav att hon behöver ny bostad. Detta skulle eventuellt kunna vara ett utslag av våldets normaliseringsprocess,¹⁷⁰ det vill säga att när kvinnan fortfarande är i relationen tolkar hon inte våldet/övergreppet som våld utan hon normaliserar dessa handlingar och anser därför inte att hon har behov av ny bostad.

Ytterligare analys visar att störst antal, 15 av de 28 kvinnorna, uppgav att de vid tidpunkten för enkätundersökningen saknade bostad. Endast 4 kvinnor hade egen lägenhet och en (1) kvinna var sambo. Av de 15 kvinnor som saknade bostad uppgav 14 kvinnor att de antingen utsatts för våld/övergrepp av tidigare eller nuvarande manlig partner. Tendensen verkar vara att inget boende samt utsatthet i tidigare eller nuvarande relation leder till att kvinnan vill ha nytt boende.¹⁷¹

Men för att kunna dra några slutsatser bör man även närmare analysera situationen för de 54 kvinnor som uppgav att de inte behöver hjälp med ny bostad. Det visade sig att 8 av dessa 54 kvinnor saknade bostad och av dessa 8 kvinnor hade 5 kvinnor utsatts för våld av nuvarande eller tidigare manlig partner. Med andra ord fem kvinnor som saknar bostad och som har utsatts i tidigare eller nuvarande relation vill inte ha hjälp med ny bostad.

När det gäller det ovan förda resonemanget kring våldets normaliseringsprocess kan följande noteras vid en jämförelse av samtliga kvinnor som saknar bostad: A: Av samtliga 8 kvinnor som uppgav att de inte ville ha ny bostad hade fem kvinnor utsatts av nuvarande partner och således inte brutit upp från denna relation. B: 9 av de 15 kvinnor som vill ha hjälp med ny bostad hade enbart utsatts av tidigare partner och följaktligen avbrutit den relationen. Men det fanns trots allt även 5 kvinnor som utsatts av nuvarande partner vilka uppgav att de behöver hjälp med ny bostad.

Vi kan därför inte dra några klara slutsatser kring behov av ny bostad på grund av övergrepp. Eventuellt kan detta helt enkelt röra sig om kvinnor som är utsatta och känner sig otrygga och därför behöver hjälp med att få en trygg bostad. Men som ovan påpekats är egen bostad i sig inte någon garanti för trygghet då resultatet av undersökningen visat att den vanligast förekommande platsen för våld/övergrepp när det gäller denna studies kvinnor är den egna bostaden.

Avslutande kommentar till enkäten i sin helhet

Denna enkätundersökning har visat att missbrukande kvinnor i hög grad utsatts för våld/övergrepp. Framhållas bör att nästan samtliga av undersökningens kvinnor har utsatts för någon form av våldsbrott, ofta flera gånger under sitt liv.

I likhet med tidigare undersökningar om missbrukande kvinnors utsatthet för brott har denna studie visat att kvinnorna dels är mycket utsatta för våld/övergrepp, dels att

¹⁷⁰ Lundgren, 2001, s 17.

¹⁷¹ 3 av dessa 14 kvinnor uppgav att de utsatts både av tidigare och nuvarande partner, 2 kvinnor uppgav att de enbart utsatts av nuvarande partner samt 9 kvinnor uppgav att de enbart utsatts av tidigare partner.

det stora flertalet av kvinnorna utsatts för kvinnofridsbrott, med andra ord våld/övergrepp från en man som kvinnan haft eller har en nära relation till.

Till slutsatsen att kvinnorna i denna studie troligen främst utsätts för kvinnofridsbrott talar resultatet att majoriteten av kvinnorna utsatts av tidigare och/eller nuvarande partner, att de utsatts i egen bostad, att de utsatts upprepade gånger samt att de skador som lett till vård (till exempel brutna ben, knivsår, brutet nyckelben, artärblödning vid tinning och sprucket kindben, spruckna revben, spräckta ögonbryn, underlivsskador, brännmärken) är den typ av allvarliga skador som är vanligt förekommande i fall av kvinnofridsbrott.

Men enkätundersökningen visar även att kvinnorna i denna studie utsatts av flera olika förövare¹⁷², utsatts för flera typer av övergrepp¹⁷³ samt utsatts på fler platser än i sin egen bostad¹⁷⁴. Detta är ett något ovanligt resultat då det enligt SCB är så att de våldshändelser som en person drabbas av upprepade gånger under ett år ofta är av samma typ, antingen har brottet drabbat personen i bostaden eller på allmän plats. Men det är inte vanligt att en person drabbas av våld eller hot på samtliga platser under ett år.¹⁷⁵ Många av kvinnorna i denna studie har dock utsatts både i den egna bostaden och på allmän plats.¹⁷⁶

Denna undersökning har visat att flertalet av kvinnorna saknar en plats där hon kan få vara i fred, där hon kan få lugn och ro, där hon kan vistas utan att riskera att utsättas för övergrepp.

Sammanfattningsvis kan sägas att bli utsatt för någon typ av våld/övergrepp förefaller vara ett vanligt inslag i livet för kvinnorna i denna studie. Detta påstående styrks av tidigare studier som pekar på att utsatthet för brott är en del av vardagen för många socialt utsatta kvinnor som till exempel missbrukare.¹⁷⁷

¹⁷² 59 av de 94 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder har utsatts av mer än en (1) förövare. 25 av de 77 kvinnor som utsatts under de senaste två åren har utsatts av fler än en (1) förövare.

¹⁷³ 88 kvinnor av de 94 kvinnor som utsatts för våld/övergrepp i vuxen ålder har utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp. 60 av de 77 kvinnor som utsatts under de senaste två åren har utsatts för mer än en (1) typ av övergrepp.

¹⁷⁴ 23 av de 77 kvinnor som utsatts under de senaste två åren hade utsatts både i sin egen bostad och på allmän plats.

¹⁷⁵ Åhgren, 1996, s 15.

¹⁷⁶ Dock gäller detta resultat utsatthet under de senaste två åren och inte som i SCBs undersökning under ett år.

¹⁷⁷ Se till exempel Lander, 2003, s 197, samt Litzén 2004, s 21-26.

KAPITEL 3:

Misshandlade kvinnor med missbruksproblematik – en intervjustudie

Introduktion till studien och kvinnorna

Sammanlagt 14 kvinnor med nuvarande eller tidigare missbruksproblem har intervjuats. Kvinnorna var bosatta eller uppehöll sig i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Intervjupersonerna hittades via härbärgen för hemlösa, behandlingshem för missbrukare, socialtjänstemän samt via den så kallade snöbollsmetoden, det vill säga kvinnorna som intervjuats introducerade väninnor med liknande erfarenheter i bagaget. Intervjuerna ägde rum antingen i ett rum som socialförvaltningen tillhandhöll, eller på härbärgen, behandlingshem eller på andra platser som kvinnorna själva valde. Intervjulängden varierade mellan cirka 40 minuter och tre timmar beroende dels på kvinnornas erfarenheter av missbruk och misshandel, dels på hur talföra kvinnorna var.

En viktig begreppsförklaring

Ett begrepp som vi använder i studien och som kan tolkas på olika sätt är begreppet *sexualiserat våld*. Det började användas inom våldsforskningen under 1990-talet. Ordet *sexualiserat* refererar här till kön, (som till engelska översätts med ordet sex) och betyder att våldet är specifikt på grund av att det är könsrelaterat. I sexualiserat våld ingår olika former av sexuella övergrepp, men begreppet har alltså en vidare betydelse än så och kan även täcka andra aspekter av mäns våld mot kvinnor.¹⁷⁸ Då vi använder begreppet sexualiserat våld i denna studie syftar det både på sexuellt våld som till exempel våldtäkt, och på annat våld som är könsrelaterat, till exempel då en man slår en kvinna därför att han som man anser sig ha rätt att kontrollera sin kvinnliga partner.

Kvinnorna i studien

Sammanlagt intervjuades 14 kvinnor med missbruksproblematik, närmare bestämt kvinnor vars missbruk fortskridit så långt att de blivit socialt utslagna och missbruket blivit känt av myndigheter. Då det gäller missbruk av alkohol och narkotika antas mörkertalet ofta vara stort, inte minst för kvinnors del då kvinnor antas bli mer stigmatiserade och känna större skam i samband med missbruk än män. Kvinnor anses i större utsträckning avstå från att söka hjälp eftersom det kan medföra risk för att de blir fråntagna vårdnaden om barnen. Men för kvinnorna i denna studie hade missbruket framskridit så pass långt att de inte hade möjlighet att hålla det dolt. Detta kan inte

¹⁷⁸ Jfr. Steen 2003 s 52

minst relateras till att kvinnorna befann sig under sociala eller ekonomiska omständigheter som omöjliggjorde ett sådant döljande. De kännetecknades av att de socialt identifierat sig som missbrukare, och de umgicks eller hade umgåtts i etablerade missbrukarmiljöer.

Vid intervjutillfället var kvinnorna i åldrarna 25–64 år. 12 av kvinnorna är eller har varit narkomaner, medan två kvinnor huvudsakligen missbrukar eller har missbrukat alkohol. Sex av kvinnorna använder eller har använt heroin, medan sex hade amfetamin som huvuddrog. Oavsett vilken som var kvinnornas huvuddrog hade de allra flesta även använt hasch samt narkotikaklassade läkemedel.

12 av kvinnorna har varit utsatta för sexualiserat våld/fysisk misshandel av en eller flera män. Två av kvinnorna har inte varit utsatta för fysiskt våld, men har levt isolerade och psykiskt misshandlade av mycket svartsjuka manliga partners. Åtta av kvinnorna har barn och de flesta av barnen är eller har varit föremål för Lagen om vård av unga (LVU) eller omplacerade på annat sätt. Några av kvinnorna hade blivit gravida i tonåren innan de hunnit avsluta grundskola eller gymnasium.

De flesta av kvinnorna har under perioder varit hemlösa, många har bott på olika härbärgen och akutboenden.

Då det gäller utbildning är det bara någon enstaka av kvinnorna som fullföljt gymnasium och en del har hoppat av skolan redan innan grundskolan avslutats. Generellt har kvinnorna dålig förankring på arbetsmarknaden, många av dem har aldrig arbetat i traditionell mening utan försörjt sig bland annat via socialbidrag. Eftersom de inte arbetat har de inte i någon högre utsträckning kvalificerat sig för a-kassa. Somliga av kvinnorna berättar om erfarenheter från sexindustrin, någon hamnade i prostitution redan då hon var 12 år gammal. Flera av kvinnorna har delvis varit försörjda av sina makar/stadigvarande partners, vilka i många fall varit kriminella och åtminstone periodvis tycks ha haft gott om pengar. Många av kvinnorna har haft viss försörjning genom egen kriminalitet, de kan exempelvis vara dömda för stölder, bedrägerier och narkotikabrott.

Elva av kvinnorna är själva dömda för ett eller flera olika brott. Bland brotten återfinns till exempel misshandel samt brott mot vapenlagen. Flera av kvinnorna har suttit i fängelse en eller flera gånger samt varit föremål för Lagen om vård av missbrukare (LVM). De flesta kvinnorna har råkat ut för misshandel och/eller sexuella övergrepp som de inte anmält till polisen. Majoriteten av kvinnorna har överhuvudtaget inte anmält någon av den misshandel eller de övergrepp de utsatts för. Ändå gäller för hälften av kvinnorna att en eller flera män dömts för misshandel av dem. I de fall då kvinnan inte själv anmält är det andra, till exempel grannar eller andra vittnen som tillkallat polis och/eller anmält.

Presentationer av de enskilda kvinnorna

Nedan följer kortare presentationer av kvinnorna som medverkar i studien. Vissa uppgifter, exempelvis namn, har ändrats för att kvinnorna inte ska kunna identifieras. Och vissa omständigheter har uteslutits ur presentationerna. Det är omständigheter som berör prostitution och pågående missbruk. Som nämndes ovan har några av kvinnorna delvis försörjt sig genom prostitution och andra aktiviteter inom sexindustrin. Då detta för en del av kvinnorna verkar vara ett särskilt känsligt område kommer det i presentationen nedan inte att framgå vilka av kvinnorna som har dessa erfarenheter. Inte heller kommer dessa kvinnors fingerade namn att användas längre fram i intervjuanalyserna då kvinnorna citeras om dessa sammanhang, eller om citaten/exemplen

berör känslig information som kan kopplas till pågående ärenden inom socialförvaltningen.

En del av kvinnorna var vid tiden för studiens genomförande inne i aktivt missbruk, medan andra hade varit fria från droger under en kortare eller längre period. Intervjupersonerna har i samband med intervjun blivit lovade att inget av det de berättar om nuvarande missbruk kommer att kunna sammankopplas med dem som personer. En viss risk för sådan sammankoppling skulle kunna finnas då socialtjänstemän och behandlingspersonal i en del fall varit behjälpliga med att skapa kontakt med några av intervjupersonerna, och känner till stora delar av deras livssituation och historia. För att undgå den typen av identifiering kommer det inte att framgå av personbeskrivningarna nedan vilka som är inne i aktivt missbruk och vilka som lagt missbruket bakom sig definitivt eller för en kortare eller längre period.

Eva, 47, började missbruka då hon gick i sjunde klass. Missbruket inleddes med hasch, alkohol och sniffning. Då hon var drygt 20 blev hon beroende av amfetamin, och hon har sedan dess och fram till helt nyligen varit sprutnarkoman. Vid enstaka tillfällen har hon även använt heroin samt narkotikaklassade läkemedel. Eva fullföljde grundskolan, men har inte gått i gymnasiet och har mycket liten erfarenhet av arbetsmarknaden. Hon har försörjt sig bland annat via socialbidrag och kriminalitet och tycks periodvis även ha varit försörjd av män. Hon är dömd upprepade gånger för flera olika brottstyper och har sammanlagt suttit i fängelse cirka sex år. Under stora delar av sitt liv har Eva varit hemlös: "Jag har bott i buskar, i tält, i husvagnar, i bilar, i gamla odugliga båtar, i gamla bodar. Jag har aldrig haft mitt, liksom". Eva har levt i ett flertal misshandelsrelationer med missbrukande män, och även varit utsatt för sexuella övergrepp. Hon har aldrig anmält något av detta, även om en del av misshandeln varit mycket grov. Hon har inga barn.

Birgitta, 52, är uppväxt i en familj där föräldrarna missbrukade alkohol. Birgitta började själv dricka alkohol och sniffa thinner i 15-årsåldern. Till en början ägde "festandet" mest rum på helger, men under årens lopp kom hon att dricka alltmer och tycks vid 30 års ålder ha haft ett långt gånget alkoholmissbruk som innebar att hon drack i stort sett dagligen. Hon har ingen högre utbildning men har arbetslivserfarenheter från restaurangbranschen där hon hade ett jobb som hon trots missbruket lyckades "sköta någorlunda".

Birgitta har levt i två långvariga misshandelsrelationer med män som i likhet med henne själv missbrukade alkohol. Utöver misshandeln utsattes hon även för sexuella övergrepp. Birgitta har inte varit hemlös någon längre period, men har då och då tvingats fly från bostaden för att undkomma misshandel och övergrepp. Hon har fyra barn i åldrarna 15 -30 år. Två av barnen bor fortfarande hemma hos Birgitta, och inget av barnen har varit omhändertagna av myndigheterna, men rädsla för att de skulle omhändertas hindrade länge Birgitta från att söka hjälp. Hon har aldrig anmält den misshandel hon utsatts för, men i akuta lägen tillkallat polis.

Regina är 47 år. Hennes missbruk inleddes i 20-årsåldern då hon umgicks i musiker-kretsar. Till en början rörde det sig mest om kokain, och Regina anser inte själv att det handlade om missbruk utan "man tog en line då och då när man var ute". Men trots att Regina inte betecknar detta som missbruk kom droganvändningen att utökas och grassera. Regina har använt hasch, alkohol, narkotikaklassade läkemedel, amfetamin

och kokain. Hon har inte haft så stark anknytning till arbetsmarknaden att hon kvalificerat sig för a-kassa, men har ibland haft svarta arbeten. Hon tycks till största del ha försörjt sig genom socialbidrag samt genom män. Vid tillfället för intervjun är hon hemlös, och har de senaste åren bott på ett 70-tal olika ställen. Hon har levt i tre misshandelsrelationer med missbrukande män och har även varit utsatt för sexuella övergrepp. I akuta lägen har grannarna eller andra närstående ringt polisen då Regina misshandlats, och hon har även själv lyckats tillkalla polis ett par gånger. På grund av rädsla för mannen har hon dock försökt "ta tillbaka" de anmälningar som gjorts.

Hon har två vuxna barn som aldrig varit omhändertagna av de sociala myndigheterna.

Harriet, 64, skiljer sig från de övriga kvinnorna i materialet genom att hennes missbruk inleddes förhållandevis sent. Hon började med droger då hon var 31, som hon själv säger "på grund av nyfikenhet." Hon började med amfetamin och blev snabbt beroende. Så småningom kom hon att gå över till heroin. Hon har inte gått gymnasium, utan innan hon i 20-årsåldern fick sitt första barn arbetade hon några år inom tillverkningsindustrin. Hon har sammanlagt fött fem barn, och tycks helt ha slutat arbeta i samband med att hon blev mamma. "Jag var ju duktig mamma så jag hade tid över, och ändå aldrig en smutsig strumpa, ungarna rena och fina. Men så blev jag nyfiken då," säger Harriet för att förklara den situation hon befann sig i då hon började med amfetamin. Harriets huvudsakliga försörjning tycks ha varit socialbidrag samt sjukpension. Hon har även ägnat sig åt kriminell verksamhet och blivit dömd till fängelse. Då hon var i 50-årsåldern inledde hon en relation med en missbrukande man som kom att misshandla henne under flera års tid. Misshandeln har hon aldrig anmält. Hon har under många år varit hemlös och bott bland annat på härbärgen. Hennes barn har varit tvångsomhändertagna i olika omgångar.

Anne, 27, började missbruka amfetamin då hon var 17, och kom så småningom att övergå till heroin. Hon har gått ut grundskolan, men inte fullföljt någon gymnasieutbildning. Hon har inte någon anknytning till den reguljära arbetsmarknaden, utan har försörjt sig huvudsakligen via socialbidrag samt viss kriminell verksamhet. Hon har i perioder varit hemlös. Under många år levde hon i en relation där hon blev psykiskt misshandlad samt isolerad av sin mycket svartsjuka partner. Anne har inga barn.

Helen, 46, började röka hasch i 15-årsåldern samt dricka mellanöl och sniffa. Till skillnad från många andra kvinnor i föreliggande studie kommer Helen från en medelklassfamilj. Föräldrarnas äktenskap var dock kärlekslöst, och Helen beskriver sig som försummad och osedd under uppväxtåren. Föräldrarna hade enligt henne varit mer engagerade i sina karriärer än sina barn. Vid 17 års ålder började Helen med amfetamin, och har hållit på med detta i cirka 25 år. Hon har betyg från grundskolan, men har inte gått gymnasium. Hon har inte heller arbetat utan försörjt sig huvudsakligen på socialbidrag. Hon har även ägnat sig åt kriminell verksamhet och avtjänat en del fängelsestraff. Periodvis har hon varit hemlös och bott i olika socialjour- och missbruksboenden. Helen har levt i flera relationer med misshandlande män och har även varit utsatt för sexuella övergrepp, men hon har aldrig anmält något av detta. I akut läge har hon dock vid något enstaka tillfälle sökt skydd hos polisen. Hon har tre barn som vid tillfället för intervjun är 30, 25 och 14 år gamla. Sitt första barn födde Helen som 16-åring. Barnen har periodvis varit tvångsomhändertagna.

Jenny är 26 år och har hållit på med droger sedan hon var 15. Hon började med hasch, gick sedan över till amfetamin och vid 18-årsåldern började hon med heroin. Hon är uppväxt i en familj där pappan missbrukade både alkohol och narkotika, och misshandlade såväl henne som hennes mamma och syskon. Jenny hoppade av grundskolan efter 8:de klass och har ingen skolgång eller utbildning efter detta. Hon har försörjt sig genom socialbidrag, olika män samt kriminell verksamhet. Hon är dömd för en mängd olika brott. För tillfället är hon hemlös, men har för det mesta haft något ställe att bo på. Hon har levt i flera olika misshandelsrelationer med missbrukande män samt även varit utsatt för sexuella övergrepp. Hon har aldrig anmält någon av sina pojkvänner, däremot en okänd man som misshandlade henne mycket grovt. I 20-årsåldern fick hon ett barn som snabbt blev omhändertaget av de sociala myndigheterna.

Annika, 34, är liksom flera andra kvinnor i föreliggande studie uppväxt i en missbrukarfamilj. Hennes föräldrar var mycket unga då hon föddes, modern var 15 och fadern 17. Föräldrarna missbrukade främst hasch och alkohol men även andra droger förekom. Under sin uppväxt fick Annika ofta bevittna hur hennes mor blev misshandlad av såväl Annikas far som av män som modern kom att ha relationer med efter att hon separerat från Annikas far. Annika började själv prova droger då hon var 12, med betoning på prova. "Men när jag var 14, då hade det eskalerat. Då hade jag provat på lite amfetamin, det var mycket hasch och jag umgicks med mycket äldre. Tröttnat på skolan, hoppade av skolan efter första termin i 8:an...." berättar Annika. Då hon var 14 blev hon tvångsomhändertagen enligt Lagen om vård av unga (LVU), och hon kom att vara föremål för LVU fram till 20 års ålder.

Annikas försörjning har, förutom några svartjobb inom restaurang- respektive städbranschen, mestadels bestått av socialbidrag och kriminell verksamhet. Hon är dömd och har suttit i fängelse. En viss försörjning har hon även haft genom kriminella män hon levt tillsammans med. Annika har levt i flera olika misshandelsförhållanden med missbrukande män och har även varit utsatt för sexuella övergrepp. Inget av detta har hon anmält. Periodvis har hon varit hemlös och bott på härbärgen. Annika har inga barn.

Ingela, 45, började missbruka i 15-årsåldern och har hållit på sedan dess. Hon har gått på amfetamin och heroin samt "alkohol mellan varven" och hasch. Då Ingela var liten var hennes mamma sjuklig så Ingela var ofta "bortlämnad". Sin pappa hade hon ingen kontakt med. Ingela hoppade av skolan i högstadiet och fick följaktligen ingen grundskolekompetens. Hon har ingen annan utbildning, och heller ingen anknytning till arbetsmarknaden. Hennes försörjning tycks mestadels ha varit socialbidrag samt viss kriminell verksamhet. Ingela är en av de få kvinnor i studien som inte levt i en "traditionell" misshandelsrelation. Hon har däremot blivit utsatt för kraftigt sexuellt våld vid flera tillfällen och av flera andra män än sin partner. Det tidigaste övergreppet, en gruppvåldtäkt, ägde rum då hon var 12 år gammal. Ingen av våldtäkterna har blivit anmäld. Vid tillfället för intervjun är Ingela hemlös och bor på härbärke. Ingela har inga barn.

Doris, 49, började missbruka alkohol under sitt första äktenskap vilket kännetecknades av psykisk misshandel. Hon började dricka i 25-årsåldern, och utvecklade så småningom ett missbruk. Periodvis drack hon dagligen men dolde missbruket så gott det gick. Även hennes dåvarande man var alkoholmissbrukare, men hade dock arbete. Doris har gått ut grundskolan, men blev gravid i gymnasiet och avbröt sin utbild-

ning. Hon har sedan dess försörjt sig dels genom olika ströjobb exempelvis inom vården, dels genom sin dåvarande man. Sedan missbruket eskalerade och blev okontrollerat tycks hennes huvudsakliga försörjning ha varit socialbidrag samt sjukpension. Efter det första äktenskapet har Doris har levt med en man, också han alkoholmissbrukare, som under flera års tid utsatt henne för misshandel varav en del mycket grov. Hon har vid ett par tillfällen anmält misshandeln, och vid samtliga dessa har anmälan lett fram till fängelsestraff för mannens del. Periodvis har Doris varit hemlös och bott på härbärgen. Doris har fyra barn som nu är vuxna. I samband med att det första äktenskapet upplöstes fick Doris dåvarande make, barnens far, enskild vårdnad om alla de fyra barnen.

Angelica, 25, började missbruka alkohol, hasch och amfetamin under tonåren. Hon är uppväxt i en familj där både hennes mor och hennes man missbrukade amfetamin och alkohol. Modern blev regelbundet misshandlat av sin man, och Angelica bevittnade ofta misshandeln. Vid ett flertal tillfällen följde hon med sin mor på flykt till olika kvinnojourer – under en period av sju år gick hon i 14 olika skolor på grund flykt från den misshandlande mannen. Då Angelica var 14 blev hon gravid med sitt första barn, och avbröt sin skolgång. Hon har efter det inte utbildat sig och saknar alltså grundskolekompetens. Efter att hon fött barnet rymde hon hemifrån och hamnade i kriminella kretsar. Hon har flera syskon, och de har liksom hon själv periodvis varit föremål för LVU-omhändertaganden. Hon har själv tre barn som också är omhändertagna av myndigheterna.

Angelica har aldrig arbetat utan försörjt sig mestadels på socialbidrag, samt även varit försörd av kriminella män hon haft relationer med. Hon har blivit misshandlad i flera av sina långvariga relationer. En av hennes män misshandlade även hennes barn, vilket fick henne att bryta relationen. Hon har aldrig polisanmält den misshandel hon utsatts för, däremot har hon vid något enstaka akut tillfälle kallat på polishjälp.

Kicki, 26 började dricka regelbundet då hon gick i sjunde klass, och inom några år kom även narkotikan in i bilden. Utöver alkohol missbrukade hon hasch, amfetamin och narkotikaklassade läkemedel. Hon lyckades dock fullfölja grundskolan och men hoppade av i gymnasiet. Kicki är uppväxt med en mamma som själv har mycket allvarlig missbruksproblematik främst gällande alkohol och narkotikaklassade läkemedel. Även Kickis syskon har blivit missbrukare. Kicki har till stora delar försörjt sig genom socialbidrag, och hennes boendesituation har varit problematisk. Hon har levt tillsammans med en missbrukande pojkvän som visserligen inte misshandlade henne fysiskt, men som var mycket svartsjuk, försökte isolera henne och kunde bete sig våldsamt genom att till exempel vandalisera lägenheten. Hon har även varit utsatt för att män drogat henne mot hennes vilja och antastat henne sexuellt. Kicki har inga barn.

Catrin, 34, testade hasch och amfetamin vid några enstaka tillfällen då hon var i tonåren, men då hon var 18 fick hon sitt första barn och var efter det drogfri i cirka 10 år. Hon har utbildning inom servicesektorn där hon även varit yrkesverksam. Under närmare åtta år levde Catrin tillsammans med en man som misshandlade henne fysiskt och psykiskt, samt var mycket svartsjuk och isolerade henne. Då hon tillslut förmådde bryta relationen var hon mycket ensam och deprimerad. Mannen fortsatte dock att trakassera och förfölja henne efter att relationen tagit slut. I samband med dessa akuta hotsituationer tillkallade Catrin polis vid upprepade tillfällen, men har aldrig gjort

någon anmälan. Hon sökte hjälp hos läkare som ordinerade henne antidepressiv medicin, men denna fungerade inte. Catrin började istället ta amfetamin. Till skillnad från många andra av kvinnorna i studien inledde Catrin alltså sitt missbruk först efter att hon brutit sin relation med den misshandlande mannen. Efter en kortare periods missbruk hade hon förlorat både sitt arbete och sin lägenhet och hennes båda barn var tvångsomhändertagna.

Maria, 37, kommer från en missbrukarfamilj. Hennes föräldrar missbrukade huvudsakligen amfetamin, narkotikaklassade läkemedel samt alkohol. Själv har hon hållit på med droger sedan hon var 12. I början av tonåren var det mestadels hasch och alkohol, men då hon var 18 gick hon över till amfetamin. Ytterligare ett antal år senare kom heroin att bli hennes huvuddrog. Hon har gått ut grundskolan, men hoppade av efter en termin på gymnasiet och har inte haft mycket kontakt med arbetsmarknaden. Hon har till stora delar försörjt sig via manliga partners, socialbidrag samt kriminell verksamhet, och har avtjänat fängelsestraff för en mängd olika brott. Hon har levt i ett par misshandelsrelationer med missbrukande män och blivit utsatt för mycket grov misshandel. Vid ett av tillfällena anmälde hon misshandeln och mannen blev dömd till fängelse. Maria har inga barn.

En våldsam värld

I detta kapitel ger först ett par av kvinnorna glimtar ur sin uppväxt och vardag, en vardag som präglas av våld och utsatthet på ett sätt som kan vara svårt att föreställa sig om man inte är förtrogen med missbruksmiljöer. Efter dessa mer allmänna skildringar av kvinnornas uppväxt- och levnadsomständigheter behandlas temat fysiskt våld i nära relationer.

Många av kvinnorna i undersökningen berättar om att de varit utsatta för våld redan under barndom och uppväxt. De har fått stryk själva av fäder eller styvfäder och/eller bevittnat hur mödrarna utsatts för misshandel. Maria säger om sin uppväxt dels att "jag har sett min mamma få mycket stryk av min pappa. Så det var liksom inget konstigt för mig. Skrämmande nog så var det inte det." Våldet framstår för många av kvinnorna i studien som en normalitet som funnits med redan under barndomen. Angelica är en av dem som växt upp i en familj där sexualiserat våld tillhörde vardagen. Hennes styvfar misshandlade hennes mor mycket grovt, bland annat med kniv och knytnävar. Vid sådana tillfällen brukade det vara Angelica som dels ringde polisen, dels tog hand om småsyskonen. Nedan ger hon ett par inblickar i hur den världen tedde sig för henne under hennes uppväxt:

Angelica: Han /styvfadern/ var sjukligt svartsjuk. Var mamma tio minuter för länge i affären fick hon stryk för att hon hade varit med någon annan. Det var såna där dumma grejer. Mamma gick och köpte korb med bröd, och bröden var frysta så hon fick vänta lite extra, några minuter extra, och då fick hon en knytnäve så hon svimmade av när hon kom tillbaka till bordet med korbarna för då trodde han att hon hade varit otrogen. Det var massor han slog henne med antenner, kedjor... knytnävar, det var jättemycket grov misshandel.

Intervjuare: Såg du det när du var liten?

Angelica: Ja, det var alltid jag som ringde polisen. Och jag tog bort ungarna, torka upp blodet och, ja sådär liksom hela tiden ... kvinnojour efter kvinnojour efter kvinnojour ... I sju år så har jag gått i 14 olika skolor över hela Sverige, så mycket kvinnojouurer har vi bott på. (...) Mamma började dricka mer och mer, för att uthärda, orka med helt enkelt. Och till slut blev det tabletter, ja ... alltså hon får ju recept på lugnande medel. Och det blev värre och värre och värre.

Angelica har, i likhet med flera andra av intervjupersonerna, inte avslutat sin grundskoleutbildning. Hon hoppade av i sjunde klass i samband med att hon blev gravid. Barnets far var asylsökande och lämnade landet innan hon förstod att hon blivit gravid. Då hon mot slutet av graviditeten lyckades söka upp honom utomlands var han inte intresserad av hennes växande mage, utan hade redan inlett ett nytt förhållande. Angelicas styvfar menade att hon genom graviditeten hade blivit en "turkhora" samt att hon även förvandlat sin mamma till en "turkhora". I Angelicas styvfars kultur prioriteras på ett plan släkten framför individen, och om en kvinna betar sig på ett sätt som uppfattas klandervärt anses det solka även de andra kvinnornas sexualitetsrelaterade heder. Styvfadern kunde inte tänka sig att erkänna en "turkhoras" barn som sitt barnbarn, vilket han nogsamt lät henne förstå.

Hon stod inte ut med det ständiga klandret utan kort efter att hon fött sitt barn rymde hon hemifrån till en annan stad. Där hamnade hon snabbt i missbruk och kriminella kretsar. Senare har hon fött ytterligare ett par barn som i likhet med hennes förstfödda blivit tvångsomhändertagna av myndigheterna. Hon har varit omgiven av våld under hela sin uppväxt, och har även som vuxen blivit misshandlad i sina egna nära relationer med män. För henne, liksom för många andra av intervjupersonerna tycks våldet ha varit en normaliserad del av vardagen. Angelica har emellertid nyligen slutat helt med droger och börjat gå i terapi. Detta har fått henne att tänka annorlunda om sitt liv:

Jag fick ju precis reda på hos min terapeut att jag inte hade haft en normal uppväxt och där fick jag något att tänka på för det trodde jag att jag hade haft. Eller inte normal, jag visste väl att det inte var normalt, men inte så farligt, det har inte varit nånting konstigt. Och jag har tänkt mycket på det när jag har pratat med min terapeut, hon tycker jag har haft en förskräcklig barndom, en förskräcklig uppväxt, "Gud att du har överlevt", så det har varit en konstig känsla Det har ju varit jättevanligt för mej, alltså vakna upp då mitt i natten, jag tyckte nästan det var lite spännande då när jag gick i mellanstadiet, mamma kommer in och "ta på dej kläderna vi ska åka" och han hade fått för sig saker då och misshandlat henne.

I likhet med flera andra intervjupersoner är Angelica uppväxt i en familj där en eller båda föräldrarna missbrukar. Flera intervjupersoner har som minderåriga själva varit föremål för LVU eller fosterhemsplaceringar.¹⁷⁹ Generellt berättar kvinnorna om en värld där våld hör till vardagen. Våldet förekommer inte bara i deras egna nära relatio-

¹⁷⁹ Jfr. Lander 2003

ner, utan finns runt omkring dem, i andras relationer samt mellan såväl vänner som mer tillfälliga bekanta i missbrukarvärlden. Några menar också att de blivit onödigt bryskt behandlade av polis och/eller väktare. Många av kvinnorna pratar om våldet som en normal del av livet.

Eva har varit utsatt för våld i många olika sammanhang och konstaterar "i missbruk är våld vardagsmat." Jenny säger lakoniskt att "ja, det är ju mycket sånt, alltså i den världen, det är mycket stryk. Det är ju sånt som händer titt som tätt." Och Helen resonerar på följande sätt om det så gott som ständigt närvarande våldet och hur det påverkat henne:

Jag har ju levt 23 år i missbruk bland missbrukare. Det är ju jättemycket våld. Det är inte bara våld som män utsätter kvinnor för utan det är ju mycket våld mellan kvinnor och kvinnor. Det är mycket våld. Och ... det är klart man blir ... det är inte så att jag är rädd för våld. Däremot kanske det var ett maktspråk som man tog till när man var förtvivlad till slut själv. Tyvärr. Så påverkad blir man ju på det sättet ... att man själv börjar slåss. Så det är klart man blir skadad av det. Det blir liksom en normalitet i vardagen, våldet.

Även hot om våld tycks vara mycket vanligt. Ingela har inte blivit slagen, men däremot utsatts för flera våldtäkter av olika missbrukare hon varit bekant med. Våldtäkterna har hon inte anmält, eftersom hon anser att "det är sådant som händer." Hon ger följande bild av sin vardag i missbrukarlivet:

Intervjuare: I missbrukarkretsar, har du blivit slagen där någon gång?

Ingela: Näe, men hot om slag har ju förekommit. Det är då man har gett med sig och legat med dom. Men det har hänt att jag har blivit rent våldtagen också.

Intervjuare: Har det varit hot om slag i andra sammanhang än när det gäller sex?

Ingela: Nej, men jag känner till många andra som blir slagna stup i kvarten.

Flera kvinnor berättar också om hur andra bevittnat våldet mot dem utan att ingripa. Birgitta blev vid ett flertal tillfällen misshandlad på olika fester utan att någon ingrep. När mannen "klappade till" henne var det "ingen som la sig i", säger Birgitta. Hon tror att folk tyckte hon fick vad hon förtjänade. I likhet med många av de andra misshandlade kvinnorna beskriver hon sig själv som en kvinna som kan vara "provocerande", i synnerhet då hon var påverkad, och hon tror att det kan ha varit en orsak till att "ingen la sig i".

Annika berättar om en relation där mannen kunde misshandla henne såväl i enrum som inför andra missbrukare: "Han gjorde det oftast i pundarsvängen *där det var såna människor där det händer* liksom, eller så var det innanför låsta dörrar." Våldet tycks här vara så normaliserat att få eller ingen reagerade på att Annika blev misshandlad. Annika berättar att det kunde sitta människor i samma rum som misshandeln pågick utan att säga något om det. Hon har även fått stryk av flera andra män än dem hon haft relationer med. Det förklarar hon på följande sätt:

”Men det är drogrelaterat alltså, att dom är påtända, att jag inte har lust eller inte vill eller säger ifrån och så säger det pang. I min egen lägenhet till exempel.” Så berättar Annika om en man som vandaliserade hennes lägenhet när han inte fick sova över, och avslutade det hela med att ge henne en smäll så att hon satte sig ”på ändan och såg stjärnor.”

En del våld uppfattar kvinnorna som inte personligen riktat mot dem utan som något som hänt dem därför att de råkat vara på fel plats vid fel tid och drabbats av andra missbrukares osämja. En av kvinnorna som berättar om detta är Jenny. Hon råkande hamna emellan i någon typ av släktfejd mellan missbrukare. En okänd man slog henne då i huvudet med ett basebollträ så hon fick sju stygn: ”han kom med sitt gäng till oss, jag var bara på fel ställe på fel tid.”

Angelica har bland annat utsatts för att en bekant till henne mördat en person i hennes lägenhet som hon tillfälligt lånat ut. Till en början trodde hon att inte bara en utan två personer hade bragts om livet på bestialiska sätt hemma hos henne, detta på grund av att mannen som utförde mordet lämnade en mycket rörig redogörelse för händelseförloppet. Angelica berättar om den förvirrande och skrämmande incidenten:

Angelica: Det var två först. En som han hade styckat och en som var kvar i lägenheten. Och den styckade personen var försvunnen i flera dagar, de hittade inte kroppsdelarna. Sen kom han fram levande. Så han /som begick mordet/ var så påverkad av droger att han tror att han har gjort det, eller varför han har sagt det, det vet jag inte, än idag, det vet jag inte. Men han hade då tydligen inte styckat nån i alla fall, tack och lov.

Intervjuaren: Men då hade han slagit ihjäl nån då...?

Angelica: Ja med min med min köksstol. Den hade han pajjat och tagit benet och slagit honom med det och hoppat på han och... Parkettgolvet gick sönder och det var lite sånt som jag märkte då, och polisen hade varit i lägenheten så det såg ju ut som faaan i den lägenheten. Det var fingeravtryckspulver över hela lägenheten, massor av bevispåsar över hela lägenheten, soffdynorna, mattan var det ett såhär stort hål i klippt som bevismaterial, det luktade så illa...

Angelica berättar att hon hade svårt att trivas i lägenheten efter det som hänt. Hon fick byta till en annan lägenhet i samma hus, men inte heller där ville trivseln infinna sig. Mordet som ägde rum i hennes lägenhet kan ses som exempel på våld som drabbat kvinnor i missbruksmiljöer på ett mera indirekt sätt. Även om våldet inte är riktat mot kvinnan personligen eller syftar till att skada just henne riskerar hon ändå att bli våldsdrabbad i samband med osämja andra missbrukare emellan.

Fysiskt våld i nära relationer

Alla de intervjuade kvinnorna utom tre har varit utsatta för såväl fysiskt som psykiskt våld i sina nära relationer med män. De tre som inte utsatts för direkt fysiskt våld just i nära relationer har istället drabbats av sexualiserat våld på andra sätt:

Ingela, 45, har inte blivit misshandlad av sin partner, men har vid ett flertal tillfällen blivit våldtagen av andra missbrukande män.

Kicki, 26, var tillsammans med en sprutnarkoman som var mycket svartsjuk och

kontrollerande och helst ville att hon skulle hålla sig hemma i hans etta och inte gå ut. Kicki berättar: "Jag fick inte göra någonting (...) Fast han slog mig inte, han rev sönder hela lägenheten istället. Han blev helt galen." Kicki har också råkat ut för att missbrukande män har försökt förgripa sig sexuellt på henne, samt i samband med detta drogat henne eller "mixtrat" med hennes droger.

Anne har inte heller blivit slagen, däremot psykiskt misshandlad under många år av en mycket svartsjuk och kontrollerande man. Även Anne har råkat ut för att män har "mixtrat" med hennes droger.

De övriga kvinnorna har levt i minst en, men oftast flera, relationer med missbrukande män där misshandel varit ett återkommande inslag, och för många framstår det snarare som regel än undantag att kvinnan blir misshandlad i en missbruksrelation (och inte sällan tycks de anse att kvinnorna har del i ansvaret för att de blir slagna.)

Flertalet av kvinnorna berättar om en form av vardaglig misshandel som inte varit så allvarlig att de tvingats uppsöka sjukhus, men som kunde bestå av till exempel slag, sparkar och dragningar i håret samt att kvinnorna blivit "blåslagna". En del av kvinnorna tycks inte definiera denna mer vardagliga och ofta återkommande form av våld som "riktig" misshandel, utan talar exempelvis om det i termer av att det inte var "stryk utan bara en lusing" eller "det var ju inte så att man fick en omgång varje gång, det var mer att man fick en smäll och sen var det bra." Enstaka slag verkar vara något som många av kvinnorna ser som närmast bagatellartat. Till exempel säger en av kvinnorna att hon fått mindre smällar "eller knuffar eller en armbågar och såhär, men det bryr jag mig inte så mycket om. Men det är just det här att jag ska inte behöva gå på stan och se ut som elefantmannen i ansiktet." Det kvinnan är upprörd över är inte den mindre, vardagligt återkommande misshandeln, utan att mannen knäckt hennes revben och slagit ut hennes tänder.¹⁸⁰

Det finns ingen anledning att lämna en mer detaljerad redogörelse för vad alla de enskilda kvinnorna råkat ut för, men för att visa på allvaret följer ett axplock av det som några av kvinnorna varit med samt de fysiska skador de fått (psykiska skador behandlas längre fram.) Till denna redovisning nedan ska alltså läggas att den absoluta merparten kvinnor, utöver de riktigt grova fallen av misshandel, också varit utsatta för ett mer vardagligt återkommande våld.

- Kvinna Ett har misshandlats i många olika relationer med missbrukande män. Hon har ärr efter misshandel, både jack i huvudet efter slag med hammare och bestående skador på benen efter slag med basebollträ. Hon har även utsatts för sexuella övergrepp, samt rent bokstavligt blivit inlåst och hållen fången av en misshandlande man.
- Kvinna Två har blivit misshandlad i flera relationer med missbrukande män. Hon har bland annat blivit utsatt för mordförsök genom strypning. Vid det tillfället hade strypningen gått så långt att hon tappat urinen. Enligt det vittne som räddade henne hade hon varit "helt blå i huden." Hon har haft flera hjärnskakningar, fått många "blå-tiror" samt blivit misshandlad med tillhyggen, exempelvis med ett bollträ. Hon har även utsatts för sexuella övergrepp.

¹⁸⁰ Jfr. Lander 2003

- Kvinna Tre har blivit upprepat misshandlad i flera relationer med missbrukande män. Bland annat har hon fått flera av sina fingrar avbrutna, samt blivit utsatt för sexuella övergrepp och mordförsök med kniv.
- Kvinna Fyra har blivit upprepat misshandlad i tre olika relationer med missbrukande män. Hon berättar bland annat om ett tillfälle då hon "blivit väldigt illa misshandlad" bland annat med knäckta revben och hjärnskakning. Efter den misshandeln ställer sig mannen och urinerar på henne. Hon har även varit utsatt för sexuella övergrepp.
- Kvinna Fem har blivit upprepat misshandlad under ett par års tid i en relation med en missbrukande man. Hon har utslagna tänder och har haft brutna revben, samt brutet halsben. "Inte mycket som har synts i ansiktet förutom tänderna utan det har varit att han har hoppat på revbenen och jag är ju inte särskilt stor i kroppen" konstaterar Kvinna Fem.
- Kvinna Sex blev upprepat misshandlad under ett par års tid med både knytnävsslag och sparkar samt blev dragen i håret. Hon berättar hur mannen försökte kväva henne genom att sätta sig på henne med knäna på bröstkorgen. Mannen har även misshandlat henne med tillhyggen, bland annat har han slagit henne mycket hårt med "ett paraply utan tyg". Hon har fortfarande ärr efter den misshandeln, samt värk i armar och ben efter att han "slagit hårt på dem" och "brutit på dem".
- Kvinna Sju var bokstavligt talat inlåst i flera månaders tid och blev slagen så gott som dagligen. Misshandeln kulminerade genom att mannen försökte mörda henne genom strypning.
- Kvinna Åtta har varit regelbundet misshandlad i två långa relationer med missbrukande män. Om en av männen berättar hon "Han brände mej med cigaretter och bröt armen på mej(...) Jag gömde mej, jag gick ju inte ut. Jag var ju ofta blåslagen och det var mycket skam." Mannen har även jagat henne med kniv, samt försökt utsätta henne för sexuella övergrepp vilket han enligt kvinnan inte lyckats med – förutom de gånger hon till sist "gav med sig". "Så det blir ju övergrepp" resonerar Kvinna Åtta.

Ett par av kvinnorna tar upp som en särskilt försvårande omständighet att de varit gravida under misshandeln samt att deras barn bevittnat misshandeln och/eller själva blivit fysiskt misshandlade av mannen. Den absoluta merparten av kvinnorna har också utsatts för allvarliga hot från närstående män, det kan till exempel vara hot om att döda kvinnan, "märka" henne eller "sparka ut barnet /ur magen/".

Psykisk misshandel, isolering och misshandelns psykosociala konsekvenser

Fysisk misshandel och sexuella övergrepp innebär per definition även psykisk misshandel.

13 av de 14 intervjuade kvinnorna berättar om män och pojkvänner som varit ytterst svartsjuka, försökt att isolera dem samt även kränkt dem psykiskt. De psykiska kränk-

ningarna kan exempelvis ha bestått av att deras män konstant nedvärderat dem, påtalat deras oduglighet som kvinnor och mödrar, kallat dem för hora och slyna, spottat eller urinerat på dem.

Utöver de rent fysiska skadorna kvinnorna fått av misshandeln tas en rad andra konsekvenser upp. Återkommande är att kvinnorna berättar skuld- och skamkänslor, misstänksamhet mot män (vilket kvinnorna själva kan uppleva problematiskt då de försöker ingå i nya relationer) rädsla, ökat missbruk eller inlett missbruk, samt sänkt självkänsla och en allmän psykisk nedbrytning. Nedan behandlas en del av dessa fenomen, samt inslag av psykisk misshandel. Misshandelns samband med kvinnors missbruk tas upp i det separata avsnittet *Relationen mellan kvinnors missbruk och utsatthet för sexualiserat våld*.

En allmän nedbrytning och utmattning

Många av kvinnorna berättar att de blivit psykiskt brutna och mycket utmattade av att leva med misshandlande män. En del berättar om en utmattning som varit så omfattande att de inte haft någon kraft kvar till att orka ta sig ur relationen.¹⁸¹ Till exempel berättar Helen om hur hon blev så dränerad på energi att hon inte hade kraft att gå:

Det var hela nätter. Han satt med knivar och hotade mej. Du vet han kunde ... han fick för sig att jag låg och älskade med grannen, ja han var jättesjuk alltså. Han var riktigt paranoid, han gjorde ju allt för att jag skulle liksom ... helst inte gå utanför dörren. Han ville ju inte att jag skulle på något sätt resa mig och gå därifrån. Jag gick och bad till gud att han skulle dö. För att jag tänkte såhär: jag kommer inte att komma ifrån han. Kan han inte köra ihjäl sig? Kan han inte bara försvinna? För jag *orkade* inte ta tag ... det är så *fruktansvärt* jobbigt, man kan inte tänka sig det ... jag är alltså en tjej som har mycket skinn på näsan. Det här att hamna i ett misshandelförhållande, det trodde jag aldrig skulle hända mig, jag trodde aldrig ... jag trodde att jag alltid har haft en sån riktigt sund inställning till män och kunnat säga till och ifrån, men när jag hamnade i detta och började förlåta den första smällen, då började det nagga på mitt självförtroende. För varje smäll jag fick, desto mindre självförtroende fick jag. Och tillslut så gick *allt* mitt självförtroende till ... jag hade ingen kraft att lämna honom. Utan det jag hade kraft till det var att gå upp på morgonen, försöka vara levande den dagen och orka stå ut så jag skulle kunna gå och lägga mig på kvällen. Han liksom helt dränerade mej på energi med den här misshandeln.

Isolering och kontrollerande beteende

Mycket vanliga inslag i misshandelsrelationer är att kvinnor isoleras och utsätts för kontrollerande beteende från mannens sida.¹⁸² Lundgren beskriver några olika typer av isolering som kvinnan kan drabbas av i en misshandelsrelation:

Män brukar isolera sina partners i en misshandelsprocess, antingen rent fysiskt – kvinnan tillåts inte umgås med andra än de som godkännes av

¹⁸¹ Jfr. Eliasson 1997

¹⁸² Jfr. Lundgren 2004 och 1989, samt Eliasson 1997

honom, han nekar henne ett socialt liv utanför hennes arbetsplats, eventuellt nekas hon att arbeta utanför hemmet. Alternativt kan han isolera henne mentalt – han tillåter inte att hon ger andra människor inblick i deras liv innanför hemmets fyra väggar.¹⁸³

Lundgren betonar att det handlar om en *gradvis* minskning av partners livsrum: "Männen skaffar sig både social, tankemässig och känslomässig kontroll, och inom var och en av dessa sektorer förskjuts gränserna för vad som tillåts eller inte tillåts steg för steg."¹⁸⁴ Ett steg på vägen mot isoleringen kan vara att mannen kritiserar kvinnans vänner och på olika sätt framhåller att de inte är bra för henne att umgås med.

Isoleringen kan alltså åstadkommas på olika sätt. En del av kvinnorna i föreliggande studie har blivit mycket handgripligt isolerade genom att männen bokstavligen talat låst in dem. Annika ger följande sammanfattning av de olika misshandelsformer och kontrollbeteenden hon utsattes för i en av sina relationer och där inlåsning bidrog till hennes psykiska nedbrytning:

En kille som jag levde med i två år slog mig nästan dagligen, och om inte annat så psykiskt misshandlade mig. Han var svartsjuk och paranoid på amfetamin och han var förföljd och han stod gömd och han slog mig offentligt, han skulle skada mig så jag inte kunde gå därifrån och slog ett basebollträ i benet, jag vakna upp på natten på sjukhuset på Storstad och hade fått en hammare i huvudet ... allt sånt där, han kunde sätta handen mellan bena och lukta om jag hade varit med nån annan, alltså såna där sjuka grejer. Stod och smygtitta när jag duscha, tog alla pengar av mig för jag inte skulle komma därifrån, låste in mig inifrån och utifrån, ett fruktansvärt förhållande alltså som det är otroligt att jag klarade mig ur levande.

Även Eva berättar om hur hon rent bokstavligen suttit inlåst. Inlåsningen varade i flera månaders tid. Mannen hade med hjälp av madrasser gjort en ljudisolering mellan ytter- och innerdörr, och kunde låsa lägenheten från utsidan så det inte gick att öppna inifrån.

... det var ju jobbigt, självklart. Och det här att vara inlåst. Han tog med sig telefoner och såhär när han gick ... han tog med sig en massa grejer hemifrån så att jag inte kunde rymma ... spikade igen fönstren, helpundiga grejer gjorde han.

(Eva befriades så småningom av polisen, som inte visste att hon satt instängd i lägenheten, men som kom dit i ett delgivningsärende och sökte mannen som inte var hemma.)

En form av beteende från mannens sida som får isolerande effekt är att nedvärdera kvinnans vänner och bekanta eller helt enkelt förbjuda kvinnan att träffa dem. En del av kvinnorna i studien fick inte heller ha kontakt med sina föräldrar, syskon eller andra släktingar. Till exempel berättar Maria, som i tio år var tillsammans med en misshandlande man, att hon inte ens fick träffa sina allra närmast släktingar därför att mannen var rädd att de skulle påverka henne. "Jag fick inte träffa min mamma, jag fick inte

¹⁸³ Lundgren 2004 s 28

¹⁸⁴ Lundgren 2004 s 29

träffa min bror. För om jag pratade med dom för mycket ... så blev jag konstig mot han, och så var cirkusen igång igen.”

Inte bara personliga möten, utan även telefonkontakt med släktingar och vänner kunde förbjudas. På följande sätt berättar Angelica om den skräck och isolering hon levde i – en isolering som förstärktes av att hon flyttade med sin dominerande partner utomlands. (Mannen var dömd till utvisning från Sverige.) Citatet belyser hennes tillstånd av fruktan, samt att det inte ens var tillåtet för henne att ringa sin mormor:

Jag var ju rädd för honom ändå, jag visste vad han hade gjort tidigare i sitt liv... mycket bråk och knivhot och sådär, slagsmål, slagit ner flera stycken och...vad han hade hotat att göra sin fru, för att hon hade lämnat honom i fängelset, och att han hade bara levt för att komma till Sverige, komma tillbaka och ta hennes liv, hämnas på henne va, han hade två barn i Sverige då som bodde eller bor i Småstad, och det sista han skulle göra om det så var, det var att hämnas på henne. Så att man hade ju lite respekt för honom, man blev ju rädd, och han hade ju trots allt misshandlat mig psykiskt några månader och man blir ju ur balans, jag hade inte kontakt med mamma eller nån överhuvudtaget, jag smygringde min mormor ibland.

Kvinnorna kunde också beläggas med vad som närmast kan liknas vid utgångsförbud. ”Han vill helst att jag ska vara inne i lägenheten hela tiden” berättar exempelvis Doris om sin man Bengt. Hon säger att hon har ”lätt för att prata med folk” men att hon inte får prata med grannarna, och att Bengt blir arg om hon svarar folk som tilltalar henne. Att kvinnorna i relativt stor utsträckning verkar ha funnit sig i sina mäns kontrollregler berodde inte enbart på risken för rent fysisk misshandel. Även psykiska påtryckningsmedel som till exempel utmattande ”korsförhör” och utfrågningar förekom, vilket verkar ha bidragit till att en del av kvinnorna inskränkte sina kontakter med omvärlden:

Intervjuare: Blev du isolerad hemma?

Anne: Ja, ja ja! Jag gick inte ut utan honom. Gick jag ut med nån utan honom så blev det korsförhör i dagar, det orkade jag inte. Det var lika bra att bara vara hemma. I slutet kunde vi inte gå ut tillsammans. Då tyckte han folk stirrade på mig på bussen, då skulle han slåss för det. Och till slut blev det bara en enda röra.

För många av de misshandlande männen verkade mobiltelefonen fungera som ett ypperligt kontrollredskap. Flera av kvinnorna blev uppringda även under själva intervjuerna – det var deras män som undrade var de var och vem de pratade med. (Samtliga kvinnor som blev uppringda ljög om intervjun och sade att de var på läkarbesök eller liknande.) En av dem är Doris. Då intervjun äger rum ringer hennes man, som är på behandlingshem, för att kontrollera var hon är. Hon förklarar för honom att hon är på läkarbesök. Hon svarar på frågor från honom och lämnar en ganska omständlig redogörelse för var hon varit och när och varför hon haft sin telefon avstängd. Hon påminner honom att hon ju faktiskt sagt till honom redan under gårdagen att hon skulle gå på detta ”läkarbesök”. Då hon avslutat samtalet kollar hon för säkerhets skull att telefonen verkligen är avstängd. Därpå utspinner sig följande samtal:

Doris: Han låser mej. Jag vet inte hur jag ska förklara ...

Intervjuare: Han ringde och kollade dig nu, vad du gjorde och var du var och sådär ...?

Doris: Hela tiden. Jag har faktiskt haft telefonen avstängd ... Och jag har ju sagt idag – jag ljugar inte för Bengt, men jag behöver inte tala om hela sanningen för honom, jag har sagt att jag skulle gå och prata med /läkarens namn/. För jag är ju tvungen att tala om varför jag stänger av telefonen. Och jag stängde av, och så gick jag in och spelade några rader bingo, och då får man ju inte ha på telefon. Då har han kollat att telefonen har varit avstängd. Och det blir jag så irriterad på, för att jag ska ju inte sitta inne. Det blir ju så, de gånger han har setat inne, har även jag setat i fängelse, för jag ska hela tiden vara hemma och ta emot de här samtalen. Förstår du hur menar?

Det är emellertid så att mannen, när han sitter i fängelse eller på behandlingshem, inte alltid har möjlighet att ringa. En anledning till det är att han inte alltid har pengar att ladda sitt telefonkort för. Då vill han istället att Doris ska ringa honom med två till tre timmars mellanrum. Och hon ska inte ringa från mobilen, eftersom han då inte vet var hon befinner sig, utan hon ska ringa från det kvinnoboende där hon bor och där det finns gratis telefon.

Han tror nog att jag sitter på Kvinnoboendet men det gör jag inte. För när han ringer på mobilen kan jag säga "jag är hemma", han kan aldrig kolla var jag är. Utan han vill att jag ska ringa. Vi har gratis telefon på Kvinnoboendet och då vill han att jag ska ringa till hans telefon. För då är jag på Kvinnoboendet. På det viset så låser ju han mig hela dagarna. Han binder upp mig så att jag ska ringa. Då hinner jag inte göra så mycket på de här timmarna emellan. Det är just denhär ... kontrollen.

Av Doris berättelse framgår det hur mannen med telefonens hjälp försöker kontrollera och lyckas styra åtminstone delar av hennes vardag trots att han själv befinner sig på ett behandlingshem långt därifrån.

Ett annat sätt att kontrollera kvinnan är att förhindra henne att ha egna pengar. Till exempel såg Angelicas man till att hon inte hade några tillgångar, vilket försvårade för henne att lämna honom – i synnerhet eftersom hon flyttat med mannen utomlands och befann sig i en mycket utlämnad situation:

Han tog alla pengarna, han tog alla mina smycken och pantade dom och han tog barnbidraget och han tog allt va så att jag inte kunde lägga ut någonting, jag kunde inte spara på nåt. Jag hade lagt undan /valuta motsvarande 20 kronor/ jag hade några småpengar som jag alltid la undan så jag hade samlat ihop till en 20-lapp.

Då Angelica skulle fly från sin man hade hon inga pengar att resa hem för, utan pengar fick ordnas via svenska ambassaden i det land dit hon flyttat med mannen.

Inom våldsforskningen samt inom kvinnojoursverksamhet talas det ofta om hur mannen *inskränker kvinnans livsutrymme*. Men hur mycket kvinnan anpassar sig tycks

det ändå inte gå att undvika våld.¹⁸⁵ Många kvinnor tar upp att mannen ogillade att de träffar andra människor samt ogillar att kvinnorna går ut på egen hand. Att förhindra kvinnan att till exempel träffa vänner eller gå på krogen verkar vara relativt enkelt att genomföra jämfört med att hindra kvinnan från att gå och handla förnödenheter. Att handla mat är en vardaglig och nödvändig syssla. För en del av kvinnorna tycks det ha varit så att just mataffären var ett av de ställen det var sanktionerat att hon gick till. Men tiden då kvinnan vistades utanför hans kontroll var nog utmätt. Just detta *att komma hem för sent från affären* tas upp av flera kvinnor som exempel på händelser som utlöste misshandel. Helen var en av alla de kvinnor som kunde få stryk just för att mannen anat någon form av oråd då han tyckt det tagit för lång tid för henne att gå och handla. Men oavsett hur mycket hon skyndade sig och anpassade sig kunde mannen hitta nya anledningar till misshandel:

Jag levde hela tiden under press, du vet, han var ju så jävla sjuk, han var fruktansvärt sjuk, det räckte att han hörde ett namn på nån kille i bekantskapskretsen på teve, om de sa Tomas nånting, så sa han, ”jasså, nu sitter du där och tänker på Tomas.” Och så gav han mig stryk. Han var inte klok.

Exemplet visar hur svårt, för att inte säga omöjligt, det kan vara för kvinnorna att genom sitt eget beteende gardera sig mot våld från mannen, då våldet inte uppkommer i anslutning till kvinnans beteende utan i anslutning till en av mannens interna associationer.

Internalisering

Många feministiska våldsforskare tar upp den internalisering kvinnan i en misshandelsrelation råkar ut för och som underlättar för mannen att kontrollera henne. Internaliseringen innebär här att kvinnan gör mannens perspektiv till sitt – hon börjar se på sig själv och världen med mannens ögon. Hon kan till och med acceptera de argument mannen använder för att slå henne och börja tycka att hon själv förtjänar att bli slagen. Eva Lundgren ger följande beskrivning av den processen: ”Kvinnan börjar förlora greppet om sin egen verklighetsuppfattning, och våldet upplevs gradvis som något normalt. Kvinnan börjar få skuldkänslor, hon klandrar sig själv, känner skam: Han slår henne eftersom hon är som hon är.”¹⁸⁶ Lundgren framhåller att växling mellan våld och värme från mannens sida gör att internaliseringen blir effektivare än om mannen enbart skulle vara våldsam:

Som bekant förstärks effekten av tortyr när smärta växlar med omsorg. Den utsatta kommer att känna tillgivenhet när pinan uteblir och torteraren tillgodoser offrets behov av vila, tröst och förståelse – eller mat och dryck. Denna tortyrens dynamik, ofta kallad gisslansyndrom eller Stockholmssyndrom (med hänvisning till gisslandramat i banken på Normalmstorg) gäller även parförhållanden i en misshandelsprocess: verkningarna av våld förstärks när våld, värme och omsorg växlar.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Se tex. Lundgren 2004, Jeffner 1999

¹⁸⁶ Lundgren 2004 s 62

¹⁸⁷ Lundgren 2004 s 31

Det verkar svårt att dra någon gräns för hur långt internaliseringen kan gå. Lundgren beskriver en process som slutar i att kvinnan accepterar mannens argument för våldsanvändningen, och till och med kan börja uppfatta våldet som ett uttryck för kärlek och omsorg från hans sida. Detta påminner om Holmbergs & Enanders intervjumaterial, där en del av kvinnorna talar i termer av att de utsatts för hjärntvätt:

Kanske är det dessa intensiva känslor i kombination med internaliseringen, som skapar det som av informanterna benämns "hjärntvätt". Detta är ett uttryck som ofta återkommer i materialet, då informanterna försöker beskriva konsekvenserna av att ha levt med en man som utsatt dem för våld. (...) Hjärntvätten består här av att kvinnan har börjat se på världen och sig själv med mannens ögon och/eller att hennes känslomässiga beroende av honom har inneburit att hon satt sina egna behov av skydd och trygghet i andra hand.¹⁸⁸

De beskrivningar Lundgren samt Holmberg & Enander ger av internalisering stämmer väl överens med hur många av kvinnorna i föreliggande studie beskriver sina misshandelsrelationer. Exempelvis berättar Maria att hennes man präglat henne till hundlik underkastelse:

...han hade präglat mig sådant så han var allt för mig. Så jag kunde ju inte tänka mig någonting utan honom. Och sen är han jättesvartsjuk och såhär va. Så han hitta på en massa. Det räckte ju för han att jag kom hem en timme senare så fick jag stryk för det. Jag var som en hund. Plats, fot, sitt, tass!

En av de många våldsforskare som tar upp internalisering är Margareta Hydén. Som ett förenande band mellan kvinnan och mannen ser hon bland annat parets gemensamt formulerade berättelse som förändrar våldsaktens innebörd. I de intervjuer Hydén gjort benämner kvinnan oftare det som skett som misshandel, medan mannen använder den mer neutrala termen bråk.

Ordet bråk inbegriper i större grad än ordet misshandel att två parter är aktiva, det är inte lika tydligt den ena parten som utsätts för något den andra gör. Kvinnan kan acceptera mannens beskrivning, och tillsammans kan de formulera en berättelse som mer eller mindre ansvarsbefriar mannen och som medför att de kan fortsätta sin relation, trots misshandel. Att kalla misshandel för bråk ingår i vad Hydén betecknar som "ansvarsbefrielsens retorik."¹⁸⁹

Hydén ger exempel på hur även kvinnorna själva kan ta över männens terminologi och benämna misshandeln som bråk samt ursäkta att männen slagit dem. Här finns paralleller till flera av kvinnorna i föreliggande studie. Kvinnor talar ofta i termer av att om att det varit just "bråk" mellan dem och deras partner. Även om de utsatts för mycket grov misshandel kan de ta upp omständigheter som att de "förstår honom", att de själva varit provocerande eller att de själva "slagit honom också". En del av kvinnorna lägger en stor del av ansvaret för misshandeln på sig själva och andra kvinnor som misshandlats – särskilt som det finns missbruk med i bilden.

¹⁸⁸ Holmberg & Enander 2004 s 90

¹⁸⁹ Hydén 1995

Mannens (försök till) uppfostran/omdaning av kvinnan

Ett inslag i den psykiska nedbrytningen kan vara att mannen vill *göra om* kvinnan till någon hon inte är. I många av kvinnorna i berättelser finns följande paradox: även om mannen vägrar låta kvinnan gå tycker han ändå inte att hon duger, utan hon har en mängd fel som måste rättas till. Flera av intervjuerna för tankarna till att mannen försöker *uppfostra* kvinnan och att han tycker kvinnan ska vara tacksam. Mannen vill göra om kvinnan enligt vissa normativa regler för kvinnlighet som han anser att hon borde leva upp till. Dessa normativa regler kommer till uttryck i ett begrepp som en kvinna använder då hon beskriver vad mannen ville att hon skulle vara, nämligen *fin flicka*.

Dels handlar det om sådant mannen anser att kvinnan inte får göra, exempelvis gå ut ensam eller prata med andra. Dels handlar det om sådant han anser att kvinnan *borde* göra eller uppfylla men som hon inte gör tillräckligt bra – tex. att hon inte uppfyller normativa föreställningar om kvinnlighet som är kopplade till sedlighet, till hemmet och till moderskapet.¹⁹⁰ Denna tendens till att mannen vill göra om kvinnan återfinns både i fall där mannen och kvinnan har olika kulturell, etnisk och religiös tillhörighet och i fall där bakgrunden är mer likartad.

För Angelicas del handlade omdaningsprocessen bland annat om att mannen försökte tvinga in henne i en religion hon inte kände sig hemma i. Mannens religiöst färgade föreställningar fick konsekvenser bland annat för vad han tillät Angelica och hennes dotter att äta, samt hur han ansåg att hon borde gå klädd:

Jag har inte fått äta gris, min dotter har inte fått äta gris... jag skulle bli islamisk fru så det var därför han skulle knäcka mig som den person jag hade varit och bygga upp mig som islamisk fru. Jag skulle läsa koranen och visa mej duktig ... med slöja.

Det kan tyckas märkligt att en person kan hindra den andra från äta vad hon vill, men mannen tillät inte Angelica att ha egna pengar, och hennes möjlighet att över huvudtaget agera på något sätt utan att kontrolleras av honom tycks ha varit mycket begränsade. Angelica hade flyttat med sin man utomlands där han misshandlade både henne och hennes dotter, bröt ner henne psykiskt och isolerade henne samtidigt som han försökte tvinga in henne i en för henne främmande livsstil. Han verkade dock inte själv se något klandervärt i sitt handlande utan tycktes snarare anse att hon skulle vara tacksam för den omdaningsprocess han försökte tvinga på henne. Då hon under mycket tumultartade omständigheter lyckades fly kidnappade han hennes dotter (som han inte själv var far till) och hon tvingades kontakta polisen. När Angelica tillsammans med polisen åkte för att hämta tillbaka barnet, var mannens kommentar enligt henne: ”jaha din jävla hora du ringer polisen efter mej, *räcker inte allt det jag har gjort för dig?*”

I stort sett alla kvinnor talar i termer som kopplar våldet till kultur i bemärkelse missbrukskultur. Kvinnorna påpekar ofta att våld ses som någonting normalt i missbruksvälden. Men en del av männens värderingar och därpå följande våld kopplar kvinnorna till kultur relaterat till etnicitet eller religion. Detta gäller endast för de män som inte har nordisk etnisk härkomst. Även om kvinnorna sällan använder just själva ordet kultur framgår det att det är det som de syftar på då de vill förklara mannens värder-

¹⁹⁰ Jfr. Lundgren 1990 och Lundgren 2004

ingar och därtill relaterade våld. Exempelvis berättar Jenny om en av sina misshandelsrelationer att

...det var inte så stryk riktigt, jag fick en lusing bara. Men han var ju väldigt så eftersom han var zigenare, jag skulle ju vara fin flicka ... och vara hemma ... och inte göra en massa saker och så ... det blev ju mycket bråk.

I misshandelsrelationer där mannen och kvinnan har olika kulturell tillhörighet kan kvinnan alltså förklara mannens försök till omdaning av henne med just kulturskillnad. Men mannens försök till omdaning av kvinnan och inskränkning av hennes livsrum återfinns i majoriteten av intervjuerna, *oavsett om männen är etniskt svenska/nordiska eller inte*. Gemensamma nämnare som återfinns hos många av de misshandlande männen kvinnorna berättar om – *oavsett männens kulturella tillhörighet* – är till exempel att mannen inte vill att kvinnan ska umgås med andra, åtminstone inte utanför hans kontroll. Mannen kan också vilja att kvinnan överhuvudtaget inte lämnar hemmet utan honom och att hon inte heller på något annat sätt ska bete sig i hans tycke för utåtriktat. Anne till exempel, som i likhet med sin dåvarande pojkvän har sina kulturella rötter i Norden, berättar följande om sin pojkvåns omdaningsförsök: "Han försökte forma mig till någon som inte jag ville bli. Att jag inte skulle ha kontakt med någon, jag skulle inte se glad ut, jag skulle inte krama folk. Han skulle ha mig för sig själv."

Men även om männens handlingar mot kvinnorna är likartade – misshandel, inskränkningar och försök till omdaning/uppföstran – finns alltså en skillnad i kvinnornas sätt att förklara mannens beteende. Då mannens etnicitet är svensk/ nordisk förklaras hans misshandel och krav på inskränkningar i kvinnans liv med "sjuklig svartsjuka", att han "mår dåligt" eller med att han missbrukar, och inte sällan gör kvinnorna hänvisningar till att det i missbruksvärlden är vanligt med våld. Men då det gäller män med annan etnisk tillhörighet än svensk hänvisar kvinnorna ibland även till lagstiftningen i mannens ursprungsland eller till den kvinnoosyn som de menar finns i mannens kultur eller religion.

Generellt tycks männen haft viss framgång i att fostra kvinnorna i en riktning som inskränker kvinnornas rörelsefrihet. Men den form av omdaningsförsök som tycks ha varit mest smärtsam/skuldbeläggande för kvinnorna är inte försöken att få kvinnan att efterleva regler som hon inte själv erkänner som legitima. När kvinnorna pratar om att de blivit psykiskt nedbrutna handlar det ofta om att männen påtalat att de inte kunnat leva upp till sådant som *kvinnorna själva* velat leva upp till. Då Angelica berättar om hur den muslimske mannen lyckats bryta ner henne psykiskt är det inte i första hand detta att hon inte kunde leva upp till kraven på att vara en god muslimsk kvinna som hon tar upp. Dessa krav verkar hon innerst inne inte ha erkänt som legitima. Till exempel säger hon att hon hade alldeles för stort frihetsbehov för att själv vilja använda slöjan. Att hon inte varit tillräckligt bra på att leva upp till vissa kulturella/religiösa särdrag tycks inte ha bekommit henne annat än indirekt, genom mannens vrede.

Mer knäckande för hennes självkänsla tycks den kritik ha varit som träffade de områden *där hon själv verkligen ville vara lyckad*. Denna kritik var ständigt återkommande från mannens sida, och Angelica karaktäriserar den på följande sätt: "Jag var en dålig morsa, jag klarade inte av någonting, jag kunde inte göra någonting, jag fatta ingenting och 'e du dum i huvet' och sånt där liksom."

Återkommande för de intervjupersoner som har barn är att de misshandlande män-

nen, oavsett kulturell tillhörighet, kritiserat kvinnorna för att inte vara tillräckligt bra mödrar. (En kritik som kvinnorna många gånger fått bekräftat genom att myndigheterna omhändertagit deras barn.)

I flera fall då det finns barn med i bilden tycks mannens vilja att uppfostra/omdana/tillrättavisa inte enbart ha omfattat kvinnan utan också barnen – även då de inte varit hans egna. Flera kvinnor berättar om konflikter kring att mannen velat uppfostra barnen på ett hårdare sätt än kvinnan och i vissa fall även misshandlat barnen och/eller misshandlat kvinnan då barnen såg på.

Skuld och skam

Till internaliseringen kan man koppla känslor av skuld och skam. Misshandlade kvinnor reagerar inte sällan med att själva ta på sig skulden för det de utsatts för – en reaktion som för övrigt förekommer hos många olika typer av brottsoffer.¹⁹¹ Man ser sig själv som skyldig eller delansvarig i det brott man råkat ut för. För att belysa hur en misshandlad kvinna kan resonera om skuld ger Holmberg & Enander följande typiska exempel:

Han var ju normal emellan gångerna. Och jag tänkte att om han är normal mellan gångerna/.../ så måste det ju vara mig det är fel på. Att det är jag som trycker på någon knapp som gör att han blir såhär. Jag menar... någonting måste det ju vara som, som utlöser det här. Så att jag gav mig själv skulden mer eller mindre.¹⁹²

Men kvinnans skuldkänslor har många olika aspekter och berör inte enbart själva misshandeln. Bland annat kan kvinnan känna stark skuld inför tanken på att lämna mannen. Exempelvis säger en av kvinnorna i Holmbergs & Enanders intervjumaterial att hon inte skulle kunna leva med att mannen blev sjuk på grund av att hon separerat från honom.

Kvinnan kan också känna skuld på grund av att hon inte går ifrån mannen. Denna skuld kan hon känna inför ”inför vänner, bekanta och ’det allmänna’, som kan anse att det enda rätta är att lämna relationen.”¹⁹³

Holmberg & Enander kopplar kvinnornas tunga skuldkänslor bland annat till det ansvar som kvinnan tycks ha för relationen och mannens beteende. Detta ansvar kan vara pålagt av såväl kvinnan själv som av någon annan. I Holmbergs & Enanders intervjumaterial finns gott om beskrivningar av hur myndighetspersoner lagt ett sådant ansvar på de misshandlade kvinnorna.

Då det gäller föreliggande studie, finns det i intervjuade kvinnornas berättelser några exempel på hur männen varit förtvivalde och ledsna över den misshandel de utsatt kvinnorna för, men det finns också exempel på hur männen aktivt fråntar sig själva ansvaret för sina handlingar, och lägger skulden för misshandeln på kvinnorna.¹⁹⁴ Birgitta gör följande jämförelse mellan två av sina misshandlande män:

¹⁹¹ Se tex. Holmberg & Enander 2004

¹⁹² Holmberg & Enander 2004 s 73

¹⁹³ Holmberg & Enander 2004 s 74

¹⁹⁴ Liknande strategier använder icke-missbrukande män i försök att frånta sig själva ansvaret för det våld som de utövar. Jfr. Hydén 1995

Min förste man, han slogs ju och han levde och han grät ju väldigt mycket för detta och var förtvivlad efteråt. Den här sista mannen, han fällde inte en tår. Han grät en gång eller två gånger när han hade gått på mej, och det var för att jag hade gjort så att han slog mig ... att jag hade skapat detta.

För Birgitta har misshandeln, förutom fysiska skador, fått följande psykiska konsekvenser:

Självkänslan har ju sjunkit, den har ju sjunkit ännu mer. Och jag har ju svårt att säga ifrån, jag har blivit ännu mer räddare... och ju mer jag blev slagen desto mer tog jag ju på mig det. Så det har ju blivit mycket skuld och skam.

Några av kvinnorna beskriver sig som "starka tjejer" som aldrig hade trott att just de skulle hamna i ett misshandelsförhållande. Men när de väl blivit tillsammans med en man som så småningom visar sig vara misshandlare har de blivit så psykiskt nedbrutna att de inte kunnat ta sig ur relationen. Skuldkänslor verkar spela en viktig roll i det psykologiska skeendet. Holmberg & Enander visar i sin intervjustudie att en viktig och smärtsam konsekvens av ett misshandelsförhållande är att kvinnan *sviker sig själv*.¹⁹⁵ Detta återfinns även i flera av intervjuerna i föreliggande studie. Efter att en misshandelsrelation är avslutad och bearbetad kan det vara smärtsamt att leva med att man "lätit sig hjärntvättas" och tagit över någon annans definitioner av sig själv. Inte nog med att man blivit slagen och illa behandlad, man börjar dessutom uppfatta det som sitt eget fel att det händer. Helen berättar:

Jag har alltid ansett att jag är en stark tjej. Inte att en kille eller man skulle kunna sätta på mig sådana lås som det innebär att stympa hela mitt liv och mitt umgänge gjorde han ju ... Och detta att jag skulle ta på mig skulden för det, för det var det jag gjorde. Det var mitt fel. Det var det hemskaste.

Flera av kvinnorna talar om sig själva i ordalag som "provocerande", "stor i käften" etcetera och framhåller att de själva slagit sina partners eller "bråkat". De verkar betrakta sig själva som delansvariga till åtminstone en del av misshandeln de utsatts för, och inte sällan finns här en ambivalens: Å ena sidan framhåller kvinnorna att ingen förtjänar att få stryk, men å andra sidan kan de i samma mening påtala att de själva och andra missbrukande kvinnor kan vara "jävligt jobbiga." Skuldkänslorna tycks ofta sammankopplas med missbruket som anses få kvinnor att bli provocerande. Till exempel reflekterar Annika på följande sätt om misshandel i missbruksrelationer:

I ett missbruksförhållande är det inte bara ens fel jämt om man säger så för jag har varit jävligt provocerande. Men man är ju inte värd ändå att få stryk. Men i ett missbruksförhållande så är allt så vridet och sjukt liksom, så förr eller senare ... nästan alla jag känner som har levt i ett förhållande i missbruk så är det så.

¹⁹⁵ Holmberg & Enander 2004

Flera av de intervjuade kvinnorna uttrycker samma typ av ambivalens som Annika, och möjligen kan det tolkas som att kvinnorna vistas i olika miljöer där olika typer av diskurser förekommer. Som många feministiska forskare påpekat är det inte sällan som kvinnor som utsätts för sexualiserat våld anses få skylla sig själva.¹⁹⁶ Denna diskurs är i högsta grad levande då det gäller missbrukare, som genom sitt missbruk bedöms själva vara orsaken till stora delar av de olägenheter som drabbar dem.¹⁹⁷ För missbrukande kvinnors del skulle man alltså kunna tala om ett dubbelt ”skylla sig själv” – dels den allmänna skuld som omgärdar missbrukare, och dels den medskyldighet eller medansvar som ofta direkt eller indirekt tillskrivs kvinnor som utsätts för sexualiserat våld. En del av kvinnornas diskursiva verklighet har förmodligen utgjorts av denna tvåfaldiga ”skylla-sig-själv” diskurs, men en annan del har sannolikt utgjorts av den diskurs som förmedlas exempelvis genom kvinnobehandling eller de särskilda kvinnoteam de varit i kontakt med, en diskurs som lägger ansvaret för misshandeln inte på kvinnan utan på de män som utför våldshandlingarna.

Förutom skuldkänslor tas även skamkänslor upp i flera av intervjuerna. Skamkänslorna kan vara så starka att kvinnan inte söker hjälp eller vill berätta för någon enda människa om hur hon har det. Även om våld överlag är vanligt i missbrukarkretsar betonar Helen att det inte är mindre skamligt för kvinnliga missbrukare att bli slagna av sina män än vad det är för andra kvinnor:

... det är så fruktansvärt skamligt det här att man får stryk, det är ju det, och det är lika skamligt även fast man är missbrukare att få stryk, det har ju inte med det att göra. Man skäms ju nåt fruktansvärt när man sitter där och så att man går på dom där jävla blomsterkvastarna och dom här förlåten va.

Av flera intervjuer framgår att känslor av skam och skuld kan hindra kvinnor från att söka hjälp. I forskning om missbruk talas det ofta om att särskilt kvinnor skuld- och skambeläggs för missbruket.¹⁹⁸ För kvinnorna i detta intervjumaterial tycks skuld- och skamkänslorna inför själva den misshandel och den förnedrande behandling de utsatts för upplevas som mycket svårare att hantera än (eventuella) skamkänslor inför missbruket. Majoriteten av kvinnorna har ju haft sitt huvudsakliga umgänge i missbrukarkretsar, där användande av narkotika och/eller stora mängder alkohol snarare är något normalt än något att skämmas för.

Annika, vars familj och vänner missbrukade kunde just på grund av skammen för misshandeln inte avslöja hur hon hade det: ”Och sen det värsta av allt, man skäms så man inte vill tala om ens för sina bästa kompisar, och inte ens för min mamma hur jag hade det liksom.” Annika har ofta bevittnat hur hennes mor misshandlats, av såväl fadern som av andra män:

¹⁹⁶ Jfr. Eliasson 1997

¹⁹⁷ Jfr. Jarnling 2004

¹⁹⁸ Se tex. Nyrén 1995

Visst gjorde han det också /fadern misshandlade modern/ men jag har så svårt att säga det om min pappa, för jag ser ju det att han är så jävla ödmjuk och snäll, hon provocerade honom också till vansinnig, var otrogen och kom hem och han skötte ungarna, så jag kan förstå hans frustration, man får inte slåss för det va, men jag har ju sett andra förhållanden där hon har blivit mer *sjukligt slagen*, förstår du hur jag menar? När det har varit nojiga gubbar som har slagit henne för svartsjuka och anklagat henne för grejer hon inte har gjort.

Trots det Annika bevittnat, ett våld som tycks ha varit en normalitet under hennes uppväxt och ungdom, säger hon: "Även om min mamma levte också en sånt där liv så skämdes jag för henne att tala om hur jag hade det." (I samband med att Annika hamnade på sjukhus på grund av en mycket allvarlig misshandel fick mamman ändå reda på att Annika blev slagen. Det framkommer senare under intervjun att mamman, liksom många andra i omgivningen, hade en mycket positiv uppfattning om Annikas pojkvän och ansåg att misshandeln berodde på att Annika provocerade honom.) Även om våld är vanligt i missbrukarmiljöer tycks just detta att vara utsatt för sexualiserat våld (som innefattar bland annat det som i dagligt tal kallas "kvinnomisshandel") för många av kvinnorna i studien vara förenat med stor skam.

Rädsla

I en misshandelsrelation kan rädsla utgöra ett mycket starkt band som förhindrar kvinnan att lämna mannen. Holmberg & Enander skriver att kärleken och rädslan går hand i hand och att detta kan för en utomstående kan det verka paradoxalt. De påpekar att det kan vara svårt för en utomstående att till fullo förstå och sätta sig in i hur stark och genomträngande denna rädsla kan vara: "Det handlar om en rädsla som verkligen *gäller livet* – det fysiska och det psykiska," skriver Holmberg och Enander¹⁹⁹ Temat rädsla tas upp av många som forskar inom fältet mäns våld mot kvinnor. På följande sätt sammanfattar Hydén hur rädslan kan få en misshandlad kvinna att stanna:

Så stannar hon, därför att hon måste ha uppsikt över honom och ständigt kunna bilda sig en uppfattning om hur stor risken är för att han åter ska slå henne. Så stannar hon, därför att hon är rädd att han skall slå henne ännu mer om hon lämnar honom. För omgivningen ter sig hennes beteende absurt (...) Vad omgivningen inte ser är att så länge hon är i närheten av honom, kan hon behålla illusionen av att hon har honom under en viss kontroll. Ger hon sig av förlorar hon den illusionen och upplever sig helt utlämnad åt sin rädsla, åt hans godtycke och åt hans hot om att utsätta henne för än värre våld nu när hon lämnat honom. Så drar hon slutsatsen att hon lika gärna kan stanna. Hon kommer ändå aldrig att bli fri. En flyttning kan rent av förvärra hennes situation därför att den kan framkalla hans vrede (...)²⁰⁰

¹⁹⁹ Holmberg & Enander 2004 s 70

²⁰⁰ Hydén 1995 s 170

Holmberg & Enander påpekar att rädsla kan binda både direkt och indirekt. Dels kan rädsla binda i mycket direkt mening eftersom kvinnan inte vågar bryta upp på grund av fruktan för att bli dödad eller utsatt för värre misshandel än tidigare. Dels kan rädsla binda på ett mer indirekt sett eftersom den verkar psykologiskt nedbrytande på kvinnan. Holmberg & Enander tillägger dock att rädsla även kan verka frigörande: kvinnan kan bryta upp just av fruktan för sitt liv.

Men då det gäller rädsla, är det inte enbart rädsla för mannen som kan utgöra hinder för kvinnan att lämna misshandelsrelationen. I flera olika studier omnämns också att kvinnan kan vara rädd för att bli ensam då relationen bryts. Detta verkar vara en viktig faktor att ta med i analysen, i synnerhet eftersom många misshandelsrelationer kännetecknas av att mannen på olika sätt isolerar kvinnan.

Den absoluta merparten av kvinnorna i föreliggande studie tar upp rädsla i anslutning till misshandelsrelationen. Sammantaget berättar dessa kvinnor att misshandeln, förutom fysiska skador, bland annat haft följande effekter på dem: allmän nervositet, rädsla för bråk, rädsla för höga röster och rädsla och misstänksamhet mot män. En särskild form av rädsla som några av kvinnorna förknippar med att de utsatts för våld är rädsla för mörker. En av dessa kvinnor är Doris:

Jag har blivit mörkrädd, det var jag aldrig förut. Jag tror att det var den här grejen när han slog ut tänderna på mig, då låg jag och sov. Och det var kväll. Jag hade gått och lagt mig. Och blir uppdragen i ett kolsvart rum och utsläpad i en kolsvart lägenhet in i köket ... Första gången kunde jag inte fatta att det var han som gjorde det. Jag trodde att vi blev rånade, att det kom in någon, jag fattade ingenting. Förrän jag såg att det var han. Det är klart att man blir rädd. Mörkrädd är jag så in i sjuttusingen. Jag tror det är därför jag sover så dåligt. Jag känner mig säkrare att sitta där med kläderna på så att jag kan rusa ut.

En annan av kvinnorna berättar att hon inte alls kan hantera sin mörkerrädsla. Blir det mörkt får hon hjärtklappning och börjar kallsvettas. Hon berättar om ett tillfälle då det blev "glapp i ledningarna" så att ljuset släcktes i det rum på härbärgets där hon bodde. Hon var så skräckslagen att hon blev helt handlingsförlamad och inte ens vågade gå upp ur sängen för att kontakta personalen.

Ibland kan rädslan leda till att kvinnan försöker föregripa en väntande misshandel genom att själv går till attack. På följande sätt berättar Regina om hur hon påverkats av den misshandel hon utsatts för:

Jag litar ju inte på människor längre. Eller på killar... Jag kan inte hantera aggressiva män, höga ljud och sådär. I början, då var jag såhär hela tiden /visar att hon hoppar till/, jag ryckte till så fort det var någonting. Det finns kvar fortfarande. Det är ju så att om det är nån som bråkar så blir jag fruktansvärt rädd. Antingen så gråter jag eller så skriker jag, eller så hoppar jag på. Och då åker man på ding själv. Det är momentet innan, det är innan, man vet ju att "jag kommer att bli slagen, och hur ska jag stoppa det här."²⁰¹

²⁰¹ Jfr. Kolfjord 2003

Flera av kvinnorna i föreliggande studie tar upp att just rädsla för mannens våld har hindrat dem från att lämna relationen eller anmäla. En av dem är Maria. Hennes pojkvän blev dömd till fängelse för en mycket allvarlig misshandel som höll på att kosta henne livet. Efter fängelsestraffet gick hon tillbaks till pojkvännen igen. Hon anger rädsla som den främsta orsaken till detta: "Men sen så var jag så rädd när han muckade så det första jag gjorde dan efter att han muckat det var att träffa honom. Sen vågade jag inte ... så vi blev tillsammans igen." Hon tror att skyddad identitet kanske hade kunnat hjälpa henne att bryta relationen, men hon ansökte inte om det eftersom hon uppfattade det som meningslöst. "Jag var så rädd så jag vågade liksom inte, för han hade lovat att han skulle leta upp mig ändå, va. Så det är lindrigast för mig att vara med han och lida lite."

Och på följande sätt berättar Catrin: "När jag gjorde slut så blev det ett helvete och det visste jag att jag skulle få också, så bara tanken på att göra slut med honom orkade jag inte tänka på tidigare." Catrins farhåga stämde, efter att hon separerat började mannen förfölja henne och intensifierade sina hot och trakasserier. Förföljelsen upphörde inte med mindre än att hon flyttade en längre sträcka och bosatte sig i närheten av sin far.

Kvinnorna i föreliggande studie är långt ifrån ensamma om att känna stor rädsla inför våld just i samband med separationer. Mona Eliasson refererar en undersökning som tar upp bland annat kvinnors rädsla för separationsvåld: "En undersökning av svenska kvinnor som sökt hjälp på en kvinnojour visade att rädsla för ännu värre misshandel och oklarhet över konsekvenserna för barnen var de viktigaste skälen till att kvinnorna inte kunde lämna de våldsamma männen. Rädsla för att bli mördad uppgavs av en tredjedel av deltagarna som ett skäl till att stanna kvar".²⁰²

Kvinnors rädsla för intensifierat våld i samband med separationen är ett välkänt fenomen från övrig forskning om våld mot kvinnor, likväl som det är känt att ett uppbrott från relationen inte är en garanti för att våldet upphör.²⁰³ Kvinnornas rädsla för separationsvåld kan inte avfärdas som grundlös – tidigare forskning visar att risken att en kvinna misshandlas eller till och med dödas är extra stor just i samband med separationer.²⁰⁴ Mona Eliasson gör följande forskningsfattning:

I undersökningar från andra länder framhålls ofta att när kvinnan faktiskt ger sig av, är detta den farligaste och för henne mest livshotande situationen. (Campbell 1992; Hart, 1998) När kvinnan visat tecken på att vilja bryta upp kan våldsamma män gå till nästan vilka extremer som helst för att förhindra detta. Ellis (1994) gjorde en översikt av den empiriska forskningen om risken för livshotande våld mot kvinnor som separerat från våldsamma män mot männens vilja. Syftet var att försöka identifiera speciella risksituationer och strategier som kvinnorna använt vid separationen. Den största risken en misshandlad kvinna kan utsätta sig för tycks vara att lämna mannen och polisanmäla honom, alltså det hon bör göra för att rädda sig själv på längre sikt. Risken att råka ut för dödligt våld är, enligt nordamerikanska undersökningar, som störst de två första månaderna efter att kvinnan vidtagit dessa två åtgärder sam-

²⁰² Eliasson 1997 s 124, Elam & Eduards 1991

²⁰³ Se tex. Holmberg & Enander 2003, Eliasson 1997, Hydén 1995

²⁰⁴ Se tex. Eliasson 1997

tidigt. Kvinnor kan berätta om förföljelser som fortsätter lång tid efter separationen från en våldsam partner, ett mönster vi har dokumenterat också från Sverige (Eliasson, 1993).²⁰⁵

Nedan berättar Angelica om dagen då hon bestämde sig för att separera, och hur en relation som kännetecknats av psykisk misshandel även kom att innefatta fysisk misshandel som utlöstes i samband med separationen. Separationen försvårades av hon befann sig i utomlands, dit hon flyttat med mannen som isolerade henne. Angelica var gravid vid tillfället för denna misshandel:

Jag var illamående på morgonen och ville inte älska med honom. Och då kallade han mej för hora. Och då leker min dotter och så är det en duk och så är det en platsblomma därpå. Och så hon drog inte ner duken, men hon höll på såhär och lekte med den och då ser han att hon höll på att liksom dra ner duken, och då ger han henne en örfil som heter duga. Och hon är ett år och två månader. Och då ställer jag mig upp och säger att nu går jag. Och då börjar han misshandla mig, sparka mig, och kalla mig hora och "du kommer inte ut här levande", och "går du nu så kan du aldrig komma tillbaka". Och han slår mej och under hela tiden som han misshandlar mig så packar jag kläder, kastar ner ungens kläder ... han drar mej i håret och slår mej med knytnäven och sparkar mig i magen och han vet ju om att jag är gravid ... Jag står i hallen, min dotter sitter i vagnen, han tar hela vagnen och kastar in den i hiss väggen så hon slår läppen i hiss väggen, hon sitter i vagnen, och det knäcker mej totalt, jag hoppar på honom och säger "slå mig istället, slå mig istället", medans vi åker ner då. Sedan när vi kommer ner så släpar han ut mej genom håret och drar ut mej och jag håller vagnen med mig, ut på gatan och jag tänker bara såhär: "bara jag kommer härifrån. Han får slå mej så mycket han vill, bara jag kommer härifrån. Det gör inget om jag blöder, skitsamma om jag kryper eller om benet är av eller nånting, jag vill bara komma härifrån, bara andas, när han går så är det lugnt liksom". Så jag sa inte emot nånting utan jag var helt tyst hela tiden. Folk gick förbi men reagerade inte.

Angelica lyckas vid detta tillfälle fly till en buss, men mannen hinner ikapp henne och kidnappar hennes dotter (som han inte var far till.) Hon misstänker på goda grunder (barnet har bulor och blåmärken) att mannen även tidigare misshandlat hennes cirka ett och ett halv år gamla dotter vid tillfällen då hon själv varit i tvättstugan. Men trots att mannen var dokumenterat våldsbägen, och under stora delar av relationen misshandlade henne psykiskt, kom inte övergången till fysiskt våld förrän hon visade att hon var beredd att lämna honom. En tanke värd att pröva i samband med separationsvåld är: Om mannen avhållit sig från att slå kvinnan på grund av rädsla för att hon skulle lämna honom – vad ser han då för anledningar att avhålla sig från våld när separationen väl tycks vara ett faktum?

²⁰⁵ Eliasson 1997 s 124

Att själv använda våld

Även om rädsla är ett av de vanligaste svaren kvinnorna ger på frågan om hur misshandeln har påverkat dem finns det bland intervjupersonerna ett par kvinnor som menar att de inte blivit rädda för våld. (Detta trots att det våld de utsatts för varit mycket kraftigt.) Kvinnorna menar att de vant sig och att de även blivit benägna att själva använda våld. Det våld kvinnorna använder tycks dock mest vara i självförsvar.²⁰⁶

Jenny har varit utsatt för våld under hela sin uppväxt, och har även i vuxen ålder blivit svårt misshandlad av män. Hon är en av dem som berättar att hon själv slåss: "... sen har jag sagt till mej själv att ingen sätter sig på mej ... om någon går på mej så svarar jag emot. Jag är inte rädd att få stryk överhuvudtaget. Och är inte rädd att ge stryk heller." Eva har en liknande inställning:

...då lovade jag mig själv att ingen annan man ska någonsin få göra mig så jävla illa. Så varje gång någon har slagit mig har jag slagit tillbaka. Så att jag blev ju såhär jävligt stenhård. Om nån höjde handen till mej, då höjde jag den likadant.

Att slå tillbaka verkar dock inte vara en strategi som fungerar för flertalet. Endast en av kvinnorna (Eva) berättar om hur hon upprepade gånger lyckats avvärja allvarligare misshandel genom att själv slå tillbaka. Hon poängterar dock att hennes dåvarande man var mycket liten till växten. "Tillslut så stod inte han ut med att få mer stryk. För jag gav tillbaka. Ordentligt också. Han var liten. Han flög som en vante. Han var stark, men jag var ju starkare."

De andra kvinnorna tycks inte ha haft samma form av fysiska övertag i förhållande till sina män som Eva hade i just detta förhållande. Tvärtom tycks nästan alla kvinnor som berättar att de slagit tillbaka ha blivit utsatta för allvarlig misshandel trots att de gjort vad de kunnat för att försvara sig rent fysiskt. Till exempel berättar Annika att hon "alltid varit den som sagt ifrån" men efter att hon vid något tillfälle då hon försvarade sig hade fått "riktigt med stryk". Efter det blev hon rädd för att slå tillbaka. Att kvinnan slår tillbaka tycks kunna bidra till att reta upp mannen ytterligare.

Det faktum att kvinnorna slagit tillbaka, eller slagit mannen, tas ofta upp då kvinnorna beskriver relationen, och tycks medverka till att kvinnorna på något plan känner sig delansvariga för den misshandel de utsatts för. Många av kvinnorna beskriver olika våldshändelser i termer av att det var "bråk" eller "slagsmål" istället för i termer av misshandel. Även i ett sådant fall där det funnits vittnen till "bråket" och mannen blivit dömd för misshandel kan kvinnan under intervjun poängtera att det rört sig just om bråk och inte misshandel. Kvinnan ansåg att domen varit orrättfärdig då det inte bara var mannen som slog – hon hade ju faktiskt slagit sin man, även om nu inte vittnet råkat uppfatta detta.²⁰⁷

²⁰⁶ Jfr. Kolfjord 2003

²⁰⁷ Jfr. Holmbergs & Enanders (2004) kritik av Hydéns resonemang om motstånd.

Relationen mellan kvinnors missbruk och utsatthet för sexualiserat våld

Rädsla att avslöjas

Kvinnornas missbruk och misshandelsrelationer visar sig vara relaterade till varandra på flera olika sätt. Till exempel kan kvinnans behov av att dölja sitt eget missbruk och kriminella liv hindra henne från att söka hjälp för misshandeln och övergreppen eller anmäla dem. Några av kvinnorna berättar att de inte bitt om hjälp då det gäller misshandel bland annat därför att de varit rädda för att deras eget missbruk skulle avslöjas av till exempel polis eller socialförvaltning. Angelica berättar att hon generellt avslöjade så lite som möjligt för socialförvaltningen om sitt liv:

Angelica: Man vill skydda sig själv.

Intervjuare: Vad vill man skydda sig ifrån?

Angelica: Så att dom inte får reda på att man knarkar och sånt där. Att man har lite ovanliga rutiner...och dom kan ju snappa upp och... så att man inte försäger sig.

Genom att missbruket inte får avslöjas kan det bidra ytterligare till att hålla kvinnan kvar i en misshandelsrelation i och med att det kan göra kvinnan mindre benägen att söka hjälp och ge hjälpinstanser inblick i sitt liv.

Just kvinnans rädsla för att avslöjas i sitt eget missbruk och kriminella liv kan användas av mannen för att tvinga kvinnan att stanna kvar i relationen. Mannen kan exempelvis ha kännedom om kriminella gärningar som kvinnan begått, vilka han hotar att avslöja om hon lämnar honom. Många av kvinnorna i studien är inte bara själva kriminella, utan har även missbrukande, kriminella föräldrar eller andra nära anhöriga. I en del fall tycks den misshandlande mannen vara mycket väl införstådd med kvinnans anhörigas kriminella förehavanden. Det gör kvinnorna sårbara om mannen skulle få för sig att vända detta mot dem, till exempel som en hämnd för att han själv skulle bli anmäld eller lämnad. Annika råkade ut för detta. Hotet om anmälan gällde inte bara henne, utan även hennes familj som också var kriminella missbrukare:

När han kom ut från kåken – det var så givet att jag var kvar. Jag vart så insyltad i det där, och jag hade inte någon att vända mig till direkt. Tillslut hotade han med att om inte jag stannade, då skulle han sätta dit min familj, för dom höll ju också på med droger. Helt sjukt alltså. Och då vart ju det en rädsla liksom. Det vågade jag aldrig tala om för min mamma att han hade hotat med att sätta dit dem. Det vart så sjukt allting. Jag var så insyltad, så...

Nu talas det i intervjuerna emellertid mycket om en sorts hederskodex som gör att man inte "sätter dit" varandra kriminella emellan. Denna hederskodex har många gånger hindrat kvinnorna från att anmäla männen vid misshandel och övergrepp. Det hot Annika berättar om i intervjuцитatet ovan för tanken till kriminologen Ingrid Landers tolkning av vilka som innefattades i begreppet *tjuvheder*. Lander beskriver

först hur tjuvhedern uppfattades av några äldre amfetaminister, och tar därefter upp sin egen tolkning av hur den praktiserades:

Tjuvheder högaktsades och var sällsynt bland de nya unga amfetaministerna och saknades "helt" hos heroinister. (...) Denna tjuvheder omfattade regler för uppförande mot andra riktiga rövare, vad som är tillåtet inom droghandeln och hur man ska bete sig vid ett eventuellt gripande och åtal (...) man hjälper vänner som är i behov av hjälp och kanske främst man sätter aldrig dit någon (...)Vare sig det handlar om att polisanmäla stölder, våld eller annat. Att prata bredvid mun om man blev gripen var också oacceptabelt. Min tolkning av praktiken är att tjuvheder är något mellan män och något kvinnor ska ha gentemot män men sällan det omvända. Den var självklar mellan männen men inte gentemot kvinnor om de inte visat sig värdiga genom exempelvis ett gott affärssinne alternativt att de var någon respekterad mans kvinna.²⁰⁸

Flera av kvinnorna menar att misshandelsrelationen i sig är en viktig orsak till att de missbrukar, och ibland anges relationen som den enda orsaken till missbruket. Kvinnorna missbrukar för att helt enkelt stå ut.²⁰⁹ Birgitta, som under många år levt i relationer där hon blivit svårt misshandlad fysiskt och psykiskt säger till exempel att hon missbrukade för att överhuvudtaget orka med: "Det har ju varit för att döva och för att stänga av. Jag trodde ju att det var min överlevnad, det var min bensin ungefär, att det blir bra."

Även Regina har levt i flera misshandelsrelationer och hon beskriver misshandeln i den senaste relationen som särskilt svår att uthärda. Hon menar att hennes missbruk accelererade i samband med den relationen. Angående att leva i en relation med återkommande fysiska och psykiska kränkningar säger hon:

...när man blir så illa behandlad så har man svårt att klara sig utan någonting. Socialsekreterare, dom ser inte på det viset, de ser just missbruket som anledningen till det hela istället för att det är situationen innan som har gjort att du blivit missbrukare för att kunna klara av det.

Helen, som levt 23 år bland missbrukare menar att hon själv missbrukat bland annat för att orka stå ut i sina relationer med misshandlande, missbrukande män. Hon säger: "Många kvinnor flyr in i sitt missbruk för att de orkar inte leva i de förhållanden de lever i för att det är som jag berättade, det blir lättare om man missbrukar, det är ett sätt att klara av."

För Catrins del inleddes missbruket först *efter* att hon lyckats ta sig ifrån en man som misshandlat henne fysiskt och psykiskt under flera års tid. Hon missbrukade alltså inte under tiden relationen pågick. I likhet med många andra kvinnor i intervjustudien talar hon om droganvändningen i termer som för tankarna till självmedicinering.²¹⁰ Pojkvännen var amfetaminist då de inledde sin relation. Hon ville hjälpa honom sluta, vilket hon också lyckades med. Men trots att mannen blev drogfri hade han ett "väldigt dåligt humör som inte ändrade sig". Han misshandlade henne regelbundet. På nästa sida beskriver Catrin hur hon blev behandlad:

²⁰⁸ Lander 2003 s 217

²⁰⁹ Jfr. Lander 2003, avsnittet "Att uthärda: drogbrukets betydelse i kvinnornas liv". s 162 f f

²¹⁰ Jfr. Lander, 2003 och Jarnling 2004 samt Nyrén 1995

Det var ju ord som att man var en jävla slyna och hora och ... fast man inte umgicks med någon annan person än honom. Om jag svarade emot, om jag pratade till honom på samma sätt som han pratade till mej, då började han slå mig.

Misshandeln bestod av bland annat av slag, dragningar i håret, hårda grepp om hennes armar samt att mannen brukade spotta på henne. Han brukade även skrämma henne genom att springa emot henne med full fart och inte stanna förrän han "precis då han kom fram." Deras relation varade i över sju år, och de fick även ett barn tillsammans. Catrin hoppades in i det längsta att mannen skulle ändra sig: "Han grät ju alltid efteråt och visade sån ånger, och trodde att det kunde bero på hans barndom och så. Så man trodde ju hela tiden att det skulle ändra sig. Men det gjorde ju inte det. Han är samma människa idag."

Mannen Catrin sammanbodde med var mycket svartsjuk och isolerade henne så gott han kunde under den tid relationen pågick. Men Catrin missbrukade inte, utan hade ett arbete som innebar att hon hade ett visst mått av social kontakt med andra människor. Catrin skämdes dock för mycket över den situation som hon befann sig i för att kunna berätta för arbetskamraterna: "Jag talade inte om för någon hur jag hade det. Det var för pinsamt. Jag kunde inte med det, jag skämdes." Nu var det emellertid så att mannen brukade ringa till hennes arbete: "Min kille ringde flera gånger varje dag varje gång jag jobbade, och tjatade. Och kunde ringa och bråka då på telefon och säga att han skulle komma dit och skämma ut mig och såna saker" berättar Catrin.

Det myckna ringandet samt att Catrin uppenbarligen inte mår bra gjorde att en av arbetskamraterna började misstänka att allt inte stod rätt till. Tack vare hjälp från denna arbetskamrat lyckades Catrin bryta relationen, men problemen var inte över i och med det. Efter att hon brutit började hennes man missbruka kraftigt samt förfölja henne. Och eftersom mannen varit mycket svartsjuk och isolerat henne så gott han kunnat under den tid relationen pågått blev hon mycket ensam då det tog slut. På följande sätt berättar Catrin om den situation hon hamnade i i samband med separationen:

Det var då jag började med amfetamin själv, för jag mårde så dåligt, efter att ha varit ihop med honom. Han är väldigt lynnig i sitt humör, och jag hade inga kompisar kvar när jag hade varit ihop med han. Det var så jobbigt, och jag mårde så dåligt själv faktiskt, för att under de här åren hade jag tappat mig själv så jag visste knappt vem jag var, jag visste inte... hur jag skulle hantera alla känslor och allting. Så då började jag att ta amfetamin. För att inte känna så mycket. Och det hjälpte ju mig, för jag blev ju kallare då och kunde bara stänga dörrn. För han var ju mycket och slog på dörren, och gjorde sönder brevlådan och lurade sig in...och då visade han ju öppet inför barnen, då var han ju totalt ...

Innan Catrin mer eller mindre började *självmedicinera* sig med amfetamin sökte hon upp en läkare och berättade om sin svåra situation. Hon blev erbjuden vad hon själv benämner som "lyckopiller", det antidepressiva läkemedlet cipramil. Catrin berättar om hur hon upplevde medicineringen, som hon provade i cirka fyra månader innan hon började med amfetamin:

Det började med att jag gick till en läkare faktiskt och jag fick antidepressivt utav henne, cipramil då. Jag berättade för läkaren vad det var, varför jag mådde dåligt. Jag berättade om det här långa förhållandet på sju år och att det nu var slut och att jag inte visste vilket ben jag skulle stå på. Att jag mådde så jäkla dåligt, hade sån ångest.

Men jag slutade med det, jag ville inte äta sånt, för jag visste inte vad det var riktigt. Man har hört att det kan vara farligt ... Jag tyckte det först i början /av medicineringen/ att jag blev väldigt deprimerad, allting blev svart då. Men sedan så blev jag lite mer känslökall då. Men jag var rädd för att fortsätta för jag visste inte om jag var mig själv.

Jag tänkte att jag kanske...det var en som sa det till mej att man kan bli...att känslorna försvinner, liksom. Du är aldrig riktigt så glad som du skulle vara eller aldrig riktigt så ledsen, utan man blir på något konstigt sätt... och det var jag rädd för, att det skulle hända någonting med hjärnan då, bli förändringar i hjärnan då så att man inte skulle gråta när man ville gråta och skratta när man ville skratta.

Amfetamin däremot kände Catrin till. I tonåren hade hon provat någon enstaka gång och i hennes omgivning fanns människor som använde drogen. Hon började ta amfetamin i självmedicinerande syfte:

Jag tog inte amfetamin och sedan gick ut och dansade, utan jag var ju hemma med barnen och tvättade och städare och försökte hålla ut, men det var ju ohållbart till slut (...) Jag hade ju inte tänkt hålla på, liksom fortsätta med det, men det liksom hjälpte mig då, men jag blev ju som sagt väldigt fort beroende. För att utan det så orkade jag ingenting. Jag blev så passiv och trött. Så då blev det att jag fortsatte bara för att orka behålla barnen. Man höll masken utåt tills det inte gick längre.

Catrins självmedicinering kom dock att få katastrofala konsekvenser. Efter ett något års amfetaminanvändning var hon helt slutkörd, det hade "rasat i hemmet", hennes ekonomi hade havererat, hon kunde inte ha kvar sitt arbete eller sin lägenhet och hennes barn tvångsomhändertogs. Catrin är ett exempel på hur fara för missbruk i självmedicinerande syfte föreligger inte bara under en pågående misshandelsrelation utan även *efter* att relationen tagit slut – om inte kvinnan får adekvat hjälp att bearbeta det som hänt och orientera sig i sin nya livssituation.

Drogen som bindning

Droger tycks vara utmärkta redskap för den man som vill kontrollera sin missbrukande partner och binda henne än hårdare till sig. Ett par av kvinnorna berättar om hur just detta att mannen försett dem med droger varit en starkt bidragande orsak till att de stannat i relationerna trots att de behandlats mycket illa. Så har det varit för Maria i två av hennes förhållanden med missbrukande män. Den ena relationen varade i tio år trots att hon ofta blev svårt misshandlad. Vid ett tillfälle dömdes mannen till ett längre fängelsestraff för en mycket allvarlig misshandel av henne. Då han kom ut från fängelset återvände hon till honom. En viktig anledning till att hon återvände var rädsla. En annan anledning talar hon om i termer av att hon var "inne i missbruket" och "såg min finansiering". Hon har även haft en annan längre relation med en

man som misshandlade henne, och som försåg henne med heroin: "Jag kunde liksom inte ta mig därifrån eftersom jag var så beroende" kommenterar hon.

Utöver det psykologiska beroende en kvinna kan uppleva av en man som brutit ner henne psykiskt och fysiskt samt gjort sitt bästa för att isolera henne från omvärlden, tillkommer alltså ett fysiskt/kemiskt beroende av den drog det ofta är mannen som tillhandahåller. Beroendet blir dubbelt, och får en kemisk/medicinsk komponent som inte finns i relationer där kvinnan inte använder droger. Anne, också hon heroinist, berättar om hur missbruket hindrade henne från att söka hjälp:

Vi rökte så mycket heroin. Man är bara så avstängd. Det bekom mig inte. Det var inte jobbigt förrän vi la av med heroinet. Då kom alla känslorna. Men när jag var avtrubbad så bekom det mig inte. Och då var det ju bara jag och han också för vi röker inte ihop med andra.

Liksom i fallen med kvinnorna ovan var det mannen som tillhandhöll drogen. Just heroin tycks vara en drog som är särskilt lämpad för en man som önskar isolera och kontrollera en kvinna. Lander har iakttagit vissa skillnader då det gäller levnadsomständigheter för amfetaminister och heroinister. Dessa skillnader beskriver hon i sin avhandling i ett kapitel under rubriken "Rövarvärld och horseliv."²¹¹

Som rubriken antyder belyser detta kapitel två "drogvärldar" där den ena huvudsakligen består av människor som (huvudsakligen) använder amfetamin. Denna rövarvärld kännetecknas av stora sociala nätverk och det är mycket folk, liv och rörelse på gång i det dagliga livet. I den andra drogvärlden finns de som använder heroin, deras sociala liv är betydligt mer begränsat, vilket gör att deras vardag snarare präglas av ett ensamt liv än en stark tillhörighet till en så kallad subkultur.²¹²

Skillnader i det sociala kontaktnätet gjorde sig gällande bland annat då det gällde hemlösa situation:

Gemensamt för /kvinnornas/ hemlöshetsproblem var att det präglades av genusbaserade lösningar där i första hand kroppen kom till användning men också deras sociala nätverk i form av vänner som ställde upp med en sängplats. Här fanns en skillnad mellan heroin- och amfetaminbrukarna där de förra hade ett mycket begränsat antal vänner som ofta också var bostadslösa. Detta innebar att de var utlämnade till härbärgen, trappuppgångar och justa torskar. Inom rövarvärlden /amfetaminister/ fanns på ett sätt en större solidaritet och ett mer omfattande nätverk, vilket gjorde att det var lättare att ordna nattlogi.²¹³

Utifrån den beskrivning Lander ger tycks horsevärlden med sin sociala isolering vara en närmast ideal grund för den man som önskar isolera och kontrollera en missbrukande kvinna – förutsatt att han kan hålla henne med droger. Ovan berättade Anne

²¹¹ Horse=heroin.

²¹² Lander s 186

²¹³ Lander 2003 s 189

²¹⁴ Jarnling 2004 s 26

om hur heroinet fick henne att bli "avstängd". Jarnling påpekar i sin rapport att heroin tar bort både fysisk och psykisk smärta, vilket medför att en heroinist utvärderas mycket mer än en så att säga oönskad person som inte missbrukar.²¹⁴

Men även amfetamin, eller beroendet av en drog överhuvudtaget, tycks kunna fungera som ett medel för mannen att ha kontroll över "sin kvinna." Helen, som hållit sig drogfri i samband med graviditet berättar att hon började med amfetamin igen på grund av sin mycket kontrollerande och våldsamma man som var amfetaminist.

Helen:...det med att jag också började gå på knark igen, för jag hade slutat att knarka när jag blev gravid och fick barnet. Jag började knarka igen för att det blev mycket lugnare. Så min enda utväg för att liksom lösa det förhållandet, det var att börja knarka igen. För då blev han lugnare.

Intervjuare: Varför blev han det tror du?

Helen: Därför att då var jag ju slav under någonting. Jag menar, han klarade inte av att jag blev stark, och det var det han upptäckte att jag var mycket starkare utan droger än med droger. Det är ju också att koppa någon på något sätt. Då gör man det med droger.

Mannen som hinder i behandlingen

Fenomenet att den kontrollerande mannen vill hindra kvinnan från att bli stark och utvecklas är något som tas upp av flera kvinnor. De berättas exempelvis om män som "ringde och de bråkade och höll på och hade sig" då kvinnorna var på behandlingshem. Man måste ha i minnet att många av de män som beskrivs i intervjuerna har stort kontrollbehov då det gäller sina kvinnliga partners. Det handlar om män som till exempel inte accepterar att kvinnan umgås med släkt och vänner eller att hon ens pratar i telefon utan att han kan höra vad hon säger. Under intervjuerna berättas om män som bokstavigt talat låst in sina kvinnor eller som misshandlat dem för att ett besök i matbutiken tagit lite för lång tid. Man kan lätt tänka sig hur orimligt det måste te sig för en sådan man att "hans" kvinna skulle gå på behandling och vara borta, utanför hans kontrollsfär, i flera månader. Enligt Jarnling är det vanligt att misshandlande män på olika sätt försöker hindra kvinnan från att få hjälp för sitt missbruk.²¹⁵

Även i intervjuerna som gjorts i samband med denna studie finns många exempel på att kvinnorna upplevt att deras män hindrat eller försökt hindra dem från att få behandling och bli drogfria. På följande sätt berättar till exempel Annika om en mycket kontrollerande och misshandlande man som hon levde med i flera år:

Han hindrade mig från all utveckling, ja allt som kunde göra så att jag skulle lämna honom var ett hot för honom. Så att helst skulle jag bara vara med han, han, han och han och sen han. Eller så skulle jag sitta hemma och vänta på han. Eller så skulle jag rapportera vart och vem och vad jag skulle göra vad med. Så han hade full koll så. Det var ju rädsla för att jag skulle lämna honom, att någon skulle påverka mig eller ... kanske uppmana mig att gå till någon att prata med, eller anmäla eller du vet.

²¹⁵ Jarnling 2004 s 33

Anne har liknande erfarenheter. Hon hade upprepade gånger föreslagit att hon och pojkvännen tillsammans skulle sluta med heroin. Pojkvännen verkade dock inte så intresserad av att sluta, utan Anne började själv söka sig till olika rehabiliteringsaktiviteter. På följande sätt och berättar hon om pojkvännens reaktion: "Han blev helt galen när jag började på kvinnokursen inne i stan, den första kursen. Han blev helt galen. Det var jobbigt att jag skulle träffa folk. Det var ännu värre när jag började på /rehabiliteringsverksamhet/ där det var män. Då bröt han ihop helt."

Då Anne kom hem om eftermiddagarna väntade omfattande förhör och anklagelser:

"Han skrek på mig varje dag när jag kom hem. Vad jag hade gjort, vem jag hade umgåtts med, vad jag tänkte göra med någon. Allting cirkulerade tyvärr väldigt mycket om sex för honom". Mannen försökte övertyga Anne om att de kvinnor hon träffade i samband med rehabiliteringsverksamheten ville utnyttja henne och ville henne illa. "Och killarna dom låg jag givetvis med", säger Anne ironiskt för att illustrera pojkvännens tänkesätt.

Doris man Bengt är mycket svartsjuk och är dömd för grov misshandel av henne. Båda har missbruksproblem. De har varit hemlösa och har ekonomiska problem. Vid den socialförvaltning de tillhör finns separata team för kvinnor och män. Detta uppskattas inte alls av Bengt. Doris berättar:

Bengt tyckte: "håller de på att sära på paren? Vill de att man ska komma ifrån varandra?" För att de har ett mansteam och ett kvinnoteam. För de tycker det är så bra när det gäller både missbruk och bostadslöshet och allting att vi tjejer får prata för oss, och killarna får prata för sig.

Bengt tycker inte om att Doris träffar sin socialassistent separat. Vid tillfället då denna intervju äger rum är Bengt på missbruksbehandling. Jag frågar Doris vad Bengt skulle anse om hon skulle åka iväg på behandling ensam: "Åka *själv*?" säger hon med ett tonfall och minspel som gör att jag som intervjuare förstår att det skulle vara en orimlighet utifrån Bengts önskemål.

Kicki har, liksom Doris, hållit sig drogfri en längre period. Men hon har fortsatt kontakt med en narkomanvårdsenhet där hon går i terapi. Hon har träffat en pojkvän som inte missbrukar, men han är inte positiv till att hon går i behandling: "Jag går ju på Narkomanvårdsenheten men han tycker ju det är jätteunderligt, varför går du dit, pratar ni om mej eller? Du kan väl prata med mej!" Kicki menar att pojkvännen blir svartsjuk och osäker av att hon går i behandling: "Han tror att jag liksom pratar om honom, snackar skit om honom eftersom vi har ju tjafsats så mycket."

Det finns också män som mycket handgripligt hindrar kvinnor från att söka vård och hjälp. Helen berättar om vad hennes man gjorde då hon sökte upp en institution där hon kom att bo flera månader och göra ett långt uppehåll i sitt missbruk:

Den här mannen som jag levde med i det här längre förhållandet, han gjorde ju allt för att jag skulle liksom ... helst inte gå utanför dörren. Han ville ju inte att jag skulle på något sätt resa mig och gå därifrån. Jag gick och bad till gud att han skulle dö. För att jag tänkte såhär: jag kommer inte att komma ifrån han. Kan han inte köra ihjäl sig? Kan han inte bara försvinna? Så jag åkte till Behandlingshemmet, och där kom han och skulle knivmörda mig. Men personalen tog mig så det slutade med tio polisbilar där på gården för han skulle komma dit och döda mej. Fick inte han mig skulle inte nån annan få mig.

Maria lyckades bryta sig fri från en misshandelsrelation tack vare en missbruksbehandlig som varade cirka ett och ett halvt år. Detta ville inte hennes misshandlande partner acceptera:

...jag hade ju gått om honom, han hade ju stannat kvar i missbruket, jag hade gjort behandling så det skar sig på det viset. Men i början lät inte han mig vara ifred. Han kom hem och knackade på dörren eller stod och vaktade utanför. Men tillslut så tröttnade han, han såg att det inte bet på mig.

Under tiden behandlingen pågick hände det att mannen lyckades ta sig in i Marias lägenhet och misshandla henne så allvarligt att hon tvingades ta behandlingspersonalen till hjälp för att kunna uppsöka sjukhus.

Kvinnornas berättelser stämmer väl med de iakttagelser som redovisas i Jarnlings rapport: Våld i den nära relationen underminerar missbrukarvården både direkt och indirekt. En missbrukande kvinna råkar ofta ut för att hennes våldsamma man blir arg eller hotad när hon söker hjälp. Hans våld eller hot om våld kan påverka henne att avbryta behandlingen påpekar Jarnling och konstaterar: "Likaså händer det att en våldsbenägen man tar sig in där kvinnans behandling pågår och hotar henne med våld om hon inte följer med honom därifrån alternativt lyckas manipulera henne att ta alkohol eller andra droger med honom."²¹⁶

Sammanfattningsvis kan sägas att missbruk och våld i nära relationer relaterar till varandra på bland annat följande sätt:

- Kvinnan kan missbruka för att överhuvudtaget uthärda i en våldspräglad relation som hon inte förmår bryta.
- Sviterna av att ha levt i en misshandelsrelation kan medföra att kvinnan missbrukar eller börjar missbruka som en form av självmedicinering även *efter* att relationen tagit slut.
- Kvinnans missbruk kan binda henne hårdare till den misshandlande mannen. Mannen kan använda droger som ett medel för att kontrollera kvinnan och göra henne (ännu mer) beroende av honom. Mannen kan också hota att avslöja hennes eller hennes anhörigas missbruk om hon lämnar eller anmäler honom.
- Kvinnans rehabilitering kan hindras av att mannen inte tillåter henne att gå i behandling eller att söka hjälp.
- Kvinnans behov av att dölja sitt missbruk kan hindra henne från att söka hjälp för misshandeln.

²¹⁶ Jarnling 2004 s 33

KAPITEL 4:

Kvinnors relation till samhällets hjälpinstanser

Varför söker kvinnorna inte hjälp för misshandeln?

Frustrerande är att många av de intervjuade kvinnorna uppger att de aldrig sökt hjälp då det gäller misshandelsrelationen. Ibland kan polisen ha tillkallats av exempelvis grannar eller andra vittnen till våld, och ibland kan kvinnorna ha tvingats uppsöka sjukhus på grund av svåra skador misshandeln medfört, men utöver detta har de under den tid misshandelsrelationen pågick vare sig haft kontakt med frivilligorganisationer, sjukvård eller myndigheter i syfte att få hjälp just för misshandeln.²¹⁷ Vad kan då detta bero på? I såväl denna som andra studier av missbrukande kvinnors situation skymtar några olika förklaringar.

Men innan vi närmare kommer in på dessa, är det på sin plats att påpeka att även icke missbrukande kvinnor många gånger avstår helt eller väntar lång tid innan de söker hjälp för misshandelsrelationen. Förklaringar till detta kan bland annat vara:

- rädsla för än värre våld från mannens sida om man anmäler eller på annat sätt avslöjar misshandeln,
- att misshandeln är förenad med skamkänslor,
- att kvinnan internaliserat mannens tolkningar av våldet och relationen
- att kvinnan upplever sig beroende av mannen.

Att avstå från att söka hjälp är alltså inte något unikt för just missbrukande kvinnor. Men för missbrukande kvinnor tillkommer utöver orsakerna ovan ytterligare anledningar till att man inte söker hjälp. En av dessa orsaker är att man inte tror att det finns hjälp att få om man är missbrukare.

”Det finns ändå ingen hjälp att få om man är missbrukare”

Ett par av kvinnorna berättar att de överhuvudtaget inte vetat om att det fanns någonstans utöver polisen man kunde vända sig då man blev slagen. Andra kvinnor känner till att det finns kvinnojourer men menar att de som missbrukare ändå inte kunnat få skydd där. Eva, som misshandlats i olika relationer, har inte sökt hjälp – med undantag för en gång då hon uppsökte sjukhus i samband med att hon varit utsatt för ett mordförsök. På följande sätt svarar hon på frågan om *varför* hon inte sökt hjälp:

Eva: *Vart skulle man söka hjälp då? Det finns inga kvinnojourer för en missbrukande kvinna. Skulle jag komma till kvinnojouren, blåslagen och blodig skulle de säga stopp, du är narkoman. Du kommer inte in. Och sjukhusen ... jag kom dit när jag hade strypmärken. Jag menar, då kom-*

²¹⁷ Jfr. här studiens kvantitativa del där det framgår att många av kvinnorna, trots att de är utsatta, inte söker ytterligare hjälp.

mer jag dit med strypmärken, blåmärken, jag hade ansträngt mig så jävla mycket så hela kroppen sov, det stack i hela kroppen. Jag låg ju där två timmar, sen slängde de ut mig. Jag var ju påtänd.

Intervjuare: Vad sa de då?

Eva: Ingenting.

Intervjuare: Frågade de om du ville göra någon anmälan?

Eva: Nej.

Eva menar att hon varken fick hjälp eller erbjudande som återbesökstid utan blev utslängd från sjukhuset.

Upplever inte behov av hjälp

En annan orsak till att kvinnorna inte sökt hjälp är att de inte upplevt ett behov av hjälp. (Därmed inte sagt att de inte skulle ha behövt hjälp, vilket en del av dem i efterhand påpekar.) Då jag frågar Eva vad hon skulle velat ha för hjälp säger hon:

Eva: När man är mitt i ett missbruk, då vill man inte ha någon hjälp.

Intervjuare: Jag tänkte mer på misshandel ...

Eva: Ja, det också. Man erkänner ju inte gärna det. Det är ju skam också.

Eva drar här paralleller mellan missbruk och misshandel. En gemensam nämnare är att då man väl befinner sig i situationen inser man inte, vill inte *erkänna*, att man skulle vara i behov av hjälp. En del av kvinnorna kan, då de blickar tillbaka på sina liv, uttrycka sig i närmast ironiska ordalag kring detta. En av dem är Angelica, vars livshistoria vi tidigare tagit upp i olika sammanhang. Hon växte upp i en familj där missbruk och misshandel var vardagsmat. Hon blev gravid med sitt första barn då hon var 14 år gammal och hon gick aldrig ut grundskolan. Barnets far ville inte kännas vid varken barnet eller henne. Efter att Angelica fött barnet rymde hon hemifrån och hamnade i kriminella missbrukskretsar. Då hon efter en tid på rymmen blev upptäckt och tvångsomhändertagen reagerade hon med ilska, det fanns enligt hennes sätt att se ingen anledning att omhänderta henne: "Jag hade ju inga problem" säger hon ironiskt. Nu ser hon emellertid annorlunda på situationen.

En del av kvinnorna uttrycker besvikelse över att inte till exempel socialtjänsten tidigare genomskådat de förhållanden de levde under, men menar att de under tiden missbruket och misshandeln pågick inte upplevde sig vilja ha någon hjälp från socialtjänsten – annat än möjligtvis pengar och bostad. Nu i efterhand önskar de att någon hade avslöjat dem och hjälpt dem tidigare, om det så hade behövt ske med tvång. Anne, som under sju år levde mer eller mindre nerdrogad och kontrollerad av sin pojkvän säger:

Jag önskar ju att socialen hade tittat lite närmre på sina klienter ibland. När en kvinna i min ålder går hemma i sju år så är det ju något som är fel. Jag borde inte ha fått gått hemma så länge... De borde ha

krävt mig på ett pissprov för jättelänge sen och bara skickat iväg mig!
Det fanns ingen annan som kunde göra det, jag har inga föräldrar i Sverige.
Men det är mitt eget ansvar.

Vi återkommer längre fram i detta kapitel till kvinnornas upplevelser och tankar kring mötena med socialförvaltningen.

"Jag känner liksom inte någonting"

Ytterligare en orsak till att kvinnorna inte sökt hjälp kan vara att de blivit både fysiskt och psykiskt avstängda. Ingela berättar att hon i missbruksmiljöer blivit våldtagen vid upprepade tillfällen och av olika män. Första våldtäkten utfördes av två män då hon bara var 12 år gammal. Hon har aldrig anmält våldtäkterna eller sökt någon hjälp för att bearbeta dem:

Intervjuare: Hur har du kunnat hantera det? /våldtäkterna/.

Ingela: Jag har bara gått därifrån och inte brytt mig om det.

Intervjuare: Har du fått någon hjälp att bearbeta det här (våldtäkterna)?

Ingela: Nej, jag har aldrig sökt någon.

Intervjuare: Är det någon som du har kunnat prata med om de här sakerna?

Ingela: Nej, jag har inte tyckt att det har vart någonting att prata om. Jag har tyckt att bara liksom, njaä, det är sånt som händer.

Intervjuare: Känner du att du har påverkats på något sätt av det eller?

Ingela: Det känns inte som jag har påverkats någonting av det. Det är det som är så jävla läskigt, kan man säga ... Jag känner liksom inte nånting.

Ingela tycker själv att det är "läskigt" att hon inte känner någonting. Att hon karakteriserar sin brist på reaktion som läskig kan tolkas som ett uttryck för att hon kommit i kontakt med normer och föreställningar som säger att hon *borde* känna någonting eller reagera på annat sätt. Ingelas brist på känslomässig reaktion strider mot vedertagna normer för kvinnlighet och mot den behandlingsideologi som tycks syfta till att föra i synnerhet kvinnliga klienter närmare vad som antas vara egentliga eller autentiska känslor.²¹⁸

Inom psykologin beskrivs olika försvarsmekanismer, och ett par av dessa är förnekelse och bortträngning. Att förneka eller tränga bort smärtsamma händelser och känslor antas möjliggöra att man genomlever situationer man inte kan undfly och som annars vore outhärdliga. Detta brukar inom psykologin beskrivas som allmänmänskliga försvarsmekanismer och det är långt ifrån enbart missbrukare som reagerar på detta sätt. Det tycks dock rimligt att anta droger ökar förmågan att stänga av såväl fysiskt som

²¹⁸ Jfr. Holmberg 2000

psykiskt. Ingela i exemplet ovan är heroinist och tycks under stora delar av sitt vuxna liv ha varit påverkad av antingen heroin eller andra, företrädesvis dämpande, droger. Jarnling ger följande beskrivning av kvinnor som använder heroin:

Heroinister är ofta fullständigt adekvata i sitt beteende och är därför svåra att "avslöja". Å andra sidan är de varken farliga eller svårare att kommunicera med än vilken kvinna som helst. Hon kan däremot förefalla distanserad och utan verklig kontakt med sitt känsloliv. Det är inte konstigt eftersom heroinet är en renare form av morfin, som ju är det bästa smärtstillande läkemedel vi har. Det tar bort både fysisk och psykisk smärta, vilket gör att en heroinist uthärdar mycket mer än en som inte missbrukar. Däremot blir smärtupplevelserna så mycket större när heroinmissbrukaren avgiftas och på allvar måste känna och uppleva smärtan och ångesten.²¹⁹

Droganvändning kan alltså vara en del av förklaringen till att kvinnor "stänger av" och inte upplever att de behöver hjälp. Men att "stänga av" är ett i högsta grad normativt begrepp. Det förutsätter att det finns någon form av mer autentiska eller riktiga känslor som går att stänga av så att de uteblir. Funnes det inte en föreställning om dessa känslor, funnes inte heller föreställningen om att de gick att stänga av. Kvinnan som "stänger av" jämförs med andra kvinnor eller med en norm om hur hon borde ha reagerat istället. Ett kompletterande sätt att förstå det som kan förefalla som avstängning är att ta utgångspunkt i intervjupersonernas egen normalitet. Om man vistas i en miljö där det är normalt att människor blir utsatta för våld, inklusive sexualiserat våld, finns inte lika stor risk att uppröras som om man är ovan vid våld och ser våldet som fullständigt normbrott. Här kan det vara fruktbart att jämföra med Lundgrens teori om normaliseringsprocessen. Enligt denna förskjuts gränserna i en misshandelsrelation så att våld och kränkningar kommer att uppfattas som normalt.²²⁰

Ämnet normalitet och avtrubning/ avstängning är ett känsligt kapitel, då de flesta människor torde uppfatta just sina egna värderingar som normala. Inom feministisk vetenskapsteori talas det ibland om att vetenskapsmannen gör det så kallade "guds-tricket". Med det menas att vetenskapsmannen tror sig kunna beskåda världen utifrån en position av absolut objektivitet. Detta anses inom inte minst inom feministisk teori ofta vara en omöjlighet. All kunskap är situerad, det vill säga bestämd av den situation ur vilken den skapas och upplevs.²²¹

Då man inom forskningen studerar missbrukande kvinnors våldsupplevelser tycks det finnas två motsatta fallgropar som det framstår som viktigt att hitta en balansgång mellan. Dessa fallgropar hänger samman med etik och människosyn. Den ena fallgropen liknar det klassiska gudstricket. Forskare tillhör ofta en form av medelklass, vars upplevelser och erfarenheter av våld i normalfallet torde skilja sig avsevärt från den miljö och normalitet som kvinnor i socialt marginaliserade missbrukarmiljöer befinner sig i. Som tillhörig en medelklass är man som forskare också ofta omgiven av psykologi- och terapiinfluerade diskurser som föreskriver vad som ur detta perspektiv kan tolkas som sunda mönster för hur våld och problem ska upplevas och hanteras. Våld

²¹⁹ Jarnling 2004 s 26

²²⁰ Lundgren 2004, Jfr. även Steen 2003

²²¹ Se Haraway 1988

framstår som en oacceptabel och skrämmande avvikelse från normen och den som utsätts för våld bör reagera därefter för att inte patologiseras av den normerande samhällsklassen. Utifrån forskarens medelklassperspektiv kan den verklighet missbrukande kvinnor lever i te sig totalt outhärdlig. Men för kvinnorna som lever i missbruksmiljöer och som kanske gjort det sedan barnben ter sig missbrukarlivet och de regler och villkor som gäller där inte lika onormala. För att detta ska te sig onormalt krävs att kvinnorna internaliserar en annan upplevelse av vad som är normalt, ett tolkningsmönster som kanske blir tillgängligt för dem först då de hamnar i missbruksbehandling och därtill relaterade feminiseringsprogram. Den ena fallgruppen är alltså att man som forskare gör sin egen relativt våldsbefriade medelklassnormalitet till universellt riktmärke och projicerar på kvinnor i missbruksmiljöer att de upplever världen på samma sätt. Avvikelser från den välordnade medelklassens upplevelsemönster tolkas som patologiska eller som att kvinnan "inte är i kontakt med sina egentliga känslor". Genom sådana projiceringar blockerar man sin möjlighet att närma sig, erkänna och förstå kvinnornas egen upplevelse och tolkning av situationen.

Den andra fallgruppen är just det motsatta – en avhumaniserande relativisering. Man tänker sig att den verklighet som den missbrukande kvinnan lever i är så radikalt annorlunda att man inte tillskriver henne egenskaper man uppfattar som allmänmänskliga. Man åsidosätter sin normalitet och öppnar upp för att världen för någon annan kan te sig helt annorlunda. Men då andra människor konstrueras så annorlunda att de förnekas del i mänskliga reaktioner som uppfattas som elementära har de i en mening blivit avhumaniserade, icke-mänskliga. De har gjorts till "de andra" som inte lider och känner på samma sätt som "normalmänniskan". (Måhända att det den man nu uppfattar som normalmänniskan är modellerad enligt en medelklassmodell impregnerad av psykologiserande diskurser!)

Ambivalensen mellan att å ena sidan inte göra det man själv uppfattar som allmänmänskligt och normalt till något normalt även för andra, och att å andra sidan inte relativisera i den omfattning att människor med andra erfarenheter och tolkningsmönster avhumaniseras och förnekas del i genuint mänskliga behov, framstår som en viktig ambivalens att hålla levande i arbetet med våldsutsatta, missbrukande kvinnor.

Många av kvinnorna i materialet har inte sökt hjälp trots att de levt under villkor som för många andra kvinnor framstår som fullständigt orimliga. De uppvisar inte heller "passande" reaktioner inför till exempel att ha blivit våldtagna eller misshandlade. Istället tycks en del av dem ha en attityd som skulle kunna benämnas "shit-happens". "Det är sådant som händer...." är en kommentar och andemening som återkommer då kvinnorna berättar om varför de inte anmält olika våldsbrott eller sökt hjälp.

Med utgångspunkt i detta finns anledning att fråga sig om inte viss missbruksbehandling i synnerhet av kvinnor i sig kan ha en traumatiserande effekt. En del av rehabiliteringen tycks medföra att kvinnan åläggs att internalisera ett nytt normsystem och uppleva sitt tidigare liv utifrån detta. Detta nya normsystem anses av behandlingspersonal och viss psykologisk diskurs vara mer korrekt eller sunt. Kvinnan ska sluta *förneka och tränga bort*, istället ska hon förstå det hemska och fruktansvärda i det hon varit med om och uppleva det ur ett mer välordnat medelklassperspektiv. Utan att på något sätt bagatellisera eller förminska de våldsupplevelser kvinnorna haft kan det vara på sin plats att ställa frågan om inte viss form av behandling som syftar till att få kvinnorna att "öppna upp" i sig kan vara traumatiserande.²²² För i den behandlingsideo-

²²² Jfr. Holmberg 2000

logi som ligger bakom att kvinnan ska "öppna upp" kan det ligga en normativitet enligt vilken kvinnan inte ses som "frisk" innan hon anammat ett medelklassperspektiv på sitt liv.

En provocerande fråga som inte desto mindre kan vara väl värd att ställas är om inte kvinnor som missbrukar i viss typer av missbruksbehandling pådyvlas en traumatiseringsupplevelse utifrån personalens normativa föreställningar om bland annat kvinnlighet och vad som antas utgöra känslomässig autenticitet. Detta då det finns som ett uttalat behandlingsmål att kvinnorna förväntas tolka sina erfarenheter och uppleva sin situation ur ett mer välordnat medelklassperspektiv – *som dock inte var deras* under själva de traumatiska våldshändelserna.

Medan kvinnan levde i missbruksmiljöer upplevde hon sannolikt den våldspräglade vardagen som något av en normalitet, och det förefaller viktigt att inte glömma att det hon utsatts för kan te sig mer skrämmande och kränkande i efterhand än vad det gjorde då hon levde mitt i det. Att retroaktivt pådyvla kvinnor känslor de kanske inte haft i de akuta lägena kan kanske leda till att kvinnorna oroar sig för att vara onormala eller inte tillräckligt "kvinnliga." Upplevelse av bristande kvinnlighet är ett tema som tas upp av några av de intervjupersoner som genomgått missbruksbehandling.

Denna pådyvlingsprocess gällande korrekta känslor och reaktionsmönster torde vara svår att mostå då det är medelklassen och inte de kvinnorna själva som av samhället anses stå för den "riktiga" normaliteten. Det är behandlingspersonalen som har makt att avgöra vilka sätt att känna på som är "det rätta", det är de som har makt att tillskriva kvinnorna patologi eller friskhet – inte tvärtom. En kvinna i missbruksbehandling har sannolikt inget eller litet kulturellt kapital att mobilisera om hon ifrågasätter behandlingspersonalens tolkningar av henne – tvärtom torde behandlingspersonalen ha stor diskursiv makt att skriva in hennes motstånd mot deras tolkningar i en sjukdomsdiskurs där nyckelorden till exempel kan vara "förnekelse", "bortträningen" eller att kvinnan måste "öppna upp". Kanske görs de missbrukande kvinnorna mer traumatiserade än vad de skulle vara om man accepterade deras "shit happens-attityd" och erkände den som en adekvat strategi att klara av vissa mycket problematiska situationer, situationer som det ändå inte legat i deras makt att undvika eller ändra i det akuta skeendet och som dessutom varit en relativt normaliserad del av missbrukets vardag.

Att värja sig mot hjälp

Med detta sagt vill vi genast vända på perspektivet och framhålla närmast motsatt bild. Som vi tidigare påpekat finns det dem bland kvinnorna som är besvikna över att deras hjälpare gett upp för lätt. Det som i ett läge kan framstå som att någon "snokar" eller försöker "gräva sig in" i en själsliv och omdefiniera ens tillvaro kan i lyckosamma fall bli något kvinnan är tacksam för efteråt. Kicki går i terapi och numera är drogfri. Men då hon ser tillbaks tycker hon att till exempel socialförvaltningen "gav upp för lätt" då det gällde henne. Hon tycker att "de kunde ha lirkat lite mer". Det Kicki velat att socialassistenterna skulle lyckats genomskåda var:

Just varför man mådde dåligt. För jag vet ju att jag pratade om andra saker än just det som var jobbigt... Eftersom jag växte upp med en mamma som drack, man levde ju två liv, man spelade ju, man var ju inställd på att dölja saker och ting. Jag kan märka det fortfarande att jag gör så än i dag.

"Jag hade andra problem att tänka på"

En anledning till att kvinnorna inte sökt hjälp tycks vara den allmänt problematiska situation som många gånger kännetecknar livet i missbruk. Här ingår förutom misshandeln till exempel allvarliga hälsoproblem, en havererad ekonomi, hemlöshet samt att man själv kan vara jagad av polisen eller gå i väntan på åtal för ett eller annat brott. Annika, som varit utsatt för grov och upprepad misshandlad i flera relationer anger följande som orsak till att hon aldrig sökt hjälp:

Jag tror att jag haft så mycket problem av andra slag så det har inte blivit prioriterat, jag har kunnat lärt mig leva med det /misshandeln/ på något sätt ... jag har andra saker som jag ser som viktigare att ta itu med.

"Det är ju det här med golning ..."

Ytterligare ett skäl som anges av kvinnorna då det gäller varför inte sökt hjälp är, som Jenny uttrycker det, "det här med golning." Av olika orsaker vill man inte ange sin pojkvän/man eller agera på ett sådant sätt att hans misshandel avslöjas av till exempel polis eller socialförvaltning. Ett skäl till detta är rädsla för repressalier från pojkvännen eller andra kriminella. Detta tema behandlas vidare i avsnittet Polisen och kvinnorna.

"Jag förstår min man"

Ett annat skäl att inte söka hjälp tycks vara att man själv anser sig medskyldig till det som hänt. Många av de missbrukande kvinnorna talar om sig själva som provocerande, "jag var rätt så stor i käften så jag fick mig ju en lusing" och tar upp att de förstår sina män/ pojkvänner. Flera av kvinnorna tar upp att de också slagit sina pojkvänner/män samt kastat saker på dem. Att detta, som det tycks av kvinnornas berättelser, oftast skett i självförsvar räcker inte för att kvinnorna skulle anse att de hade rätt att anmäla pojkvännen/mannen eller berätta för exempelvis socialsekreteraren vad som hänt. Av flera av kvinnornas berättelser framgår att omgivningen sett deras män som bra personer, "en trevlig kille", och ansett att kvinnan måste uppträtt provocerande eftersom hon fått stryk. Detta torde öka kvinnornas känsla av att på något plan vara medskyldiga i de brott de utsatts för, samt minska deras känsla av att de har rätt att anmäla brottet och begära hjälp.

Övriga orsaker

Utöver de orsaker som tagits upp ovan anger kvinnorna ytterligare några skäl till varför de inte sökt hjälp. Återkommande är till exempel att kvinnorna pratar om skam – de vill inte avslöja för någon hur de har det i sin relation. Ett annat skäl är allmän rädsla för att deras missbruk och kriminella verksamhet skulle komma till myndigheternas kännedom om de skulle söka hjälp för misshandeln. Nära relaterat till detta är rädsla för att "soc tar barnen", vilket tas upp av många av de kvinnor i studien som har barn. Om kvinnorna skulle sökt hjälp för misshandeln skulle det medföra risk för att deras levnadsomständigheter skulle avslöjas och barnen tvångsomhändertas. Samtliga dessa faktorer behandlas på andra ställen i rapporten och tas därför inte upp mer ingående under just denna rubrik.

Polisen och kvinnorna

Om att anmäla till polisen

Inom kriminella kretsar ses en polisanmälan inte med blida ögon. Vid ett seminarium i Malmö om hemlösa kvinnors situation framgick att det är mycket sällan hemlösa kvinnor anmäler att de misshandlats. Av ett anförande av Karin Eskilsson, verksamhetschef vid Stadsmissionshälsan i Malmö, framgick att 90 procent av de kvinnor som söker upp Stadsmissionshälsan bär spår av färsk misshandel och att 100 procent blivit misshandlade någon gång under det senaste året.²²³ Misshandeln blir sällan eller aldrig anmäld, och kvinnorna finns därför inte med i statistiken över misshandlade kvinnor. I seminarierapporten heter det:

Det är svårt att kräva eller förvänta sig att någon som lever i en hemlöshetens värld ska anmäla en misshandel till polisen, om hon inte samtidigt kan garanteras en total förflyttning från den miljö där en polisanmälan kan innebära en dödsstöt (...). I hemlöshetens värld är polisen fienden. För den som gjort en polisanmälan är det kört på gatan och de hemlösa kvinnorna har ingen annanstans att ta vägen.²²⁴

För kvinnorna i föreliggande intervjustudie tycks det vara mer regel än undantag att misshandel inte anmäls till polisen. Alla kvinnor i studien har varit utsatta för brott som de inte polisanmält. Några av kvinnorna har anmält eller tillkallat polis vid vissa av misshandelstillfällena, men långt ifrån vid alla. Att polisen ingripit tycks oftare ha berott på att någon i omgivningen, till exempel grannar eller andra vittnen, tillkallat polis än på att den misshandlade kvinnan själv gjort det. Regina har levt i tre misshandelsrelationer med missbrukande män. I några fall kallade hon i akuta lägen på polis, och i flera fall ringde grannarna då de hörde oväsen. Men någon mer formell anmälan har hon inte gjort – åtminstone inte som hon vågat stå fast vid. Hon har försökt ”ta tillbaka” det hon sagt till polisen. På frågan om hon anmält något av de talrika misshandelstillfällena svarar hon: ”Nej, det gjorde jag inte, då hade jag inte levt idag. Man *kan* inte anmäla, det går inte. Jo, man *kan* göra det, men man tar ju tillbaka.”

Flera av kvinnorna gör gällande att i deras värld anmäler man helt enkelt inte brott. Till exempel säger Eva:

Eva: Jag anmälde aldrig någon. Det gör man inte i missbruk. Man går inte till polisen och säger ”hörrdudu, han slog mig”. Man gör inte det.

Intervjuare: Vad skulle hända då?

Eva: Näe, då skulle man få så dålig status i knarkarsvängen så....och bli kallad för golbögg, liksom, nej.....

Intervjuare: Tror du det är ett problem för flera tjejer?

Eva: Ja. Alltid. Det är ett stort problem. För det är ingen tjej som anmäler.

²²³ Ek 2005 s 4

²²⁴ Ek 2005 s 5-16

Annika resonerar på ungefär samma sätt som Eva. Hon har varit utsatt för mycket allvarlig misshandel, som bland annat resulterade i att hon vaknat upp på sjukhus så nerblodad i huvudet att "håret var stelt som frisyrgelé." Just den misshandeln övervägde Annika att anmäla, men fann det säkrast att avstå:

Man gör inte det i vår värld ... fast just den här, han jag fick den här hammarn i huvudet av, den killen jag var tillsammans med, han hade jag funderingar på för att överhuvudtaget komma ifrån han liksom ... jag ville få han inlåst. Men då tänker man att vad händer när han kommer ut. Och sen så, i våran värld..då *golar* man och liksom på det viset ... det funkar inte riktigt så.

"Det funkar inte riktigt så", säger Annika. Att "sätta dit" någon, att "gola" framstår som ett hedersbrott i den kriminella världen. Flera av kvinnorna verkar starkt ha internaliserat regeln att inte anmäla. En av dem är Angelica. Trots att hon själv blev djupt kränkt och misshandlad skulle hon aldrig ha kontaktat polisen om det inte varit för att gärningsmannen även kidnappat och misshandlat hennes lilla dotter: "Jag skulle aldrig ha gjort det annars. *Det får man ju inte bara.*" säger Angelica.

På följande sätt berättar Helen om varför man inte går till polisen:

Helen: ...jag har levt 23–24 år bland missbrukare, suttit i fängelse, och har väldigt starkt den här ... att man inte sätter dit folk va. Att man inte bryter mot den moraliska koden som faktiskt finns bland missbrukare och kriminella, det är ju det. Det finns det att man gör inte det, man sätter fan inte dit nån. Och det är samma så, så lever ju kvinnor också, att man sätter inte dit sina män när dom misshandlar en...det *gör* man inte, man går inte dit /till polisen/. Man *gör* inte det.

Intervjuare: Kan man säga att polisen och myndigheter är den gemensamma fienden även om man själv blir slagen?

Helen: Ja, det är tyvärr så (...)

Intervjuare: Vad händer med en tjej som går i polisen?

Helen: Jamen det kan ju bli ... det finns alldeles fullt med kriminella gäng i den här staden, det är ju *farligt*. Du kanske får, istället för *en* man, så kanske du får ett helt gäng på dig. Och har du en kille då som är tillräckligt uppsatt i den kriminella världen så gör du det *inte*, du gör det *inte*.

Intervjuare: Inte ens om det är misshandel?

Helen: Nej! Hur skulle du våga det? Då blir ... du blir *dödad*. Det är liksom ingen lek. Det är faktiskt en jättestark kriminell undre värld vi har. Och är det så att du är tillsammans med en av dom här killarna som har någon högre position, så *gör* du inte det, du *gör* inte det.

Intervjuare: Känner du till fler som har varit i den här situationen att de inte har vågat anmäla?

Helen: Jag vet massor som inte vågar göra det. Jag vet flera kvinnor som lever i såna här *vidriga* förhållande ... Många av de här farliga killarna, de har ju jätteunga tjejer ...

Utöver själva brottet mot tjuvledern och att kvinnan själv kan ha internaliserat dessa regler, menar alltså Helen att det kan vara förenat med direkt livsfara att anmäla en man som har goda kontakter i den undre världen. Hon påpekar att då man har att göra med kriminella, missbrukande män riskerar man inte bara att bli förföljd av en person, utan av flera;

Man kan få flera personer på sig. Och ju mer han har att säga till om i den kriminella världen desto allvarligare är det. Desto mera människor har behov av den mannen, som inte vill se han inne på fängelset. Vem vill ha knarklangarn inlåst på kåken? Inte dom som drog i alla fall!

Jenny har blivit svårt misshandlad vid ett flertal tillfällen. Hon har inte anmält någon av sina pojkvänner och säger: "det är ju lite det alltså med golning och såhär ... man vill inte sätt dit ...". Hon vill inte framstå som någon som "golar", men ger ett exempel på när det ändå framstod som rimligt för henne att göra en anmälan: Vid ett tillfälle blev hon mycket hårt slagen i huvudet med ett basebollträ, och fick sju stygn. Mannen kom att bli dömd till två års fängelse. Han hade vid det tillfället misshandlat även andra personer – Jenny råkade befinna sig "på fel plats vid fel tid" då en släktfejld i undre världen utspelade sig. Men att Jenny för ovanlighetens skull anmälde den misshandel hon utsatts för berodde inte på själva brottets allvarlighetsgrad. Det var istället hennes relation till den misshandlande mannen, eller rättare sagt *bristen på relation* som avgjorde: "det var någon som jag inte ens kände, det var därför jag gjorde anmälan." Sina pojkvänner har hon däremot aldrig anmält. Hon verkar visserligen ha blivit arg över deras misshandel och haft lust att hämnas. Men den hämnden har hon inte tagit via myndigheter. Istället har hon själv använt våld eller "sett till så att någon annan pryglat honom."

Ett par skäl återkommer alltså ofta då det gäller att kvinnorna inte anmält: rädsla för repressalier, samt att kvinnorna inte velat bryta mot den hederskodex (tjuvledern) de internaliserat. Utöver dessa skäl framträder ytterligare ett hos flera av kvinnorna: de tycker inte att det de varit utsatta för är "liksom inte så mycket att bråka om", "det är sådant som händer".²²⁵ Detta gällde även om de utsattes för grov misshandel eller sexbrott som till exempel våldtäkt med vaginal penetrering. Det finns stora överensstämmelser mellan kvinnorna i föreliggande studie, samt mellan de fyra missbrukande kvinnor i Landers studie som levde i misshandelsrelationer. Lander sammanfattar sina intryck:

De blev ofta slagna och tre av dem berättade om hur de själva också slogs när de grälade. Att få örfilar, bli puttad eller instängd såg de inte så allvarligt på, något som tedde sig märkligt utifrån mina medelklassvärderingar. De anmälde i stort sett aldrig brotten, inte heller de gånger som de fick fysiska skador av sparkar och slag eller när de hotades med knivar, yxor och andra tillhyggen. Många gånger såg de sig själva som orsa-

²²⁵ Jfr. Lander 2003 samt Slagen dam 2001.

ken till att misshandeln satte igång, de sa sig vara *provocerande* och att de *tänjde på gränserna*.²²⁶

Detta med anmälan kan också kopplas till att *orka*. En del av kvinnorna berättar att de varit så utmattade att de inte haft någon kraft att agera. Regina, som dels tillkallat polis själv samt varit med om att andra tillkallat polis då hon blivit misshandlad och utsatt för sexuella övergrepp, berättar att hon någon gång anmält misshandeln men aldrig övergreppen:

Jag har sagt bara att jag har varit misshandlad. Grejen är såhär att när du gör den här, /anmälan/ så ska du gå till en läkare, och så ska dom ta fotografier och så ska du undersökas och så vidare. Och jag vet inte i hur många fall det är som jag har orkat stanna kvar och sitta och vänta på den här bedömningen och den här kameran och så vidare och så vidare. Jag vet en gång så satt jag i åtta timmar och då var jag så jäkla slut, alltså man mår så dåligt och man känner sig så ful och alla sitter och tittar på en ... Så då har jag liksom bara gått, för att jag har inte orkat.

Av tidigare studier framgår det att missbrukande kvinnor ofta är utsatta för brott, samt att anmälningsbenägenheten är låg.²²⁷ Det förtjänar dock återigen att påpekas att det ofta är förenat med stor skam att vara utsatt för våld i en nära relation, vilket gäller för både missbrukande och icke- missbrukande kvinnor. Även mer välanpassade kvinnor avstår av olika skäl, bland annat på grund av skam, från att anmäla att de blir slagna av sina män eller att anmäla sexualbrott de utsatts för. Och om de gör en anmälan kan misshandeln ofta ha pågått en längre tid.

Polisens hantering av misshandeln

När det gäller en del av kvinnorna framstår det som att de tillkallat polis i en akut situation därför att de velat ha hjälp med att komma undan en pågående misshandel, men att de inte velat att det skulle leda vidare till en formell anmälan. I och med att så kallad kvinno-misshandel sedan 1982 ligger under allmänt åtal är det inte möjligt i samma utsträckning som tidigare att undgå anmälan om polis tillkallas.

För många av kvinnorna tycks rädsla för repressalier vara ett tungt vägande skäl till att inte anmäla. Männen kan hota att till exempel skada, döda eller "märka" kvinnan om hon anmäler. Till bilden hör att många av de män som figurerar i kvinnornas berättelser redan tidigare är dömda för olika våldsbrott. Birgitta har haft två långa relationer med missbrukande män som misshandlat henne. Hon har aldrig polisanmält någon av männen:

Intervjuare: Varför har du inte gjort det?

Birgitta: För jag var rädd.

Intervjuare: Vad var du rädd för?

Birgitta: Vad han skulle göra sen, det var jag rädd för. För när jag flytta-

²²⁶ Lander 2003 s 194

²²⁷ För referenser och tips om studier som berör missbrukande kvinnors brottsutsatthet, se Jarnling 2004, Lander 2003 samt Björk 2004.

de så fick ju han reda på var jag bodde, och han kom ju på nätterna, och han kom ju till mitt arbete. Jag ringde till polisen för jag var rädd.

På grund av rädsla ringde Birgitta alltså polisen – men detta var före tiden så kallad kvinnomisshandel låg under allmänt åtal. Även om mannen vid några tillfällen greps tycks det inte ha lett till rättsliga åtgärder. Polisens agerande tycks inte ha ingett Birgitta något större förtroende:

Med den förste mannen så ringde jag polisen ganska mycket. Men de kom ju inte alltid ... De kom ibland och ibland inte ... Jag kände att de brydde sig inte. Det var inte viktigt ungefär.

Ibland hade polisen hämtat mannen, kört honom till stan och sedan släppt honom. Och någon formell anmälan vågade Birgitta inte göra: "han skulle ju märka mig".

Regina har levt i tre olika misshandelsrelationer. Under den sista relationen tillkallades polis vid sex olika tillfällen, antingen av henne eller andra närvarande. Regina säger att hon försökt "ta tillbaka" anmälningarna därför att hon är rädd för att hon ska bli ihjälslagen antingen av mannen eller av hans vänner. Inte heller Regina tycks känna förtroende för polisens förmåga att hjälpa henne. Ett par gånger har hon fått hjälp med att avhysa en våldsam man, men vid tillfällen då hon inte har stått med på lägenhetsktraktet har polisen sagt till henne att hon ska gå. Hon menar att hon tvingats fly från sitt eget hem. Ibland har hon haft någonstans att ta vägen, och ibland inte. Vid tillfället för den senaste misshandeln som ledde till polisingripande hade granarna ringt eftersom de hört vad som pågick. Polisen hade tagit med sig mannen, men sagt till Regina att "vi vet inte hur länge vi kan behålla honom så det är lika bra att du packar ihop dina grejer". Vid detta tillfälle visste hon inte vart hon skulle ta vägen.

Flera av kvinnorna är besvikna på polisen och litar inte på att de fullt ut kan räkna med polisens hjälp eller förmåga att skydda dem. Ett par av kvinnorna berättar om hur polis och myndigheter låtit sig manipuleras av de misshandlande männen. Helen, som i vanliga fall aldrig anmäler eller kontaktar polisen berättar om ett tillfälle då hon var "livrädd" och sprang in på en polisstation. Mannen som hotade henne hade tidigare varit dömd till långt fängelsestraff på grund av våldsbrott, och han hade misshandlat henne förut. Helen har varit tillsammans med flera misshandlande män men hon beskriver just denne man som särskilt "otäck". Hans attacker var svåra att förutse:

Han slog mig på ett *otäckt* sätt. Den andra var svartsjuk. Mitt barns pappa, han var svartsjuk, så den kunde man relatera till nånting. Den här var sjuk alltså. Det handlade inte om svartsjuka, det handlade om något annat ... Det bara hände, blixtrade till, så man fick aldrig några varnings-signaler ens när våldet skulle komma, och det är nästan obehagligare, för den andra ... då kunde man nästan känna av, då visste man det. Men när det är en människa som är sjuk i huvudet då vet man inte när våldet kommer, man kan inte liksom stålsätta sig heller och man kan inte heller försöka ha nånting runt en som skyddar en.

Vid tillfället då Helen försökte få skydd av polisen var både hon själv och mannen påtända på amfetamin. Hon poängterar att hon denna gång var allvarligt rädd för att han faktiskt skulle döda henne. Sådär berättar hon om sitt möte med polisen:

Helen: Jag kommer ihåg en gång när jag sprang till polisstationen för jag var så rädd, jag var så rädd för han, jag var så rädd. Och han kom efter när jag kom in på polisstationen. Och de ville inte hjälpa mig ens.

Intervjuare: Varför ville de inte det?

Helen: Nej, de bara tittade på mig...Jag var så rädd för han, för han var inte klok, inte klok. Han var farlig den personen.

Enligt Helen hade mannen lyckats manipulera polisen som tjänstgjorde på stationen där hon sökte skydd:

Jag rusade in och sa ni måste hjälpa mej, jag är livrädd för han, han kommer att slå ihjäl mig. Och sen kommer han in: "Jamen hon överdriver, hon är bara nojig, ni ser väl att hon är påtänd sa han." Och det är klart, det syntes, jag var ju jättepåtänd. Vi knarkade ju. (...) Han kommer in där och var så manipulerande, fruktansvärt manipulerande, så han sa "hon är inte klok, hon har fått en noja". Han var väldigt jätteverbal och kunde föra sig, så dom trodde att jag var...att jag fick en noja. Så det slutade med att jag sa till den här polismannen att bara så ni vet det, att om ni hittar mig död imorgon så vet ni vem som har gjort det. De gjorde ingenting ...

Helen menar att det sitter mycket starkt "i ryggraden" att inte blanda in polisen, men att detta att hon i det akuta läget ändå sökte sig till polisen förmodligen räddat hennes liv eller åtminstone räddat henne från allvarlig misshandel. Även om polisen inte agerat tror hon att just detta att hon faktiskt rusade in på polisstationen och berättade om rädslan att bli dödad fick mannen att tänka sig för.

Utöver att inte känna förtroende för att få hjälp i akuta misshandelsituationer finns hos en del av kvinnorna en annan form av misstro eller besvikelse inför polisens agerande. Denna besvikelse tycks vara något som kan komma först i efterhand då kvinnan fått distans till misshandelsrelationen och omvärderat den. Flera av kvinnorna har varit med om att grannar eller andra vittnen tillkallat polis men har själva velat tona ner den misshandel de varit utsatta för. I efterhand kan det infinna sig en besvikelse över att inte polisen genomskådat deras bagatelleringsförsök och agerat för att skydda dem. Maria blev utsatt för ofta återkommande misshandel och tillhörde den kategori som ofta fick besök av polisen på grund av att grannarna hört "bråket." Under intervjun berättar hon på följande sätt om sina tankar kring polisens agerande:

Intervjuare: Finns det någon som du tycker borde ha frågat om misshandel men som inte har gjort det?

Maria: Polisen måste ha varit medveten om det, de åkte ut många gånger vid lägenhetsbråk och sådär. Oftast när dom kom blev vi vänner...i och med att jag gick in och försvarade alltihop så vi blev vänner. Och sen så sa jag att "det var jag som började", "det är jag som fått ett frispel."

Intervjuare: Så du tänker att polisen kunde ha hjälpt till mer än vad de gjorde?

Maria: De kunde ha gått in under allmänt åtal kan jag tycka.....

Men polisen gjorde såvitt Maria vet aldrig någon anmälan. Däremot hände det att hon själv blev gripen:

Maria: Ibland när polisen kom kunde det hända att *jag* fick åka med.

Intervjuare: Blev du också tagen då?

Maria: Ja. För jag var full eller var jag uppkäftig och såhär. För jag tog ofta skulden på mig, sa att det var jag som hade startat. Då fick jag sex timmar i anhållning för det. Då trodde dom ju det också. Och då så sa han: hon är sinnessjuk, hon är inte klok.

Intervjuare: Han sa det din före detta?

Maria: Ja. Javisst.

Intervjuare: Trodde de på honom då?

Maria: Ja. Idag kan jag tänka på det, att fan det är ju helt sjukt!

Maria menar att polisen inte tog misshandeln av henne på allvar utan kunde uppträda "nonchalant":

Ja, de har kommit och liksom typ: "är ni nu igång igen". "Ja det är inte mycket att göra, ni får lugna ner er, ta och skruva ner volymen på er" och så liksom.

Catrin tillhör det fåtal kvinnor som själv tillkallat polis. Det bör kanske påpekas i sammanhanget att Catrin inte började missbruka själv förrän hennes långa misshandelsrelation tagit slut, och att hon till skillnad från flera av de andra kvinnorna i studien inte varit så djupt inblandad i kriminella missbrukarmiljöer att hon internaliserat regeln om att inte anmäla. På följande sätt berättar hon om polisens agerande:

Intervjuare: Slog han dej efter att ni hade gjort slut också?

Catrin: Ja då fick jag ... började jag ringa polisen många gånger.

Intervjuare: Vad hände när du ringde polisen?

Catrin: Dom kom och han var ganska feg så varje gång han visste att jag hade ringt så cyklade han iväg på sin cykel så han var borta innan dom kom. Men en gång så gav dom sig inte då utan dom börja leta efter han och fick tag på han och höll honom inlåst i 48 timmar eller vad det nu är de får ha, och ville att han då skulle erkänna att han misshandlade mej både fysiskt och psykiskt. Sedan frågade de mig också om jag ville ha sånt här besöksförbud. Ja, det ville jag. Men då ringer polisen upp efter en stund igen och säger att "nu har Jocke bett väldigt mycket om ursäkt, visar mycket ångestkänslor och undrar om han inte kan få en chans att

vara snäll". Och polisen sa att "vi vet att det kan vara ganska krångligt med besöksförbud också eftersom han är din dotters pappa" och om det nån gång skulle vara så att jag behövde träffa honom och prata med honom om Mimmi /dottern/ så blir det väldigt komplicerat. Så jag sa okej. Och då var det lugnt i några veckor men så började han igen.

Det tycks som att polisen här tagit på sig en medlande roll och man kan undra om detta verkligen var till gagn för Catrin. Mannen fick inte besöksförbud utan fortsatte att förfölja och trakassera henne tills hon just på grund av trakasserierna tvingades flytta.

Annika har aldrig anmält misshandel till polisen, men ändå haft mycket kontakt med polisen i och med att hon blivit gripen vid ett stort antal tillfällen. Då hon greps var hon ofta i sällskap med sin misshandlande pojkvän. På följande sätt berättar hon om hur polisen hanterat att hon blivit misshandlad:

Intervjuare: Har det hänt att polisen frågat dig någon gång om du blivit slagen?

Annika: Många gånger. Så fort vi vart gripna, eller det var ju han dom ville kolla också, då så hade jag blåtitor, och dom undrade ju när dom kollade, då såg dom ju alla blåmärken "Är det han som har slagit dig?" "Näe" "Det är klart det är han, vi vet ju hur han är, han har gjort så med alla sina tjejer och..... Men då var det mer att dom ville tala om för mej vilken jävla idiot jag var med. Vi hamnade ju där igen och igen och igen... Dom hatade honom. Dom upplyste mej fast kanske på ett mer *vidrigt* sätt, dom bara: "är det du som är packåsnan och har det uppstoppat" och den attityden.

Annika tycks inte ha känt något stöd från polisen i dessa situationer, och man kan fråga sig om inte polisens attityd snarare bidragit till att öka hennes bidning till mannen och i någon mån svetsa samman paret ytterligare.²²⁸

Kvinnornas berättelser stämmer överlag överens med de iakttagelser Jarnling gör.²²⁹ Enligt Jarnling är det inte alltid polisen tar våld mot missbrukande kvinnor på fullt allvar: "Det händer även att polisen blundar när de ser en missbrukande kvinna som är blåslagen. Det liksom ingår i bilden att en missbrukande kvinna ofta utsätts för våld. Ett starkt skäl till detta är, att man inte har någonstans att göra av kvinnan om man vill hjälpa henne. Var tas hon emot?"²³⁰ Jarnling framhåller dock även positiva aspekter av polisens bemötande: "Polisen har gjort en hel del satsningar på att utreda kvinnofridsbrott (...) Och många vittnar idag om, att poliser när de tillkallats på grund av misshandel av kvinnor, har varit lysande professionella i sitt sätt att bemöta kvinnorna."²³¹

Det förtjänar också att framhållas att inte alla de intervjuade kvinnorna i föreliggande studie uttrycker besvikelse eller misstro i anslutning till polisens sätt att hantera misshandel. En av kvinnorna, Doris, är tvärtom mycket nöjd med polisens insats. Liksom

²²⁸ Jfr. t ex Steen. Bland praktiker som arbetar med misshandlade kvinnor framhålls ofta att om kritiken av mannen sker på fel sätt kan det stöta bort kvinnan från dem som försöker hjälpa henne och istället länka henne hårdare till den misshandlande mannen. Detta omtalas ibland i termer av "vi två mot världen".

²²⁹ Jarnling 2004

²³⁰ Jarnling 2004 s 18

²³¹ Jarnling 2004 s 18

många andra kvinnor i intervjumaterialet tycks hon betrakta enstaka mindre smällar, knuffar och dylikt som försumbart, men vid tre tillfällen då misshandeln varit mycket allvarlig har hon i det akuta läget själv larmat polis. Hennes anmälningar har följts upp och i samtliga fall lett till att mannen dömts till fängelse för misshandel. I rättegången har det funnits dokumentationsmaterial som styrkt misshandeln; av de videofilmer som tagits har det syntts att hon blöder ymnigt, har utslagna tänder samt uppsvällda läppar. Även andra skador till exempel i form av knäckta revben tycks ha dokumenteras direkt. Om poliserna vid den polisstation som i samtliga anmälda fall hanterade hennes ärende säger hon att de var "jäkligt bra och snälla".

Polisen tycks dock inte vara något Doris blandar in vid lindrigare fall av misshandel. Doris har haft skamkänslor knutet till att hon ringt polisen tre gånger. På följande sätt resonerar hon om detta:

De kanske tycker att jag håller på och inbillar mig. Men de tog det allvarlig – men de såg att det var ju också det, knäckta revben och det, det var ju inte det att jag höll på och ringde polisen för nån sån här grej /säger hon och visar en lättare smäll./ det var inte det det var frågan om utan det var när det var riktigt...när jag verkligen kände att jag var rädd.

Doris har levt ett i stora delar anpassat liv tills hon i relativt hög ålder förlorade kontrollen över sitt alkoholmissbruk. Till skillnad från många av de yngre kvinnorna i studien som använder eller har använt narkotika tycks inte Doris ha socialiserats in i den kriminella världens normsystem och antipati mot polisen. Tvärtom tycks hon ha positiva känslor gentemot polisen och så stor respekt för dem att hon tycks ifrågasätta om hon verkligen har rätt att besvära dem med "småsaker" som enstaka mindre allvarliga misshandelstillfällen.

Kvinnornas övriga poliskontakter

Då många av kvinnorna i studien är kriminella och förutom narkotikamissbruk även ägnat sig åt annan kriminalitet har de haft relativt mycket kontakt med polisen. De av kvinnorna som talar om polisens våldsanvändning verkar ha stor förståelse för att polisen måste anmäla våld. Men i en del fall anser de sig själva vara utsatta från helt orättfärdigt eller omotiverat stort våld från polisens sida. Ett par av kvinnorna förklarar polisens våldsanvändning med att polisen varit rädd för att sticka sig på kanyler, och de säger att de alltid då de blivit gripna varit noga med att tala om ifall det funnits något farligt polisen kunnat sticka sig på. De har förståelse för polisens rädsla. En av kvinnorna hade emellertid vid något visiteringstillfälle glömt att hon hade en kanyl på sig – som enligt henne själv dock inte utgjorde någon fara då den satt instucken i en kork. Vid det tillfället menar hon att hon utsattes för onödigt stort våld.

En annan kvinna klagar över att polisen varit onödigt brutal då de brutit upp armen bakom hennes rygg på ett sätt som gjort mycket ont. Själv menar hon att hon inte var så våldsam att det fanns anledning till detta. Det bör tilläggas att en del av kvinnorna själva är dömda för misshandel, i något fall av tjänsteman, samt att de kan ha "i pappren" att de är våldsbenägna. En kvinna menar att hon visserligen var våldsbenägen då hon var yngre, men att detta hänger med i hennes "papper" och att hon därför blir utsatt för övervåld. Bland annat uppfattar hon det som orättfärdigt att hon blivit "nedkastad på marken med handbojor" och fått ligga där i 20 minuter med bar mage (hennes tröja hade dragits upp i tumultet.)

Flera av kvinnorna säger att de inte blivit bemötta med respekt från polisens sida. Men det tycks ändå finnas en stor acceptans för polisens arbetsmetoder och polisen i allmänhet. Visserligen är polisen en sorts fiende som man aldrig skulle ange sina vänner inför, men samtidigt finns tanken att polisen bara "gör sitt jobb". En vanligt återkommande kommentar går ut på att behandlad med respekt blir man bara om man själv visar respekt. Då man inte blir behandlad med respekt kan det bero på hur man själv betett sig. Annika säger om polisen att "de är hårdhänta ibland" men att hon "förstår deras agerande, för tar inte de övertaget... Jag förstår att de är rädda också för att sticka sig och att man har hiv, jag kan förstå." Hon har haft mycket omfattande kontakter med polisen och sammanfattar sin uppfattning om deras våldsanvändning på följande sätt: "Det finns svin överallt, i vilken bransch som helst och även där. Men är man sjyst så är de oftast sjysta tillbaka."

Något som hon dock uppfattat som kränkande i samband med polisingripande är att bli kroppsvisiterad "i alla hål" av manliga läkare, men hon uttrycker förståelse för att det inte alltid går att få tag på en kvinnlig läkare.

Socialtjänsten och kvinnorna

I detta avsnitt behandlas kvinnornas erfarenheter och relationer till socialtjänsten. Avsnittet inleds med en tillbakablick på ett par tidigare studier inom området.

Tidigare forskning och studier som berör socialtjänstens förhållningssätt till missbrukande, misshandlade kvinnor är inte sällan starkt kritisk till det bemötande dessa kvinnor får.²³² Exempelvis skriver Jarnling att det är svårt att få socialtjänsten att ta ansvar för just denna grupp.²³³ Ett problem som enligt henne tas upp såväl av representanter för kvinnojourer och kriscentra som från behandlingshem är att det kan vara mycket svårt att nå ansvarig handläggare på telefon. På följande sätt beskriver hon några av de problem som kan uppstå i mötet mellan socialtjänsten och missbrukande, misshandlade kvinnor:

Det är lätt att glömma, att kvinnan, även om hon missbrukar och har en mängd andra sociala problem, faktiskt har utsatts för ett brott. Hon lever i en relation, som hon, precis som de flesta våldsutsatta kvinnor, kan ha svårt att bryta upp ifrån och möjligheten att få hjälp och ha någonstans att ta vägen är ytterst begränsad. Om hon har barn blir det ännu svårare, för hon tror sannolikt, att barnen tas ifrån henne snarare än att hon får hjälp att klara av sin situation. Det är heller inte alltid så lätt att hjälpa kvinnan, eftersom hennes tillit till människor i allmänhet och myndighetspersoner i synnerhet ofta är utomordentligt dålig. Och hon betar sig sällan som ett idealiskt offer – hon kan vara svårtillgänglig, misstroende, provocerande, gapig, förvirrad eller stökig, vilket kanske gör att den som försöker hjälpa ger upp – vilket hon i sin tur visste från början, dvs. att hon inte skulle få någon hjälp. Hennes känsla blir, att hon inte är värd att få hjälp.²³⁴

²³² Jfr. även Lander 2003 samt Laanmets 2002

²³³ Jarnling 2004 s 10

²³⁴ Jarnling 2004 s 2

Sammanfattningsvis riktar Jarnling följande kritik mot socialtjänstens sätt att förhålla sig till missbrukande, våldsutsatta kvinnor:

Tyvärr är inte socialtjänstens organisation särskilt väl fungerande när det gäller hjälp till våldsutsatta kvinnor och deras barn. Dessutom är det kolossalt svårt för våldsutsatta kvinnor att få kontakt med socialtjänsten och "sin" handläggare. Detta problem kan även Kriscentrum, Alla Kvinnors Hus och även Hvilan /aktutboende för kvinnor/ vittna om. Problemet är lika stort när det är personal som ringer för kvinnans räkning. Detta är möjligen ett större problem i storstäderna än på mindre orter, men allmänt sett verkar inte socialtjänstens bemötande fungera särskilt väl när det gäller missbrukande kvinnor, som utsätts för våld. Forfarande märks en rådande inställning, att våldet är en konsekvens av missbruket och om bara kvinnan och mannen blir drogfria kommer våldet att upphöra. Detta kan naturligtvis stämma i vissa fall, men den forskning som finns pekar på, att mäns våld mot kvinnor handlar om makt och kontroll och inte i första hand om missbruk.

Det finns stor anledning att fundera över hur vi faktiskt ser på våra klienter över huvud taget inom socialtjänsten. Och i arbetet med kvinnorna blir det absolut nödvändigt (...).²³⁵

Kritiken delas i väsentliga aspekter av Bender & Holmberg:

Materialet pekar på att olika aktörer drar till sig olika grupper av kvinnor. Misshandlade kvinnor i missbrukarkretsar söker sällan hjälp hos polisen, "den vanliga socialtjänsten" eller sjukvården, men inte heller hos frivilligorganisationer som boj eller kyrkan. Istället vänder de sig till socialtjänstens vuxenavdelning/missbruksenhet, ortens inackorderingshem och kyrkornas RIA-verksamhet. På dessa enheter fokuseras dock i huvudsak missbruket, och misshandeln ingår så att säga i missbrukarlivet. Informanterna tycks anta att om åtgärder sätts in för att förändra det primära missbruksproblemet krävs inga ytterligare insatser för misshandelsproblematiken. Vill missbrukaren inte göra något åt sitt missbruk görs i en del fall inte heller några andra insatser.²³⁶

Holmberg påpekar också att för många kvinnor framstår inte socialtjänsten som ett alternativ, bland annat för att man är rädd för att barnen ska bli omhändertagna.²³⁷

Kvinnornas försörjning

Socialförvaltningen är en myndighet som spelat en viktig roll i samtliga de intervjuade kvinnornas liv. Alla intervjupersonerna har haft mycket omfattande kontakter med denna myndighet. Den primära orsaken till detta synes vara pengar. Under tiden i missbruk har kvinnorna haft ingen eller en mycket svag koppling till den reguljära arbetsmarknaden. De har heller inte kvalificerat sig för arbetslöshetsunderstöd. Försörjningen

²³⁵ Jarnling 2004 s 19-23

²³⁶ Bender & Holmberg 2001 s 53

²³⁷ Holmberg 1998 s 13

har istället huvudsakligen skett enligt fyra olika metoder:

En av dessa är prostitution vilket en del av kvinnorna tagit upp under intervjuerna. En annan är kriminell verksamhet som till exempel inbrott, stölder, bedrägeri, häleri samt att själv sälja droger. De flesta av kvinnorna i materialet är dömda för brott, många är dömda upprepade gånger och har suttit i fängelse.

Ytterligare en försörjning är att kvinnorna försörjs av en man. En del av kvinnorna har "valt" detta då de tyckt sig bli förnedrade av socialförvaltningen. Ett par av kvinnorna berättar om kriminella män som (åtminstone periodvis) tycks ha haft mycket gott om pengar, och även kunnat underhålla dem under perioder männen själva suttit i fängelse. Men den försörjningskälla som samtliga kvinnor tar upp är socialbidrag. Kvinnorna har inte i första hand vänt sig till socialförvaltningen för att de behövt hjälp med missbruk eller misshandel (tvärtom är missbruk och misshandel något de ofta sökt dölja) utan för att de behövde pengar. De har då så att säga haft en "naturlig" kontaktyta med en myndighet som ibland lyckats hjälpa dem även på annat sätt.

Mångfacetterade erfarenheter och känslor kring "socialen"

Socialförvaltningen är den myndighet som kvinnorna haft allra mest kontakt med, och också den myndighet de uttrycker mest missnöje över. En del av kvinnorna berättar om vad som närmast skulle kunna karaktäriseras som en antipati eller misstro mot socialförvaltningen.

Ändå framstår kvinnornas upplevelser och känslor inför socialförvaltningen som synnerligen blandade, och man bör här ha i beaktande att de haft kontakt med myndigheten under en lång följd av år och mött många olika socialassistenter och myndighetsinitierade verksamheter. Samma kvinna kan uppleva någon viss socialassistent som mycket stödjande och bra, som "en trygg punkt", medan andra upplevs som nedtryckande och översittaraktiga. Flera kvinnor tar upp att personkemin måste stämma för att man ska kunna få bra hjälp.

Socialförvaltningen är den myndighet som oftast nämns av kvinnorna då det gäller följande två frågor: "Är det någon som har frågat dig om du blivit misshandlad?" och "Är det någon som du tycker borde ha frågat dig om du blivit misshandlad, men som *inte* har gjort det?" Paradoxalt nog kan samma kvinna ge svaret "socialtjänsten" på båda frågorna.²³⁸

Kvinnan kan då ha mött någon enstaka assistent som frågat dem medan flertalet inte har frågat. En del kvinnor uppger att de aldrig blivit tillfrågade av socialtjänsten om misshandeln. Åter andra kan mena att de tror att vissa socialassistenter förstår mer av misshandelsrelationen än de vill ta upp med kvinnan. Och så finns det kvinnor som berättar att de svarat att de trillat eller sprungit mot en dörr då socialassistenter undrat varför de är blåslagna. Många kvinnor framhåller att även om socialförvaltningen försökt hjälpa dem så har de inte varit så lätta att hjälpa. Annika till exempel svarar följande på frågan om det är någon hon tycker borde ha frågat henne om misshandelsrelationen, men som inte gjort det:

Ja, soc ... jag tror inte jag har gett tillfälle till så många att fråga mig heller för jag har alltid ...när jag kommer någonstans då har jag redan gjort klart en plan...så inte någon annan hinner bestämma över mig, utan jag vill gärna...det har varit mycket till nackdel att jag är så också, för då har

²³⁸ Se även enkätstudien, kapitel två i denna rapport.

de trott att den här tjejen, hon vet vad hon vill, så vi lyssnar på henne, vi ger henne en chans ... Och jag har kanske alltid varit livrädd för att ta itu med just de här grejerna, så det är ingen som har trott att ... eller sett det, kan jag säga.

Påtagligt är att många av kvinnorna tar på sig själva ett stort ansvar för att socialtjänsten inte hjälpt dem då det gäller misshandel. De kan till exempel påpeka att de själva försökt dölja misshandeln eller att de haft en allmänt avvisande attityd. Parallellt med detta kan det samtidigt finnas en besvikelse över att socialtjänsten inte gjort större ansträngningar att genomskåda deras situation och ge dem hjälp.

"Då tar dom barnen...."

Många av studiens kvinnor som har barn har i intervjuerna angett rädsla för att "socialen ska ta barnen" som skäl till att de inte sökte hjälp eller väntat mycket länge med att söka hjälp. Till exempel säger fyra barnsmamman Birgitta följande angående att hon inte sökte hjälp varken för missbruk eller misshandel: "jag har liksom trott att blandar man in socialen så tar dom barnen ifrån mig, och jag får ingen hjälp. Jag har varit livrädd...."

Barnens situation i miljöer där det förekommer missbruk och misshandel skulle förtjäna en helt egen rapport. Här finns bara utrymme för att mer perifert beröra barnens situation, och även detta blir utifrån den missbrukande kvinnans perspektiv.

De flesta kvinnor i denna intervjustudie som har barn har erfarenheter av att barnen tvångsomhändertagits av myndigheterna. Flera av kvinnorna uttrycker att den hjälp de skulle velat ha inte var att barnen togs ifrån dem, utan istället att de skulle ha fått hjälp att ordna upp sin situation utan att separeras från barnen. Ett par av kvinnorna i studien har velat komma till så kallade mor- och barnhem, men blivit nekad. Alternativt kan mor och barn-hemmet gjort bedömningen att kvinnan inte klarat av att ta hand om barnen. Flera av kvinnorna beskriver hur det "rasat" för dem då barnen blivit omhändertagna och de inte tyckt sig se någon mening med att kämpa. Närmast katastrofal tycks situationen ha blivit exempelvis för Helen då myndigheterna tvångsomhändertog hennes son. Detta omhändertagandet visade sig dock inte vara gjort på giltiga grunder. Helen anser att varken hon eller hennes barn fått rätt sorts hjälp:

Helen: Socialen är bra på att omhänderta barn. Men socialen är inte bra på att göra bra omhändertaganden och uppföljningar av barnens situation sen. Och socialtjänsten är fruktansvärt dåliga på att göra... bra efterföljningar om det är så att inte de här omhändertagandet ... om det upphävs efter tre månader. Jag hade en sån situation med min pojk. För att de hade fått dåligt underlag för det här omhändertagandet. Då kom min pojk tillbaka efter tre månader.

Intervjuare: Hur var ditt liv då?

Helen: Det var ju ännu värre än när omhändertagandet hade vart. För just detta att det kommer hem polismän och hämtar ens barn och så ... det var klart att det fanns problem där. Men hon/socialassistenten/såg det på fel sätt och hon skulle kunna gjort det på mycket bättre sätt om hon försökt få mig att medverka till omhändertagandet. Därför ...

istället gjorde hon ju mig till en fiende. Man känner sig så underlägsen och det är en myndighet som agerar. Man ser dom som en fiende istället, det blir liksom inget samarbete. Och jag tror såhär när det handlar om barn och föräldrar så blir det så mycket *mitt* barn, man blir väldigt fokuserad på att barnet ska vara hemma och man kan inte se att man har några problem. Och man får absolut inget stöd av någon myndighet att se det här behovet som kanske behövs. För den som du har varit lierad med som socialsekreterare det är ju den som har gjort omhändertagandet och blivit din stora fiende. Man får inget stöd av det sociala. Och har man haft lite drogproblem, så är det ju garanterat att man skaffar sig jättemånga, jättestort och jättetungt missbruk. Eftersom att man hamnar ... det är ju faktiskt så att man hamnar ... det kan ju vem som helst tänka vad som händer med en om okända människor kommer hem och tar ens barn ifrån en. Det är en fruktansvärt traumatiskt händelse. Det är ju hemskt. Det är ingen som kan tänka sig hur det känns. Det är ju fruktansvärda känslor. Och det är någon som gör det med rätt också...

Intervjuare: Fick du någon hjälp då?

Helen: Nej det fick jag inte och det var det värsta, när han kom tillbaka efter tre månader, för omhändertagandet gällde ju inte, då fick vi inte heller någon hjälp. Och det var ju verkligen då vi behövde hjälp.

För Catrin var det också traumatiskt att tvingas skiljas från sina barn. In i det längsta hade hon väntat med att söka hjälp just på grund av risken att förlora barnen. Hon ville komma till ett mamma-barn hem, men fick avslag och hennes barn placerades i olika fosterfamiljer. För sonen, som var lite äldre, gick det att göra en placering hos släktingar. Men dottern hamnade hos helt okända människor. Detta beskriver Catrin som det mest smärtamma av allt hon varit med om. Hon tänker sig att dottern, som var cirka tre år gammal då hon tvångsomhändertogs, kände sig otrygg över att behöva vara hos främmande människor, separerad från sin mamma. Catrin lyckades dock relativt snabbt sluta med missbruket och återhämta sig. Vid tiden för intervjun väntar hon sig att snart få hem sina båda barn. På följande sätt resonerar Catrin om socialtjänstens agerande då det gäller hennes barn, och hur hon önskat att det varit istället:

Jag var rädd att de skulle ta barnen. Jag ville att det skulle finnas något ställe där vi kunde få hjälp tillsammans. Jag ville inte skiljas från dem. Jag ville att det kanske skulle finnas något ... där det finns personal som kan hjälpa till att ta hand om barnen den första tiden när man är så trött och bara sover. Jag ville ha hjälp där jag ändå kunde vara under samma tak ... Socialen har inte ställt upp med någon sorts hjälp, de har de inte gjort, förutom att de betalat, de har ju betalat att jag fått bo på stadsmissonen. Men de har inte ställt upp med någon hjälp. Jag tror det är väldigt många mammor som skulle kunna klara av det men som inte orkar på grund av att de inte får någon hjälp, det tror jag... Man skulle ha blivit mer erbjuden hjälp kanske av socialen från första början och inte bara "nu tar vi barnen". Att man måste vara väldigt stark där i början och visa att man har slutat helt och hållet under en tid innan de liksom börjar att

prata med en. Innan de börjar erbjuda en nånstans att bo. Man är väldigt ensam i början, det är man ... Jag tycker det skulle finnas flera ställen där mödrar kan bo med sina barn under den perioden som är så jobbig. Den hjälpen den finns ju inte verkar det som. Det är väldigt enstaka fall. Det verkar inte som att de vill ge den hjälpen till mammor som har missbrukat under den tiden som de mått dåligt. Utan att det är mer för andra sorts problem.

Catrin känner sig dock mycket nöjd med att socialförvaltningen nu hjälpt henne att skaffa en fyrrarumslägenhet. Det visar, menar hon, att de planerar för att hon åter ska kunna ha sina barn hos sig. Det är svårt att i intervjumaterialet hitta några tecken på att kvinnorna skulle vara nöjda med hur omhändertagandena av deras barn hanterats. Helen menar sig ändå ha fått mycket bra hjälp under en period då hon bodde på utredningshem med sitt barn – vilket måste hållas isär från åtgärder där barnen helt separeras från föräldrarna. Personalen på utredningshemmet hade varit mycket omhändertagande både mot henne och barnet och hon lyckades hålla sig drogfri både under vistelsen där och en längre period efteråt.

Antipati och misstro

Även om de flesta av kvinnorna träffat någon eller några socialassistenter som de fått bra kontakt med berättar kvinnorna också om en antipati eller misstro mot socialtjänsten. Denna antipati kan ha grundats redan under barndomen om familjen ofta varit föremål för myndighetsintervention.²³⁹ Angelica säger "...jag har alltid känt att soc stjälp, jag har alltid haft den inställningen. Med tanke på min mamma och att de inte har hjälpt henne." På följande sätt besvarar Angelica frågor som rör att hon inte sökt hjälp hos socialtjänsten då hon blev misshandlad:²⁴⁰

Jag har ju alltid det i ryggraden att man inte ska prata med soc visserligen, för att de stjälp mer än hjälper. Så det är någonting som sitter hårt, jag kan inte säga varför, det är väl bara för att mamma har sagt så ... när jag var ung då, när jag var liten. Det första jag lärde mig var att man pratar inte med soc. Man berättar ingenting till soc. Det var det första jag lärde mig när jag var liten. Dom behöver aldrig veta nånting för dom hjälper inte ändå. Då får du bara problem. Och det har varit jättesvårt att bryta, faktiskt. Speciellt om man använder droger. Då är det ju någonting som man måste dölja.

Den misstro kvinnorna känner mot socialförvaltningen tycks huvudsakligen grunda sig på tre faktorer:

- de har blivit nekade hjälp som de uppfattar att de egentligen haft rätt till och borde ha fått.
- de har blivit föremål för övrigt felaktigt handlingsätt från socialförvaltningens sida, exempelvis har de inte blivit underrättade om viktiga beslut eller blivit utsatta för brott mot sekretess.
- de upplever att socialförvaltningen *misstror dem*. Misstro möts med misstro.

²³⁹ Jfr. Lander 2003

²⁴⁰ Jfr. Lander 2003, s 246. Kvinnan vars situation beskrivs där tycks ha en utgångspunkt som mycket påminner om Angelicas, samt resonerar på likartat sätt.

Angelica är en av dem som menar att socialtjänsten behandlat henne felaktigt på flera punkter. För något år sedan släpptes ett av hennes barn iväg från en fosterhemsplacering för att istället följa med fadern och bo utomlands. Hon kontaktades inte i samband med detta beslut. Beslutet gjorde henne mycket upprörd. Fadern är tidigare dömd och har misshandlat både henne och hennes barn. Vidare menar hon att den utvisning som mannen blivit dömd till av svenskt rättsväsende fortfarande gäller, och att myndigheten inte borde släppt iväg barnet med en kriminell man som inte har tillstånd att visas i landet. Angelica känner sig kränkt över att hon inte tillfrågades eller ens informerades i samband med att barnet togs utomlands och hon har nu kopplat in en advokat:

De /socialförvaltningen/ säger att inte de fick tag på mig. De hade sökt mig på adressen på Förort. De visste att jag inte bodde där, de visste att jag bodde hos min mamma två hållplatser från socialkontoret. Jag ringde, alltså just de här viktigaste tre veckorna, så ringde jag dem kanske tre gånger i veckan, två gånger i veckan. Jag ringde och pratade med receptionen, jag lämnade mitt mobilnummer där, de kopplade upp mig, jag ringde till avdelningschefen, hon mailade mina assistenter mitt mobilnummer. De hörde aldrig av sig. Min advokat fick tag på mig på en gång.

Det är ju naturligtvis svårt att ta ställning till vad som hänt i ett enskilt fall, i synnerhet då man bara hört den ena partens version av händelseförloppet. Men bilden av att tjänstemän inom socialförvaltningen kan vara hart när omöjliga att få tag på, i synnerhet för klienter, bekräftas av tidigare studier på området.²⁴¹

Angelica känner sig också missnöjd över att socialförvaltningen inte respekterat sekretessen. Både hon och hennes mamma och småsyskon har under många år varit socialförvaltningens klienter, och det har hänt att socialförvaltningen pratat med Angelica om ärenden som egentligen berör hennes mamma och vice versa.

Kvinnornas berättelser om att socialförvaltningen agerat på ett allt annat än förtroendeingivande sätt kan mångfaldigas, och som påpekats kan det råda olika uppfattningar mellan de olika parterna om hur olika ärenden hanterats. Det som kan konstateras är dock att många av kvinnorna i studien tycks känna en djupt rotad *missstro* mot socialförvaltningen. Den karaktäristik Lander ger av sina intervjupersoners erfarenheter av socialtjänsten stämmer väl överens med den typ av erfarenheter flertalet av kvinnorna i föreliggande studie berättar om – åtminstone då det gäller tiden som kvinnorna befunnit sig i aktivt missbruk. Lander skriver: "Myndigheterna uppfattades som kontrollinstanser och kvinnornas agerande präglades av att undanhålla problem för att undvika intervention från myndigheternas sida (...) Däremot beskriver flera av dem enskilda tjänstemän som bra."²⁴²

Om att inte bli respekterad

De allra flesta kvinnorna i intervjustudien svarar att de inte blivit bemötta med respekt av socialförvaltningen. Det bör kanske påpekas att själva grunden för relationen mellan en socialarbetare och hennes/hans klient inte bygger på den jämlikhet som många gånger är en förutsättning för respekt. Lander tar utgångspunkt i tidigare forskning

²⁴¹ Järnling 2004

²⁴² Lander 2003 s 246

och gör följande beskrivning av klientens position i samband med myndighetsintervention:

Som framgått placerades sju av de åtta kvinnorna tidigt i positionen som klienter inom socialtjänsten. Denna position innebar att de tidigt fick lära sig att hantera en så kallad asymmetrisk relation där de var underordnade och i många avseenden maktlösa (...) Leili Laanemets (...) använder begreppet kategoriellt par för att belysa den relation som finns mellan "missbrukaren" som klient och tjänstemannen (behandlaren). Det är inte bara en relation mellan två individer utan en social relation med en tydlig gräns mellan de två olika kategorierna. Asymmetrin i denna relation är ett resultat av ett flertal faktorer; faktumet att relationen bygger på intervention i klientens liv men inte i tjänstemannens, klienten är "problembärande" och tjänstemannen "problemfri", att det förväntas ett visst mått av utlämnande från klientens sida men inte från tjänstemannens. (...) Tjänstemannen agerar utifrån positionen med professionell yrkeskunskap om "den andras" personliga och sociala förhållanden och klienten agerar utifrån sig själv och att hon antas ha ett behov av hjälp (...).²⁴³

Många av kvinnorna upplever sin underordnade position i förhållande till socialförvaltningens tjänstemän mycket påtagligt, och uttrycker det exempelvis på följande sätt:

Dom har dragit ner en ännu djupare tycker jag, de har gjort fel. Det finns en del som är bra, men ändå inte riktigt. (...) Det är så som dom här myndighetspersonerna oftast uppfört sig, att "lilla gumman, förstår du" så där va. "Här sitter jag och jag vet precis vad som gäller. Och du vet inte ett förbannade dugg" Och så sänks man ner och ner och ner och ner. (*Regina*)

Dom kör över en. (*Kicki*)

Någonting som socialen borde tänka på tycker jag det är att inte ha fördomar. Alltså man kan känna det när man kommer in i rummet, då har de redan bestämt sig hur man är. (*Angelica*)

Flera av kvinnorna uppfattar just den *misstro* de upplever sig ha mötts av som mycket kränkande. Angelica menar att alla hennes tidigare socialassistenter gett henne känslan av att de omdelbart betraktat henne som någon som kommit dit för att lura till sig orättmätiga fördelar. Hon har inte fått en rättvis chans att visa vem hon är och vad hon kan, menar hon. Den assistent hon har nu är dock bra menar hon, men gör strax därpå följande koppling:

Sen jag bestämde mig för att sluta /missbruka/ själv, och själv har tagit alla kontakter, så har det gått mycket bättre. Då har jag också förändrat mig själv så mycket. (...) Det är klart att de är ju mycket mer positiva idag till att hjälpa mig.)

²⁴³ Lander 2003 s 251.

Angelicas iakttagelse stämmer med iakttagelser som flera av de andra kvinnorna gjort: den som verkligen vill sluta med droger får mer hjälp. Vi återkommer till det nedan, men vill först ta upp att det även finns kvinnor i intervjumaterialet som försökt sluta, men som inte fått den hjälp de tyckt sig behöva. Angelicas berättelse är ett exempel även på en sådan situation. Hon har försökt sluta med amfetaminet tidigare, men då inte fått hjälp på grund av olika tillfälligheter. På följande sätt berättar Angelica om det bemötande hon fick då hon bestämt sig för att själv sluta med knark och även göra slut med sin missbrukande pojkvän:

Jag ringer till socialen och säger "nu har jag lämnat min pojkvän och han är helt förkrossad så han har tagit bussen till Storstad för att hämta knark och jag vet inte om jag klarar av att vara utan, kan ni hjälpa mig, jag vill sluta. Och jag bor här med min son i Stadsdel Ett." Och då säger dom att "skulle du vara i Stadsdel Två så skulle det vara mycket lättare". Så jag tar mitt pick och pack, 15 platspåsar och en vagn och åker ner så till Stadsdel Två helt enkelt. Kommer till kontoret, socialkontoret, och det var ju /ett större idrottsevenemang/ och de tycker att det är väldigt dålig tajming av mej så det finns inga platser, så de kan inte hjälpa mig så de gav mig 300 kr kontant och ta bussen tillbaka. Det var en knäck så jag tog återfall det första jag gjorde när jag kom till Stadsdel Ett, det var inte deras fel att jag tog knark men jag tyckte det var lite dåligt gjort av dom och jag var inte stark nog, jag *trodde* jag var stark att sluta och jag kände att nu jäklar ska jag visa hela omvärlden...och efter det så bad jag dom aldrig om hjälp.

Angelica går dock inte tillbaka till pojkvännen. Istället ringer hon sin mamma som kommer och hämtar henne. Mamman är emellertid också amfetaminist i aktivt missbruk och Angelica lyckas inte sluta med drogerna denna gång. Ur ett icke-missbrukarperspektiv kan man kanske tycka att hon kunde väntat till nästa dag eller till idrottsevenemanget var över, men hon själv verkar upplevt situationen som akut. Under en kort period, kanske ett dygn var hon mottaglig för hjälp och sökte då mycket aktivt den hjälpen. Men hon blev avvisad, på grund av som det tycks "dålig tajming."

I flera av kvinnornas berättelse skymtar något man kan likna vid fönster som tillfälligt är öppna för hjälp, men enbart i mycket begränsade situationer, till exempel då kvinnan råkat ut för någon form av kris. Det framstår som utomordentligt viktigt att kvinnan erbjuds ett aktivt omhändertagande *just då* när hon själv efterfrågar det. Kommer hjälpen senare är hon kanske inte mottaglig längre, utan krisen har hanterats på annat sätt och "hjälpfönstret" har stängts igen.

En del av kvinnorna menar att anledning att de inte bemötts med respekt från socialförvaltningen är att de helt enkelt förtjänade att bli misstrodda. Annika är en av dem. Hon menar att hon blivit bemött med respekt "då hon velat det". Och att hon inte blivit bemött med respekt beror på att hon "nått en maxgräns för att bli respekterad", det vill säga "blåst assistenter" och myndigheter. Eva resonerar i stort sett likadant. Hon tycker inte att hon blev bemött med respekt under tiden hon använde droger, men säger: "Och det kan jag förstå, jag var ju bara ute efter pengar. Men jag har ju fått 100-uppställning nu."

Gemensamt för intervjupersonerna som har den inställningen är att de allesammans levt ett relativt missbruksfritt liv åtminstone under de senaste månaderna. De har möj-

lighet att jämföra socialförvaltningens behandling av dem under tiden de var i missbruk, och den tid då de på allvar försökt ta sig ifrån missbruket. I många av dessa kvinnors berättelse finns ett "före" och ett "efter" då det gäller huruvida socialförvaltningen behandlat dem med respekt eller inte. Tiden före de slutade med droger har de inte blivit behandlade med respekt. I efterhand tycks många av dessa kvinnor känna förståelse för det. Till exempel säger Angelica om sina otaliga besök på socialförvaltningen:

Man går ju aldrig därifrån med ett leende. Det har aldrig hänt mej. Förutom nu sista månaderna som jag varit drogfri, när allting börja ordna sig, man börja alltså förstå socialen på ett annat sätt, det är liksom inte dom det är fel på om man säger så.

Men blandat med kvinnornas förståelse för att de inte blivit respekterade då de varit i missbruk finns också ilska och vanmaktkänsla över att inte heller bli respekterade då de (åtminstone i deras eget tycke) kämpat allt vad de orkat för att sluta missbruka och ordna upp sin situation. En del av kvinnorna tycks mena att de gjort vad de kunnat för att bevisa att de ville leva drogfritt, men att det ändå inte räckt. Och så länge man antas vara narkoman kan man heller inte räkna med att bli lyssnad på. En del av kvinnorna menar att socialtjänsten orättfärdigt "drar alla över en kam" och att de själva blir drabbade av att andra klienter varit ohederliga.

Villkor för hjälp

Av många av kvinnornas berättelse framgår det att den hjälp de får från socialtjänstens sida tycks vara villkorad av att de inte missbrukar. Kommer det fram att de missbrukar upphör också hjälpen. Sjukskrivning dyker upp ett par gånger i berättelserna som ett maktmedel som socialförvaltningen kan ta till. Om kvinnan missbrukar eller inte sköter sig blir hon inte sjukskriven av den läkare som socialförvaltningen har kontakt med. Det tycks utifrån kvinnornas berättelse som att sjukskrivning är något som kan ske retroaktivt om klienten inte missbrukar – en missbruksfri period belönas med sjukskrivning. Som tidigare påpekats är det omöjligt att ta ställning till vad som "egentligen" hänt i olika fall då bara den ena parten kommer till tals. Men ett par av kvinnorna har helt oberoende av varandra berättat att det är på så sätt det fungerar: sköter man sig kan man bli sjukskriven, annars inte.

Regina har aktivt sökt terapi för att bearbeta den misshandel hon varit utsatt för. Hon gick tidigare hos en psykiater, men han pensionerades för ett antal år sedan. Efter det har det varit svårt för Regina att hitta hjälp som fungerar för henne, och det tycks som om hennes missbruk accelererat. Hon har även hamnat i hemlöshet. Emellertid har hon varit i kontakt med en läkare som socialförvaltningen anvisat henne. Läkaren var anställd vid stadsdelsförvaltningen och enligt Regina kopplad till socialförvaltningen. På följande sätt berättar Regina om mötet med denna läkare:

Den som jag fick prata med nu sist – en mycket, mycket arrogant och elak människa, en psykiater tror jag – hon sa åt mej att jag skulle börja att äta antabus. Hon har inte läst någonting om mej, hon vet ingenting om mej, plus att hon tar in två stycken elever som ska sitta och höra på mej när jag berättar om mina saker första dan när vi träffas ... Och sen säger jag såhär att min socialsekreterare vill att jag ska bli sjukskriven eftersom jag är depri-

merad "nä det kan jag inte göra" säger hon "det får vi göra retroaktivt om du skärper dig". Hon är en vuxen kvinna, och jag är en vuxen kvinna. Så blir man tilltalad. Förstår du hur man känner sig då? Det är för bedrövligt.

Regina skulle bli sjukskriven om hon uppfyllde vissa villkor: "Gå och blåsa och ta kissprov och bajsprov och blodprov och hela 'faderittan'." Nu har hon träffat en läkare hon fått förtroende för bland annat för att han försäkrat henne att han inte på något sätt är kopplad till socialförvaltningen. Socialförvaltningen har dock, enligt Reginas egen utsago, sagt till henne att:

"...du kan inte få någon läkarhjälp, du kan inte få någon hjälp överhuvudtaget med läkare eller psykolog så länge du missbrukar någonting." Men då säger jag att det tycker jag är idioti för det är ju *då* jag behöver en läkare eller psykolog för att komma över det här. Och det har de hävdad en lång, lång tid. Och jag tänkte när jag träffade den här läkaren att hade jag träffat honom för fyra år sedan då hade aldrig det här inträffat. (...) /läkaren säger/ "vi har ingenting med socialen att göra och vi har tystnadsplikt, vi säger ingenting". Så att man kan få hjälp fast man är missbrukare. Så de /socialförvaltningen/ har uppgivit helt felaktiga saker för mig.

Regina menar att socialförvaltningen hade gjort det klart för henne att hon inte skulle få hjälp om hon missbrukade: "Då tar dom händerna ifrån en så får man inga pengar."

Detta med läkarvård, tandvård och psykologkontakter tycks vara något som socialförvaltningen inte kan tillhandahålla i den utsträckning kvinnorna känner behov av. Ett par av kvinnorna har via socialförvaltningen fått gå i terapi hos den eller de psykologer/kuratorer vars anställningar är kopplade till förvaltningen. Men att vara hänvisad till en behandlare som är anställd av förvaltningen och kanske ensam om att inneha just en sådan befattning kan ställa till problem. Doris vill inte gå till samma psykiatriker som hennes misshandlande man går hos – i synnerhet inte som parets ekonomi är beroende av att Doris man sköter sig så att sjukskrivningen kan förlängas:

Men det är så här att de har en psykiatriker på socialen där det är gratis att gå och allting. Men jag har varit hos psykiatrikern en gång, men jag tycker inte om att gå till samma som *han* gör ... För det är ungefär som att du och jag börjar slåss här, vi anmäler varandra och så ska vi ha samma advokat. Det är ungefär samma sak, va. För jag vet att hon/psykiatrikern/ känner honom så väl, han sitter ju där och pratar, han kanske har jättemycket bekymmer som inte jag vet om. Och så sitter jag där och pratar med henne. Och nästa gång så är det han som sitter där och pratar med henne. Jag gillar inte det. För att nu är det så att det är hon som sjukskriver Bengt. Hon sjukskriver honom i efterskott hela tiden, om han sköter sig. Och han har ju inte gjort det, det har ju varit jättetjafsigt, han har inte fått några pengar, han fick lite i november, och jag har inte fått nån hjälp, och vi ska leva två stycken på min pension som är på femtusen i månaden och det är ju ingenting.

Frågan infinner sig i vilken utsträckning Doris skulle känna sig fri att berätta om Bengts misshandel av henne då parets ekonomi är kopplad till att Bengt "sköter sig". Detta synes inte vara de bästa förutsättningar för att en terapeutisk relation ska uppstå.

Boendet

Ett viktigt aspekt av vardagen där kvinnorna många gånger upplever sig i behov av hjälp gäller boendet. Några av kvinnorna i studien bor i bostäder som socialförvaltningen på olika sätt tillhandahåller, det kan till exempel röra sig om så kallade träningslägenheter eller bostadshotell. Boendet där är villkorat av att de inte missbrukar, och många av kvinnorna nämner detta som en motiverande omständighet. Dessa kvinnor ser mycket positivt på den hjälp de fått angående boendet. De har kämpat länge för att få ett "eget" boende, och nu när de äntligen har fått det vill de inte riskera det. Men vad händer med de kvinnor som inte klarar av att hålla sig borta från missbruk?

Anne berättar vad som skedde i samband med att hennes pojkvän dött av en överdos och hon själv erkände för sin socialassistent att det inte bara var pojkvännen utan även hon själv som missbrukat. Socialassistenten hade blivit "väldigt arg" och gett henne ett par dagar att flytta ut från lägenheten: "Och då var jag bostadslös i sex månader, det var de värsta sex månaderna jag varit med om i hela mitt liv. Jag tycker inte hon borde ha tagit det personligt."

Anne hamnade i kris efter att hennes pojkvän dött, och under perioden av hemlöshet accelererade hennes missbruk. Hon bodde bland annat bort i portuppgångar och hemma hos olika killar. Då hon sovit över hemma hos killar har hon bland annat varit med om att det "mixtrats" med hennes droger. Hon verkar ha upplevt en stor otrygghet i situationen som hemlös: "Det är ju obehagligt att sova hemma hos folk för man vet aldrig vad det blir av en när man vaknar plus att man vet aldrig vad folk gör med en faktiskt."

Flera av kvinnorna har varit i situationen att välja mellan hemlöshet och att stanna kvar hos en man som misshandlar dem. Helen är en av dem:

Intervjuare: Om du har gått /från misshandelsrelationen/ så har du inte haft någonstans att bo?

Helen: Näe. Så har det varit. Och det har ju liksom vart det enda alternativet, det har kanske varit att vara hemlös. För det var ju så jag gjorde när jag gravid med mitt yngsta barn, min son. Då gick ju jag. Ändå var jag i fjärde månaden. Det var hans bostad.

Intervjuare: Vart bodde du då?

Helen: Då fick jag faktiskt hjälp med jourboende av socialen. Men det var ju tack vare att jag var gravid. Hade jag inte varit gravid hade jag varit hemlös.

Helen är och kritisk till det sätt på vilket socialförvaltningen hjälpt henne med bostad. Hjälp har hon fått, men inte av rätt sort, menar hon:

Intervjuare: Har du behövt hjälp med bostad någon gång?

Helen: Massor!

Intervjuare: Har du fått hjälp?

Helen: Aldrig! Nej. Ja det är klart jag har fått massor med jourboenden, dyra sådana, 30 000 kronors lägenheter i månaden och sånt, men aldrig något bra.

Intervjuare: Vad hade du velat ha för hjälp med boende som du inte har fått?

Helen: Nej, jag skulle vilja haft nåt ...ja, jag har ju till och med blivit placerat på /ett bostadshotell för missbrukare/ med mitt lilla barn alltså...

Intervjuare: Vad är det för boende?

Helen: Det är sådant som socialtjänsten har, skyddat boende du vet där de kommer och besöker i lägenheten, men i det huset bodde det ju bara missbrukare, det var jättemiserabelt att bo där med en liten bebis.

Intervjuare: Var du inne i aktivt missbruk?

Helen: Nej. Jag var inte det. Jag blev det.

Helen har alltså fått hjälp med boendet, men hamnat i sådana miljöer att det, åtminstone enligt hennes egen tolkning, bidragit till att hon återfallit i missbruk. Det problem Helen här tangerar tas i olika former upp av flera av kvinnorna i studien: den hjälp de erbjudits har ibland inneburit att de "tvingats" kvar i missbruksmiljöer eftersom de inte själva kunnat ordna upp sin situation på annat sätt. Det kan till exempel handla om att boendet socialförvaltningen tillhandahåller i sig själv är en missbruksmiljö. Det kan också handla om att kvinnan hänvisas att gå och äta på någon av de välgörenhetsinrättningar som ofta frekventeras just av missbrukare. För kvinnor som befinner sig i situationen att de försöker sluta med sitt missbruk och ta sig ifrån dessa miljöer upplevs detta som mycket problematiskt.

För ett par av kvinnorna är situationen sådan att de fått lägenheter via socialförvaltningen, men av olika skäl har deras boende där inte fungerat. Nu tycks det råda skilda uppfattningar mellan kvinnorna och socialförvaltningen huruvida boendet fungerat eller inte, men konsekvenserna har i alla fall blivit att kvinnorna inte bor kvar i lägenheterna utan bor på härbärge. De skäl kvinnorna anger till att de behövt flytta kan till exempel vara att de inte ansetts mogna att ha egen lägenhet ännu, samt att det kommit missbrukande, misshandlande män till lägenheten och orsakat oväsen.

För en av kvinnorna tycks mycket av den hjälp hon erhåller vara villkorat av hur hennes man "sköter sig". Socialförvaltningen har ordnat en lägenhet men villkoret för att paret ska kunna bo där är att de "sköter sig". Kvinnan, som tyckte det var oerhört påfrestande att vara hemlös, har enligt egen uppgift inte missbrukat någonting sedan de fick lägenheten. Lägenheten hade de fått cirka en månad innan intervjun ägde rum. Kvinnan är desto mer orolig för att hennes man ska bete sig på ett sådant sätt att de inte kan bo kvar.

Vi har den här lägenheten. Hamnar vi på backen igen då tar jag livet av mig. Aldrig mer, aldrig mer. Och jag sa det till /mannen/ inte ens *du*

ska få sabba det. Och så ville dom skriva kontraktet på honom. Och jag sa *nej, nej, nej*, det ska stå på oss båda. För när han missköter sig då ska jag vara kvar.

Kontraktet skrevs på dem båda, men de hade knappt hunnit flytta in förrän mannen började missbruka igen och lägenheten fylldes med andra missbrukare. Enligt egen uppgift hade kvinnan gjort vad hon kunnat för att "slänga ut" missbrukarna som var i lägenheten. Snart hade socialförvaltningen fått ögonen på vad som försiggick. Kvinnan vädjade då till socialförvaltningen att skicka iväg mannen på behandling, vilket de också gjorde.

Sammantaget ger kvinnornas berättelser bilden av att mycket av den hjälp de erhåller från socialförvaltningen är villkorad av att de inte missbrukar. Detta gäller även hjälp som kan vara relevant för dem i egenskap av misshandlade och utsatta för sexuella övergrepp. Flera av kvinnorna gör gällande att socialförvaltningen agerar utifrån att missbrukande kvinnor mer eller mindre får skylla sig själva. Om bara missbruket upphörde och de slutade umgås i fel kretsar skulle de inte heller ha problem med misshandel.²⁴⁴ Exempelvis säger Regina: "Dom anser att har du varit med om, och du är missbrukare, så får du liksom skylla dig själv. Då är det ditt eget fel."

Skyller sig själva är just vad många av kvinnorna i studien gör, både visavi den misshandlande mannen som de inte sällan anser sig ha provocerat, och även visavi socialförvaltningen då de menar att de själva inte varit lätta att hjälpa.

Övrig hjälp från socialförvaltningen kvinnorna saknar

Ett par av kvinnorna tar upp att de skulle vilja ha ekonomisk hjälp för tandvård. I synnerhet en av kvinnorna har mycket iögonfallande tandskador efter den misshandel hon utsatts för. Fyra av hennes framtänder är utslagna och hon berättar att två av tandrötterna har börjat växa inåt, in i gommen. Hon tycker det känns pinsamt när hennes barnbarn säger att kamraterna undrar "varför mormor inte har några tänder." Hon lever på en mycket låg sjukpension och har inga möjligheter att själv spara ihop till vad ett återställande av tänderna skulle kosta. Då intervjun äger rum ligger misshandelstillfället då hon fick tänderna utslagna två år bakåt i tiden. Hon har sökt ekonomisk hjälp hos socialförvaltningen för återställa tänderna men har inte förrän helt nyligen fått löfte om att bli beviljad detta.

Denna kvinna önskar också ekonomisk hjälp med att lösa ut sömmedel hon fått på recept från läkare, men detta har inte blivit beviljat. Efter misshandeln har hon blivit mycket mörkrädd och har svårt att sova. Att kvinnan inte fått ekonomisk hjälp i dessa frågor kopplar hon till sin sambos missbruk. Under missbruksperioder gör han slut på alla parets pengar, och då han missköter sig blir han heller inte retroaktivt sjukskriven. (Vilket han brukar bli under perioder då han ansetts ha skött sig bra.) Mannen blir då utan inkomst men socialförvaltningen gör bedömningen att parets ekonomi ändå borde gått ihop. Detta enligt hur kvinnan själv återger situationen. Kvinnan tycks ha mycket små möjligheter att ha kontroll över parets ekonomi under perioder då mannen är i missbruk. Det tycks ha varit omöjligt för henne att lägga undan och spara ihop de pengar som krävs för att hon skulle ha råd att återställa sina tänder eller ha en buffert för att kunna lösa ut medicin.

²⁴⁴ Jfr. Jarnling 2004

Utöver att flera kvinnor tar upp att de önskat mer eller annan hjälp då det gäller ekonomi och boende, framträder också ett behov av en annan form av stöd. Som tidigare tagits upp är en del kvinnor besvikna över att socialförvaltningen "gett upp för lätt" då det gäller att genomskåda deras problem. Lite besläktat tycks det vara då en del kvinnor önskar att de hade fått mera "stöttning" En del av kvinnorna menar att socialförvaltningen visserligen betalat exempelvis akut boende för dem, men att de i övrigt blivit utlämnade att klara sig på egen hand på ett sätt som inte känts tryggt då de befunnit sig i krissituationer. Eller socialförvaltningen kan ha betalat för en missbruksbehandling, men sedan inte följt upp detta med stödperson efteråt. Kärnan i den typ av hjälp kvinnorna här efterlyser sammanfattas förmodligen på ett mycket bra sätt av Birgitta då hon säger att det hon saknat är: "Stödet. Stöttningen. Att det fanns ett stöd. Att nån stod vid sidan om och stötta mej."

Kvinnorna hade till exempel velat ha en kontaktperson att samtala med som stöttat dem då de kom ut från missbruksbehandling, eller att någon från socialförvaltningen skulle ha engagerat sig djupare i hur de mår. Många kvinnor berättar dock om enskilda socialassistenter som tycks ha gett ett mycket bra mentalt stöd.

Positiva erfarenheter av socialförvaltningen

På många punkter är kvinnorna djupt kritiska mot sina respektive socialförvaltningar. Men det förtjänar att framhållas att kvinnorna också många gånger tycker sig ha blivit hjälpta på ett bra sätt. Enskilda socialassistenter, terapeuter och kontaktpersoner kan beskrivas i mycket positiva ordalag, och det finns exempel på kvinnor som snabbt fått den hjälp de velat ha. Helen hade dolt sitt missbruk en lång period, men berättade tillslut för socialförvaltningen om missbruket. Då fick hon snabbt hjälp med behandlingshem.

Även andra verksamheter som arrangerats av socialförvaltningen eller i samarbete med socialförvaltningen bedöms av kvinnorna som mycket god hjälp. Här nämns till exempel en kvinnokurs där man utöver att lära sig måla och göra konsthanverk fick en allmän stöttning för att förbättra självförtroendet och att "komma in i samhället." Kursen hölls av två kvinnliga socionomer och den hjälpte en av kvinnorna i studien att hålla sig borta från heroin under ett halvår. Även om kvinnan fått ett par återfall tycks det som hon fick med sig från kursen varit en god start för hennes fortsatta rehabilitering.

En annan kvinna bedömer att hon haft stor nytta av en kurs i arbetsmarknadsorientering som bland annat innehöll möjlighet att göra praktik och komma ut i arbetslivet.

Särskilt nöjda tycks kvinnorna vara med ett kvinnoteam som har koppling till en enhet för hemlösa. Personalen på denna enhet anses vara mycket medveten om misshandelsproblematik, och beskrivs i ordalag som "jävligt bra människor", "jävligt professionella" "helt otroliga". "De är lyhörda och kan det de gör, det går heller inte att dribbla med dem." . "De gör jättemycket, de har jättemycket kunskap" "Det är den bästa socialen i hela Sverige, det är jag övertygad om!"

De kvinnor som har eget boende genom socialförvaltningens försorg är också mycket nöjda med att de, visserligen efter att ha kvalificerat sig i flera steg, fått hjälp av socialförvaltningen med att få träningslägenhet eller egen lägenhet.

Missbruksbehandlingen och kvinnorna

I detta avsnitt behandlas kvinnornas erfarenheter av missbruksvård. Det rör sig om såväl vård inom behandlingshem och kollektiv som inom olika former av dagverksamhet och behandlingar av typen Minnesota och 12-stepsprogram. Utöver ren behandlingsverksamhet berörs även speciella boenden av härbärgestyp. Avsnittet inleds med en blick på ett par tidigare studier som tar upp hur sexualiserat våld uppmärksammas inom missbruksbehandlingen.²⁴⁵

I samband med Jarnlings studie tillfrågades 95 behandlingshem för missbrukare om hur de arbetat med våldsproblematik.²⁴⁶ 20 av behandlingshemmen svarade. Hos drygt hälften av de behandlingshem som svarade ingick teman om våld i behandlingsprogrammet. Sättet att arbeta vidare med kvinnornas respektive männens våldproblematik skiljde sig dock åt. Några använde sig av externa kontakter, ett par behandlingshem redovisar samarbete med kvinnojour eller kriscentrum för män. Andra tar endast upp problematiken i enskilda samtal av terapeutisk karaktär. De flesta institutioner specialinriktade på kvinnor arbetar i grupper där teman kring relationer och även våld tas upp. "Någon systematisk bearbetning av trauman hos kvinnor, som utsatts för våld av sin partner verkar sällsynt och förekommer, som det verkar, mest på enkönade behandlingshem för enbart kvinnor" skriver Jarnling.²⁴⁷ Jarnling menar att de flesta kvinnor som levit i en relation där de utsatts för hot och våld av män har mycket svårt att ta upp detta i en grupp där det också finns män.²⁴⁸ Att behandlingshem använder såväl gruppredevisningar som parsamtal tyder enligt Jarnling på att deras kunskaper kring mängd våld mot kvinnor och våldets mekanismer är bristfälliga. Många av behandlingshemmen i Jarnlings studie anser sig behöva mer utbildning då det gäller mäns våld mot kvinnor. Exempelvis svarade ett behandlingshem "generellt anser vi att det är stor kvalitetsbrist och aningslöshet när det gäller att bearbeta våldsproblematik i behandling."²⁴⁹ Jarnling delar denna synpunkt och menar att misshandlade kvinnor riskerar att kränkas ytterligare under missbruksbehandling:

Om behandlarna tror sig veta och förstå, men inte trängt in i problematiken tillräckligt och inte tillägnat sig tillräcklig kunskap, finns risken att kvinnorna kränks ytterligare på behandlingshemmet. Det finns mycket föreställningar och myter kring kvinnor som utsätts för våld av sin man och det kräver ingående kunskap, praktiska färdigheter och, framför allt, att man gjort upp med sina fördomar (...) De behandlingshem, som inte anser sig ha mött problematiken, eller "den har aldrig kommit upp" visar tydligt bristen på medvetenhet (...)²⁵⁰

Carin Holmberg, som undersökt kvinnosynen vid ett antal olika behandlingshem för missbrukande kvinnor, pekar också på att risken finns för att kvinnor i behandling kränks eller fråntas sin integritet. Till exempel ser hon följande skillnad i de förväntningar som finns på kvinnor respektive män:

²⁴⁵ Ang. kvinnor och missbruksbehandling, se även Eliasson & Johansson 1994, samt Nyrén 1995.

²⁴⁶ Jarnling 2004

²⁴⁷ Jarnling 2004 s 14 f

²⁴⁸ Se även Holmberg 2000 s 35

²⁴⁹ Jarnling 2004 s 14 f

²⁵⁰ Jarnling 2004 s 14 f

... kvinnor i kvinnobehandling tvingas ge upp sin personliga och psykologiska integritet inför vårdapparaten, medan klienterna i en mansdominerad modell enbart förväntas lägga av en yttre klädnad (...) Man tycks inte sträva efter att komma in i och öppna upp den manliga missbrukaren på samma sätt som man gör med den kvinnliga missbrukaren. Eller som en manlig behandlare uttryckte det: 'På mansinstitutionen handlar det mer om att bygga upp i fysisk mening istället för att ta sig in i och riva ner försvar /som på kvinnoinstitutionen/. Det är svårare att prata för män.'²⁵¹

Holmberg påpekar att "vanliga" kvinnor som berättar om våld och övergrepp ofta gör detta i dialog, med en person de har förtroende för. Men i kvinnobehandlingen i allmänhet och i tvångsvården i synnerhet kan dessa erfarenheter bli allmängods:

Helt centralt för konstruktionen av den kvinnliga klienten är ju att de blivit utsatta för våld och olika slags övergrepp. Personalen berättar att kvinnor från samma upptagningsområde kan ha bevittnat varandras utsatthet. Det minskar klienternas möjligheter att dölja vad de varit med om. De kvinnliga klienterna tvingas dela obehagliga eller förnedrande händelser med personer som de kanske varken har förtroende för eller ens tycker om.²⁵²

Missbruksbehandling och sexualiserat våld

Alla intervjupersoner i föreliggande studie har erfarenhet av någon form av missbruksvård. En del har varit omhändertagna enligt lagen om vård av missbrukare (LVM) på särskilda institutioner eller dömda till kontraktsvård. En del av kvinnorna har sökt upp vård för att på så sätt *avvärja* ett överhängande hot om tvångsvård. Det finns också flera exempel på att kvinnorna frivilligt sökt hjälp för missbruket och sin allmänna livssituation. Flera kvinnor har varit på behandlingshem i olika omgångar. Hur uppmärksammar och hanterar då missbruksvården kvinnornas erfarenheter av att vara utsatta för våld och i synnerhet sexualiserat våld?

En del av kvinnorna har varit i behandlingar relaterade till Minnesotamodellen eller 12-stepsprogrammet. I dessa sammanhang förefaller inte det sexualiserade våld kvinnan utsatts för uppmärksammas i nämnvärd utsträckning utan fokus har mycket tungt vilat på själva missbruket. Det tycks dock ha funnits visst utrymme för kvinnorna själva att ta upp frågorna under olika gruppsamtal eller så kallade "speglingar."

Flera kvinnor har varit på behandlingshem enbart riktade till kvinnor. Där tycks misshandel och sexualiserat våld ha uppmärksammas i större omfattning. En del av kvinnorna har varit även på könsblandade behandlingshem. Berättelserna därifrån ger intrycket av att sexualiserat våld antingen inte har uppmärksammas alls, eller har tagits upp på ett sätt som kvinnorna uppfattat som kränkande. Alternativt har kvinnorna inte tyckt sig kunna ta upp frågan då män fanns närvarande. (Då det gäller frågan om att i mäns närvaro ta upp sexualiserat våld, se vidare under avsnittet Könsblandat eller kvinnoseparat.)

²⁵¹ Holmberg 2000 s 22-40

²⁵² Holmberg 2000 s 39

Annika har varit på Hassela i olika omgångar. Verksamheten är könsblandad, och man hade överhuvudtaget inte tagit upp sexuella övergrepp och misshandel ”på det viset” (det vill säga terapeutiskt) säger Annika, däremot hade ämnet behandlats på ett sätt som hon upplevde som mycket kränkande:

Annika: De kunde ta upp det här att tjejer blir utnyttjade och att man går på gatan och så där, och det där det tog jag jävligt illa vid mig för jag hade aldrig gått på gatan och har fortfarande inte gjort. Men jag känner jättemånga som går där, men jag har klarat mej och finansierat på andra sätt... annars kanske jag hade gjort det ...eller när jag började med heroinet så kanske det bara var en tidsfråga, om inte jag la av nu...så tillslut när man blir gammal och man inte är populär längre så kanske det bara finns den utvägen, så jag säger aldrig aldrig att det inte hade blivit så, men det hade inte varit så då, och då menade de lite på då att alla tjejer ... alla tjejer hade gått på gatan, eller alla tjejer var horor i svängen, typ. Det låter ju lite hårt, och speciellt för mig som inte hade varit det. Men sen kan jag se det på ett annat sätt idag att man har ju varit ihop med killar som man inte har varit kär i för att de har tjack, och haft sex med dom. Då är det ju liksom också att prostituera sig fast på ett annat sätt, bara för att jag inte har gått på Prostitutionsgatan ... Idag kan jag se att det har hänt vid några tillfällen att jag varit tjackhora, om jag ska vara riktigt ärligt. Och det kan jag stå för idag, men det var jättesvårt att stå för när man var 20 där, i *grupp* också.

Intervjuare: Uppfattade du det som kränkande?

Annika: Ja det gjorde jag såklart.

Då det gäller bearbetning av misshandel och sexuella övergrepp tycks flera kvinnor känna sig hindrade av att även män deltar i gruppsamtal.

Könsblandat eller kvinnoseparat?

Som nämnts har alla kvinnorna i studien erfarenheter av missbruksvård. De kan till exempel röra sig om missbruksbehandling av dagverksamhetstyp, 12-stegsprogram eller behandlingshem. Vanligt är också att man har erfarenhet av att bo på särskilda boenden av härbärgestyp. Detta är inte missbruksbehandling i egentlig mening, men ändå en social verksamhet som kvinnorna kommer i kontakt med i samband med missbruk och misshandel, en verksamhet som kan vara såväl könsblandad som kvinnoseparat. Därför berörs även härbärgesboende under denna rubrik.

En fråga i studien handlar om kvinnornas uppfattningar om huruvida hjälpverksamheter bör vara kvinnoseparata eller könsblandade. En majoritet av intervjupersonerna (nio stycken) föredrar att vända sig till verksamheter där det bara finns kvinnor bland klienterna. Att behandlingshem och liknande blandar kvinnor och män upplevs som problematiskt på flera sätt. En aspekt som flera av kvinnorna tar upp är att könsblandad behandling riskerar att störa kvinnornas möjligheter att koncentrera sig

²⁵³ Under intervjun ställdes inga frågor angående kvinnornas sexuella identitet, alla kvinnorna utgick från en heterosexuell tolkningsmatris då de talade om t ex sexuella relationer och parbildningar på behandlingshem. Detsamma gäller den absoluta merparten av litteratur som berör sexuella relationer/parbildning och missbruksbehandling.

på sig själva och de problem de har att bearbeta.²⁵³ Helen, som är en av dem som menar att missbruksbehandling bör vara kvinnoseparat, säger:

”Det är väldigt lätt att strunta i sitt problem och istället gå in i en relation på ett behandlingshem. Istället för att ta tag i sitt problem så blir man kär i nån då. Och så är det jättebra ett år, och så är man tillbaka sedan.”

Kvinnorna talar i termer av att det är lätt att ”fly in i en relation” istället för att ägna sig åt det många gånger smärtsamma arbetet att bearbeta sig själv och sitt eget liv.²⁵⁴ Exempelvis säger Ingela:

Det skulle bli parbildningar och...och man skulle inte koncentrera sig på vad man skulle göra, utan man skulle koncentrera sig på killar och så där. Istället för att ta itu med sig själv. Det säger nästan alla jag känner att de inte skulle vilja vara på ett ställe där det var både killar och tjejer.

Maria har varit med om både kvinnoseparat behandling och behandlingsgrupper där både män och kvinnor ingår bland klienterna. Hon tyckte det var ”jättejobbigt” med könsblandad behandling och uttrycker sig på följande sätt om varför hon helst vill delta i verksamhet som enbart riktar sig till kvinnor:

Intervjuare: Vad föredrar du, behandlig för bara tjejer eller både tjejer och killar?

Maria: Bara tjejer.

Intervjuare: Varför det?

Maria: Ja för att ...ja då slippas man det här med killarna ...att man vill gärna ha bekräftelse av killarna på att man duger och såhär ...det blir något slags ...det blir något konstigt ... nej, jag föredrar kvinnor, det är lugnast för min hjärna, då kan jag koncentrera mig på mig själv och det kan jag inte om det är killar.

Temat *bekräftelse från män* tas upp av flera informanter. Birgitta, som själv varit på både kvinnoseparat och könsblandad behandling, föredrar kvinnoseparat ”därför att när man är på behandling så är man så skör och öppen. Och det räcker att någon tittar på en, man får bekräftelse på något sätt och det blir inte detsamma.” Och Anne, som är en av dem som har erfarenhet från behandlingshem där det också fanns män säger:

Anne: Det måste bara vara kvinnor. Du vet man är så känslig när man är i behandling. Man är i sådant behov av att tycka om någon. Man är så desperat. Det ska inte finnas män. Det får komma sen. Det är bara livsfarligt alltså.

Intervjuare: Varför är det livsfarligt?

Anne: Därför att man är inte i sin rätta balans, man har inte harmoni, man tänker sig inte för, man är inte logisk i de situationerna. Det vet jag själv från behandlingshemmet, jag var inte logisk . killarna på övervakningen ...

²⁵⁴ Jfr. Nyrén. 1995

Hon menar att det är lätt att fly till män. Ett par av informanterna som hunnit ta flera steg på vägen mot ett drogfritt liv menar att de numera tänker på ett annorlunda sätt angående kvinnoseparat behandling än vad de gjorde tidigare. Då de fortfarande var aktiva i missbruk föredrog de behandlingshem där det även fanns manliga klienter, men nu ser de nackdelar med detta. Till exempel berättar Kicki följande om sina tankar inför att hamna på ett könsblandat behandlingshem:

När jag åkte dit så var det inte för att jag tänkte att "nu ska jag bli drogfri". Utan jag tänkte så, för det första så var det ett stort behandlingshem, 44 personer tror jag, och så var det ju blandat. Och då tänkte jag men va roligt, det kommer att bli skitkul, jag kan stanna där ett tag, jag kanske träffar nån kille. Så tänkte jag. Jag tänkte stanna där i tre månader. Men sen ... när jag kom dit, alltså jag kände mej ... mådde ju skitdåligt, jag kände mej som ensamast i hela världen. Det var jättehemskt.

Kicki som kände sig ensam och gärna ville träffa en partner säger att dock att det "blev fel" att det var killar på behandlingshemmet: "Jag vet ju att det bästa hade varit för mig om det bara var tjejer. Just det att det hände det att man trodde man var kär och såna grejer."

Risken att inte kunna koncentrera sig på sin behandling utan istället rikta sin energi mot parbildning och män är alltså en argumentationslinje då kvinnorna förklarar varför de föredrar enkönet. En annan stark tendens i intervjumaterialet är att kvinnorna säger att de har lättare att prata öppet när det enbart kvinnor finns bland klienterna. Detta hänger ofta samman med sexualitet. Exempelvis uppger Helen följande anledning till varför hon anser att kvinnoseparat är att föredra: "Kvinnor behöver vara tillsammans med varandra och få stöd. För många av kvinnorna ... för det är så här, många kvinnor som har missbruksproblem har ... ofta faktiskt varit sexuellt utnyttjade på olika sätt."

Några av kvinnorna berättar om sina erfarenheter av prostitution och att de inte vill ta upp detta i grupper där det också finns män. Samma olust att prata inför män ger sig också till känna då det gäller sexuella övergrepp vilket är något det absoluta flertalet av intervjupersonerna varit utsatta för. Annika som har erfarenhet av både könsblandad och kvinnoseparat behandling resonerar på följande sätt om fördelarna med att bara vara kvinnor i en grupp:

Annika: Att man börjar prata om ... sexualitet ... det tror jag är bra om man är bara tjejer, man vågar kanske prata mer just om det här med sex och ... än med killar. Men jag har alltid hävdat när jag var yngre att det var lättare att prata med killar än med tjejer. Frågan är om det är det, idag tycker jag det är lättare att prata med tjejer. Speciellt tjejer som har varit i samma situation, för en kille kan aldrig förstå hur det är för en tjej... med många bitar.

Intervjuare: Vilka bitar tänker du främst på ?

Annika: Till exempel på att ... många gånger ser dom bara ett stort sexobjekt på oss tjejer, att vi utnyttjas mycket så i svängen. Vi kan ta betalt med vår kropp. Många känner sig kanske smutsiga som har levt sådär. Och att bara våga ta på kroppen, en del kan inte ens tvätta sig ... En del känner sig *så* smutsiga. Liksom, det är så mycket man får lära sig

av varandra om man börjar lyssna. Så kan aldrig en kille förklara ... jag har aldrig hört en kille förklara något sådant. Jag har inte hört många killar som har sålt sexuellt heller, mer än om det är någon bög som har haft tjack så dom har fått visa snoppen och sånt, men dom har inte berättat mer än så, det kanske är mer än så men dom vågar inte berätta det för det är så väldigt fult och skamligt.

Överlag säger intervjupersonerna att de kan vara mer öppna om enbart kvinnor finns i gruppen, särskilt då det gäller teman som sex och relationer. Birgitta som är en av dem som har erfarenhet av såväl könsseparerad som könsblandad behandling ger exempel på vad det är hon inte kan ta upp om det också finns män närvarande. Varje helg då man varit på permisson skulle man i Birgittas behandling göra en så kallad redovisning över hur permissionen varit, men om det fanns män med var det vissa saker Birgitta inte kunde ta upp: "Vissa redovisningar det drog jag ju bara igenom. För jag ville inte ... när jag hade varit ute och hamnat i fel säng, jag ville inte ta det med männen."

En reflektion här är att Birgitta kan ha missat möjligheter att prata om händelser som ägt rum och som kanske egentligen krävt någon form av bearbetning. Birgitta, som varit på många behandlingar, är unik i intervjumaterialet genom att hon deltagit i exakt samma gruppdiskussionsövning inom ramen för dels ett könsseparerat, dels ett könsblandat behandlingsprogram. I gruppen som bara bestod av kvinnor "kom det fram mycket mer" berättar hon.

Många av kvinnorna tar upp skamkänslor inför det som män utsatt dem för, exempelvis misshandel och våldtäkt. Detta är traumatiska händelser som tycks extra svåra att dela med just män. Men det är inte bara skam, utan även en speciell sorts skuld som tycks hindra kvinnor från att prata fritt då män finns närvarande. Kvinnorna kan till exempel oro sig för att de framställer män "som svin", och hur detta ska påverka de närvarande männen. På följande sätt berättar en av kvinnorna som dels varit mycket svårt misshandlad av män, dels utsatts för sexuella övergrepp bland annat av könsköpare, om hur hon upplevt könsblandad behandling:

Det tyckte jag var jättejobbigt. Och sedan så då när man ska prata om det man varit utsatt för och sånt, så blir det svin. Fast jag vill inte personligen säga att dom kanske var svin va, men när man pratar så blir man så ... man pratar på ett så konstigt vis att alla män blir svin och bla bla bla och såhär va. Nej, det blir fel.

Kvinnan anser att det inte heller bör finnas män bland personalen, åtminstone inte om en behandling ska vara bra för just henne:

Intervjuare: När det gäller personalen, föredrar du att det är bara tjejer, eller båda könen? Vad skulle du ta helst?

Kvinnan: Bara tjejer.

Intervjuare: Varför det när det gäller personal?

Kvinnan: Ja det kan vara så svårt, man kan få ... jag kan få tankar om det är en manlig ... (lång paus)

Intervjuare: Vad tänker du då?

Kvinnan: ... att jag kan få honom till att vara en torsk. Kanske, det vet man inte, men det kan byggas i mitt huvud och då kan jag... gå vidare på det och såhär och det är inte bra.

Kvinnan berättar sedan att bland hennes "torskar" fanns "alla möjliga yrken", exempelvis poliser, advokater, rörmokare och byggnadsarbetare. Eftersom män "inom alla möjliga yrken" fanns representerade bland dem som köpte tillgång till hennes kropp menar hon att det inte är osannolikt att även män anställda inom vårdsektorn/den sociala sektorn skulle kunna göra könsköp.

I intervjumaterialet finns det många kvinnor som i likhet med kvinnan ovan förhåller sig skeptisk inför manlig behandlingspersonal. Några är direkt och otvetydigt negativa till manlig personal: – "det är ju kvinna till kvinna, det är ju bara så" – medan andra uttrycker en mer försiktig skepsis och betonar att det är viktigt att de män som arbetar med utsatta kvinnor "verkligen är professionella". Med professionella tycks intervjupersonerna främst mena att männen inte ska erotisera de kvinnliga klienterna eller betrakta dem som (potentiella) sexualpartners. Till exempel resonerar Helen på följande sätt om manlig personal:

Helen: Det tycker jag spelar ingen roll om det är både män i kvinnor, personal, bara de har så pass mycket på fötterna så de vet var de jobbar någonstans. För det är inte okej alltså om man går in i ... det har man ju sett!

Intervjuare: Vaddå? Berätta lite.

Helen: Att en del män kan gå in i, att de har en lite taskig ... det ser man ju på kvinnoanstalter, till exempel hur en del manliga vårdare är.

Intervjuare: Hur är de?

Helen: Nämen de klarar ju inte den relationen, de klarar ju inte av det! Att vara där det bara finns kvinnor, och på det sättet som kvinnor på en kvinnlig anstalt är. /Den manliga personalen/ går där och blir *sedda* hela tiden, det är ju inte därför de ska vara där, förstår du?

Helen menar att en del manlig personal sexualiserar sin relation till de utsatta kvinnorna på ett otillbörligt sätt. Generellt är dock kvinnorna mindre negativa till att det skulle finnas män bland personalen än att det skulle finnas män bland klienterna. Någon påpekar att hon tycker "manlig personal kan vara bra också" men att de inte bör vara med i alla sammanhang, till exempel bör de inte vara med då kvinnorna pratar om sina prostitutionserfarenheter.

Även om de flesta kvinnorna klart tycks föredra behandling som riktar sig enbart till kvinnor, finns det också några stycken som föredrar könsblandad behandling. En av kvinnorna menar att behandling bör vara könsblandad så att "män lär sig leva med kvinnor utan att slå dem". Ett par andra säger att de föredrar att umgås med killar. Bland dessa informanter återfinns drag av generella kvinnofientliga diskurser: Till exempel anses det kunna bli "rena hönsgården" om det bara är kvinnor i ett boende. Angelica beskriver kvinnoverksamheter på följande sätt: "Kvinnor kan va för jävliga att bo med. Det är så mycket falskhet, så mycket skitsnack, så mycket avundssjuka. Där går det ut

på att alla ska vara så elak som möjligt mot varandra. ”Verksamhet inriktad till män beskriver hon som en positiv motsats: ”Det är raka rör, det är skratt och det är gemenskap.” Denna beskrivning stämmer väl in på stereotypa och misogynna könsuppfattningar som återfinns inom en mängd olika områden.²⁵⁵

Många av kvinnorna, både bland dem som föredrar könsblandad verksamhet och bland dem som föredrar verksamhet riktad till enbart kvinnor, tar upp att de har eller har haft en negativ kvinnosyn och att detta är vanligt i missbrukarsammanhang. En del av dem som levtt drogria en längre period beskriver det som att de först efter att de lämnat missbruket lärt sig uppskatta andra kvinnor. Synen på kvinnor under och efter rehabilitering beskrivs i skarp kontrast mot kvinnosynen ”i svängen” (”I svängen” är ett uttryck som används av intervjupersonerna och syftar på missbrukarlivet.)²⁵⁶ Så här beskriver exempelvis Annika den förändrade relationen kvinnor emellan:

... jag värderar mycket mer att umgås med tjejer nu, som att i svängen då är det inte det, det handlar om, då är man rivaler. Men här, som på Verksamhet och det, vi tränar på det dagligen här, här vi bryr oss om varandra, vi ska gå ut och käka, vi ska försöka hjälpa varandra, det är mycket kramar och så. Så att vi har mycket behov av varandra som vi inte har fått tillfälle till i svängen. Eller dom har varit väldigt hårt hållna av en kille som har förstört det.

Någonting som kan upplevas som mycket påfrestande av kvinnorna är att de i vissa könsblandade verksamheter riktade till missbrukare kan löpa risk att stöta på just de män som förgripit sig på dem. Så här berättar till exempel Annika hur hon kände den dag då hennes före detta partner, som misshandlat henne mycket svårt, skulle komma på besök till den sociala hjälporganisation där hon nu själv är verksam:

Jag har mött honom här, på /verksamhet/. Jag tyckte det var jättejobbigt, jag tänkte ta ledigt den dan när jag visste han skulle komma hit. (...) Men alla kan ju ändra sig. Jag har ändrat mig, då finns det möjlighet att han ska ändra sig, så försöker jag tänka. Men det var skitjobbigt att titta på honom då han kom in. (...) Det kändes både i magen, och hjärtat slog, och nervös ...

Några av kvinnorna berättar om hur de blivit misshandlade av män även inne på verksamheter som exempelvis könsblandade härbärgen och boenden utan att personalen kunnat förhindra detta. Helen, som har erfarenhet av många olika behandlingar har bland annat varit på ett könsblandat behandlingshem där det fanns möjligheter till parbehandling. Så här berättar hon om sina erfarenheter därifrån:

Helen: Det var så här, man kunde vara par där, och man såg ju vilka par det var där som hade uttalat de här problemen /mäns våld mot kvinnor/. Jag tyckte de var dåliga på att ta tag på det med. Jag tror att folk är rädda för att ta tag i detta.

Intervjuare: Varför tror du de är rädda?

²⁵⁵ Se tex. Smirthwaite 2002, Stahlman 1998.

²⁵⁶ Jfr. Lander 2003.

Helen: Därför att de här männen faktiskt kan vara ganska obehagliga. Och det är inte så roligt om den ilskan vänder sig mot någon annan. (...) Det behövs ganska mycket professionell hjälp för att ha såna par i terapi eller en sån man i terapi ... för det är ju män som har liksom klarat ... som har liksom löst ... som har fel slags ventil för sina problem.

Det framstår som att de våldsamma männen inte bara utgör ett hot mot sina kvinnliga partners, utan även kan upplevas hotfulla av anställd personal. Helen är en av dem som menar att hotet mot personalen är reellt, hon anser att missbrukande män riskerar att skada "tredje person" i större utsträckning än män som inte missbrukar:

Helen: ... de männen som slår på kvinnor, de är ju på alla sätt, men jag menar det här *gränsöverskridandet* det kan ju faktiskt vara mycket lättare för de männen som är missbrukande män. Situationerna är mycket farligare med de männen.

Intervjuare: Intressant – varför blir de farligare?

Helen: Därför att jag tror att de inte har några spärrar. Jag tror att de kan skada tredje person mycket lättare, de männen.

Intervjuare: ...tredje person, hur tänker du?

Helen: Ja till exempel om man tänker så här, om kvinnojourboenden och så, om man inte har kunskapen om hur män eller människor har missbruk fungerar, om man inte har den kunskapen, så tror jag att man kan sätta sig i ganska så farliga situationer om de männen ringer på och man inte vet hur man ska hantera dem. För att jag tror att deras trösklar /för våldsanvändning/ är alltid mycket lägre – det finns ju män, vanliga män som har såna låga trösklar också, men droger gör ju att tröskeln sjunker.

Regina är en av dem som blivit misshandlad då hon tillsammans med en man bodde på ett blandat akutboende. Hon menar att personalen riskerar att själva drabbas av våld om de agerar i samband med en misshandelsrelation, och att detta kan medverka till att kvinnorna inte alltid skyddas tillräckligt på blandade boenden. Personalen på det boende där hon själv vistades tillsammans med sin man hade vetat om att hon blev slagen, bland annat hade hon visat misshandelns resultat för boendets sköterska. Sköterskan hade sagt att "om det skulle upprepas skulle jag komma ner till henne igen. Men det var inget förebyggande. Det är ingen som orkar bry sig. Det är ingen som vill engagera sig för då får dom en släng av slevan själva" säger Regina.

Ett par av kvinnorna berättar om misshandel som ägt rum på blandade boenden, och som personalen *inte* polisanmält. I en del av fallen var dock detta kopplat till att kvinnan själv övertygat personalen om att ingen polisanmälan behövde göras. En kvinna, som inte ville att personalen skulle polisanmäla den misshandel hon utsatts för inne på boendet berättar också att hon anser att personalen gjort vad de kunnat för att hindra henne från att bli misshandlad. Till exempel hade hon efter misshandeln fått ett rum separat från mannen. "Personalen försökte med allting. Bland annat hade de ringt efter en socialsekreterare som kom dagen efter och pratade med/mannens namn/"

En annan av männen som misshandlat henne inne på boendet blev spärrad från boendet en längre tid. (Vilket kvinnan menar ändå inte hade varit särskilt svårt för personalen att fatta beslut om, då mannen skulle avtjäna ett fängelsestraff som var lika långt som avstängningen från boendet varade.)

Sammantaget framstår situation som att även om personalen på olika sätt försöker skydda kvinnor från att bli utsatta för sexualiserat våld verkar ett sådant skydd svårt att helt garantera på boenden eller behandlingshem där kvinnorna blandas med våldsamma män med missbruksproblematik.

Sjukvårdens bemötande av kvinnorna

Detta avsnitt behandlar kvinnornas erfarenheter av sjukvård. Av tidigare studier framgår att det kan vara svårt för missbrukande kvinnor att få vård då de blivit misshandlade. Jarnling ger följande exempel:

En kvinna kommer till Hvilan, Stockholms stads akutboende för kvinnor, från ett sjukhus, där hon till slut har undersökts och fått hjälp efter att ha åkt runt och sökt hjälp på fyra olika akutmottagningar. Kvinnan är heroinist. Hon hade blivit svårt misshandlad av en man, som dessutom tvångsinjicerat amfetamin i henne. Kvinnan mådde fruktansvärt dåligt. Skadorna och amfetaminet gav henne neurologiska skador, vilket kanske hade kunnat undvikas om hon fått hjälp i tid.

En socialarbetare följer med en misshandlad kvinna med pågående missbruk, alltså påverkad, till akutmottagningen. Kvinnan nonchaleras först, avvisas sedan och först när socialarbetare gått fram, legitimerat sig och talat om att hon är där som beledsagare till kvinnan, får kvinnan hjälp.²⁵⁷

En del av kvinnorna i föreliggande studie berättar om erfarenheter liknande dem som redovisats ovan. Flera av de intervjuade kvinnorna har mycket allvarliga hälsoproblem relaterat till antingen missbruk eller misshandel eller en kombination av både och. Men deras möjligheter att få hjälp inom sjukvården tycks kraftigt begränsade jämfört med kvinnor som inte missbrukar. Flera av kvinnorna berättar om tillfällen då de sökt sjukvård i samband med skador som uppstått vid misshandel men blivit nekade vård på grund av att de var missbrukare.

En av dem som haft svårt att få sjukhusvård är Maria. Dagtid gick hon på missbruksbehandling, men hennes våldsbenägna pojkvän ville inte acceptera att hon försökte lämna honom. Hon berättar att han brukade komma till hennes lägenhet och bråka och skrika. Vid något tillfälle hade han lyckats ta sig in och misshandla henne. Hon hade bland annat fått en kraftig smäll i bakhuvudet.

Maria: Men sen så hade han slagit mej i bakhuvet. Och först kände jag ingenting men sen så fick jag jätteont i nacken och började spy ... Så visade det sig sen att det var en lätt hjärnskakning, när vi kom in till sjuk-

²⁵⁷ Jarnling 2004 s 18

huset. Men dom på sjukhuset var väldigt otrevliga bara för att det stod att jag var amfetaminist då i mina papper och då trodde dom att det var avtändning på amfetamin. Min bror var med och ville vi skulle kolla så jag inte hade någon blodutgjutelse i bakhuvudet, men det hade jag inte fått. Men de var väldigt otrevliga och sa att den enda vi kan erbjuda henne en brits på alkoholen, för hon är amfetaminist.

Intervjuare: Vad innebär det?

Maria: En säng där man kan ligga till man slutar att spy. För jag kunde inte röra mig.

Intervjuare: Så de trodde inte på dig?

Maria: Inte riktigt, eftersom ... och då ville dom också att jag skulle göra polisanmälan. Och det ville ju inte jag (...). Just det är inte så noga, att de inte tog en på allvar, för just den här stämpeln att man var missbrukare: "Nej det kan inte vara rätt det hon säger."

Maria var rädd för sin pojkvän, men ironiskt nog kom pojkvännen att få anledning att bli rädd för henne. Det var mot slutet av relationen:

Men sen så vände det, så han blev jätterädd för mig för att jag fick en psykos. Så jag stod med knivar bakom han... han hade drivit mig in i den här psykosen på något sjukt vis... och... var gång han skulle sova så satte han upp sån fiskelina, så saker trillade när jag kom i hans närhet. Så vi hade ett jättekonstigt liv.

Av citatet framgår att Maria varit psykotisk. Hon sökte hjälp för sina psykiska problem på sjukhuset, dock utan någon större framgång:

Maria: Jag har varit där flera gånger och sökt hjälp på psyket och sånt, nej, dom kan inte ta emot mig för jag är missbrukare.

Intervjuare: Vad säger dom då?

Maria: Vi kan inte ta emot dig. Vi har ingen hjälp här för dig. Du får gå till alkoholen, eller narkotikarådgivningen eller narkotikaavgiftningen. På psyk kan dom inte ta emot. Jag blir jätteförvånad.

Maria säger att hon inte blivit bemött med respekt inom psykvården:

För det första så tyckte jag att de tittade så konstigt på en då, alltså det är precis som att det var en självklarhet att "du kan inte komma hit här och be om hjälp här när du är narkoman, detta är ju psykiatri. Akut psyk-hjälp." "Jamen jag är ju psykiskt sjuk" tyckte jag. "Jamen vi kan inte hjälpa dig, du är narkoman, det står i dina papper. Det är avgiftningen eller alkoholen som gäller. Eller så får du gå hem och lägga dig till imorgon och komma hit imorgon."

Hon har dock aldrig kontaktat "alkoholen" eller de instanser hon anvisats till utan resignerat:

"Nej, då har jag gett upp." Marias erfarenheter utgör ett exempel på hur såväl den somatiska som den psykiatriska vården kan misstro eller avvisa en misshandlad kvinna relaterat till att hon är missbrukare.

Eva är en av de kvinnor som blivit nekad sjukvård i samband med misshandel på grund av att hon var påtänd. Att som narkoman bli nekad vård är inte konstigt, utan sådant hände "massor" säger hon och påpekar att det händer henne fortfarande, trots att hon nu är drogfri. Det står i hennes "papper" att hon är narkoman. Hon söker helst inte upp det sjukhus som ligger närmast hennes bostad därför att "de är kalla och ser ner på en, och man får inte den där hjälpen och man får vänta, folk går förbi ... man ser på deras ... de är kyliga liksom." Hon anser att personalen på ett annat sjukhus ger ett bättre bemötande: "Där ser dom en som människa liksom." Eva är drabbad av flera svåra hälsoproblem, och söker sig i den mån hon kan till det andra sjukhuset.

Även Catrin har en mindre lyckad sjukvårdskontakt bakom sig.²⁵⁸ Hon hade separerat från sin pojkvän efter ett cirka sju år långt misshandelsförhållande där hon blivit isolerad. Hon missbrukade inte, men kände sig vilsen, ensam och mycket deprimerad. Hon tog kontakt med en läkare och berättade för denna om sin utsatta situation. Den hjälp hon erbjöds var medicinering med ett antidepressivt läkemedel. Själv tror Catrin att det hon egentligen hade behövt var "en bra psykolog" eller annan form av samtalskontakt som hade kunnat hjälpa henne ut ur den kris hon befann sig i. Den kvinnliga läkaren Catrin träffade berättade emellertid att hon själv levt i en misshandelrelation och att den antidepressiva medicinen hjälpt henne. Någon uppföljning av hur medicinen fungerade för Catrin blev det emellertid inte. Catrin åt medicinen i cirka fyra månader, men mådde bara sämre. Dessutom var hon rädd för medicinen, som hon inte kände till så mycket om. Hon var rädd att medicinen skulle göra så att hon inte "var sig själv" Amfetamin däremot kände Catrin till, och hon började använda det i självmedicinerande syfte, men situationen gick överstyr. Efter en period i missbruk kunde hon varken behålla arbete eller lägenhet och hennes barn blev omhändertagna av myndigheterna.

Ett sätt att tolka situationen är att Catrin erbjöds kemisk hjälp för ett i grunden existentiellt problem – vilsenhet, funderingar kring identitet – men att de existentiella aspekterna lämnades obearbetade till förmån för försök till behandling av de biokemiska. Då man hör Catrins berättelse kan man inte låta bli att undra: hur hade situationen blivit om Catrin fått en annan hjälp än just medicin för att bearbeta sin vilsenhet efter separationen från den misshandlande mannen? Kanske hade hennes liv sett annorlunda ut om hon fått en samtalskontakt som stöd? Eller om det gjorts en uppföljning av hur medicinen fungerade – kanske hade Catrin då kunnat erbjudas bättre hjälp att hantera sina känslor än den hon själv försökte skaffa sig genom amfetamin.

²⁵⁸ Vi har tidigare i rapporten återgett ett utsnitt ur intervjun med Catrin angående hennes misslyckade behandling och vilka katastrofala konsekvenser den kom att få. Se avsnittet Relationen mellan kvinnors missbruk och utsatthet för sexualiserat våld.

Kvinnojourerna och missbrukande kvinnor

Kvinnojourerna tar sällan emot kvinnor som är inne i missbruk, visar ett par tidigare studier, däribland Jarnlings rapport där man bland annat skickade en enkät till cirka 160 kvinnojourer. Drygt en tredjedel av jourerna svarade. Endast sju av kvinnojourerna svarade ”ja” på frågan ”Tar er kvinnojour emot kvinnor som ni vet har ett missbruksproblem?” och även bland dessa jourer fanns det restriktioner då det gäller just missbrukande kvinnor. Kvinnojourerna har i allmänhet kommit i kontakt med missbrukande kvinnor, och de är medvetna om att många missbrukande kvinnor utsätts för våld och behöver hjälp, skriver Jarnling. Men hon konstaterar också att de flesta kvinnojourer som erbjuder skyddat boende anser det omöjligt att hysa en kvinna med aktivt missbruk.

Kvinnojourerna uppger bland annat följande motiveringar till att inte ta emot kvinnor i aktivt missbruk:

- Vi har inte tillräckligt med resurser för det och inte heller den kompetens som krävs
- Vi tar inte emot i det skyddade boende av säkerhetsskäl (...)
- Det blir för skrämmande för andra kvinnor
- Vi försöker hjälpa, men det skyddade boendet måste förbli skyddat. Vi är rädda för att adressen röjs.
- Vi vill inte riskera att de andra kvinnorna mår sämre, vilket vår erfarenhet har visat. Vi har heller inte någon kunskap om att hantera missbrukare (...)
- Vi har haft några missbrukande kvinnor i vår lägenhet, vilket har vållat oss mycket arbete. Dels med personen, som ofta har ångest och därför inte går att lämna utan tillsyn. Tyvärr har vi haft inslag av riktiga fylleslag i lägenheten ett par gånger under åren då det behövts polishjälp för att avvisa kvinnan. Dels innebär det mycket arbete med att få socialförvaltningen att ta sitt ansvar. När man ringer dem om hjälp är det svårt att få dem att ställa upp. De tycker oftast att det är vårt arbete och anser att dessa kvinnor också har rätt att få skydd hos oss. Det förnekar vi inte, men vi har varken mänskliga resurser eller kunskap till att arbeta med missbrukare.²⁵⁹

Några jourer redovisar svårigheter som uppstår om ett dolt missbruk blir avslöjat då kvinnan bor i det skyddade boendet. Många jourarbetare upplever en sådan situation som mycket svårt att hantera. En faktor som tas upp i samband med detta är att det kan vara svårt för jourerna att få socialtjänsten att ta sitt ansvar.²⁶⁰

Holmberg & Bender, som på Socialstyrelsens uppdrag kartlagt verksamheten på bland annat sju kvinnojourer, ger en liknande bild:

Kvinnor med missbruksproblem och/eller psykiska problem är ”svårplacerade”. En del företrädare på de olika myndigheterna tycker att jouren bör bredda sin verksamhet och ge stöd även till dessa grupper. På /jourerna/ anser man sig inte ha den kompetens som behövs. Dessutom finns det varken frivilliga anställda nattetid utan de boende måste klara sig själva. Man har erfarenhet av att det kan bli problem när man blandar misshandlade kvinnor i kris med kvinnor som förutom misshandeln har en tyngre problematik att bearbeta.²⁶¹

²⁵⁹ Jarnling 2004 s 5-6

²⁶⁰ Jarnling 2004

²⁶¹ Holmberg & Bender 1998 s 75

Den absoluta merparten av kvinnorna som intervjuats inom ramen för föreliggande studie uppger att de aldrig sökt hjälp hos någon kvinnojour. Ofta har de utgått från att de ändå inte får hjälp eftersom de missbrukar. Detta ligger i linje med Jarnlings bedömning då hon skriver:

Jag skulle tro att det är sällsynt att en heroinberoende kvinna tar kontakt med en kvinnojour när hon bli misshandlad. Hennes liv i missbrukarkretsar, kriminalitet och/eller prostitution gör, att hon vet att en kvinnojour inte skulle ta emot henne. Dessutom är våld och kränkningar en vanlig ingrediens i hennes liv och hon har i allmänhet hittat överlevnadsstrategier, om än destruktiva sådana.²⁶²

En av de få kvinnorna i föreliggande studie som sökt hjälp hos kvinnojour är Maria. Kontakten med kvinnojouren ägde rum i samband med att hon hamnade på sjukhus efter en misshandel. Det var sjukhuspersonalen som kontaktade kvinnojouren åt henne. Maria utgår från att jouten visste om att hon var missbrukare, antigen hade hon själv eller sjukhuspersonalen informerat dem om det, hon minns inte vilket. Emellertid hade hon fått uppfattningen att jouten inte kunde hjälpa henne med mindre än att hon polisanmälde mannen. Någon polisanmälan var hon dock inte beredd att göra eftersom hon var mycket rädd för att råka ut för än värre misshandel. Mannen ifråga hade också vid ett tillfälle försökt döda henne.

Möjligen kan man tolka beskedet från kvinnojouren så, att den hjälp de kunde erbjuda henne var stöttning i samband med anmälan och eventuell rättegång. Om hon inte anmälde fanns det inte något ytterligare jouten kunde göra för henne eftersom hon redan dagligen var i behandling för missbruk där hon, om hon så önskade, även kunde få mental stöttning relaterat till misshandeln. Det är få av jourerna som har möjlighet att i sitt boende ta emot kvinnor i missbruk.²⁶³

En hjälp som många kvinnor efterlyser är kvinnojoursverksamhet där man kan få skydd och stöd även om man är i missbruk. Flera av kvinnorna tror att om det funnits en sådan verksamhet skulle de sökt hjälp tidigare. En del av kvinnorna uttrycker dock förståelse för att jourerna inte kan ta emot kvinnor i missbruk. Till exempel säger Helen:

Det är ju det som är så jobbigt för kvinnojouren att kvinnor som har varit inne i ett missbruk de har ju ett jädra språk och så va, det är ju jättejobbigt, dessutom om det finns barn, dom mammorna kanske blir eller andra kvinnorna kan ju bli jätterädda för att dom uppför sig så ... om man är påverkad också va. Det är ju jättejobbigt att ta tag i det, men jag menar man lugnar ju alltid ner sig när det har gått ur kroppen på en. Man behöver lika mycket stöd ändå.

Den enda av kvinnorna som berättar att hon både sökt och fått hjälp på en kvinnojour är Regina. Till skillnad från de andra kvinnorna tycks Regina inte i någon högre grad ha internaliserat uppfattningen om sig själv som missbrukare. Visserligen framgår det av hennes berättelse att hon använt diverse droger och alkohol i som det tycks, myck-

²⁶² Jarnling 2004 s 26

²⁶³ Jarnling 2004

et stor omfattning. I så stor omfattning att hon till exempel blivit hemlös. Men hon menar dels att det delvis rört sig om bruk och inte missbruk och dels att när det urartat till missbruk har det hängt samman med att hon mått dåligt på grund av misshandelsrelationer. Kanske kan man beskriva skillnaden mellan Reginas inställning och inställningen hos många andra av intervjupersonerna i termer av att Regina verkar tänka på droganvändningen främst som *något hon gör*, medan många av de andra mer resonerar i termer av att missbrukare, det är *något man är*. Vilken betydelse man tillskriver alkohol- eller droganvändningen då det gäller ens egen identitet kan ha betydelse för hur man presenterar sig själv. Möjligen kan detta att Regina inte entydigt identifierar sig själv som missbrukare ha bidragit att det gick lätt för henne att få hjälp på kvinnojouren. Den hjälp hon fick där gjorde att hon för en period inte tyckte sig behöva missbruka överhuvudtaget. På följande sätt berättar Regina om sin erfarenhet av kvinnojouren:

Det bästa stället jag varit på någon gång är på kvinnojouren i Förort. Då fick jag vara alldeles själv i en lägenhet med tre rum. Och det var en tjej som jobbade volontärt med det här. Så vi fikade och sådär ... och det fanns väldigt mycket att läsa just om misshandel ... inga krav, jag kunde komma och gå när jag ville, jag kunde vara borta över helgen om jag ville det, bara jag hörde av mig liksom så de såg var jag var. Jag var där i tre månader. Då fick jag vara ifred och tänka efter. Man fick ju inte missbruka nånting. Jag hade lite vin där som jag tog något glas, precis som normalt drickande. Det var inga problem alls, jag *behövde* inte göra någonting där därför att jag började må bra.

Regina flyttade ifrån jouren då hon fick en lägenhet via socialförvaltningen. Då intensifierades hennes kontakt med den man som tidigare misshandlat henne, bland annat kom han till lägenheten och "bråkade". Hon "åkte ut" från lägenheten och hamnade återigen i hemlöshet.

Ett par av kvinnorna tror att de i vissa speciella situationer skulle varit mottagliga för hjälp från kvinnojourernas sida om kvinnojourerna varit än mer aktivt uppsökande samt haft möjlighet att ta emot missbrukare. En av dem är Annika, som befann sig i just en sådan situation av mottaglighet då hon vaknade upp på sjukhus efter ett tillfälle då hon blivit mycket svårt misshandlad med bland annat hammarslag mot huvudet.

Kvinnajouren hade lagt visitkort till mej när jag vaknade med blodet i håret, det var stenhårt, det var som frisyrgelé, vaknade upp och så var det, det första jag såg, kvinnajouren, ring oss typ så. Men jag ringde aldrig. Det hade varit på sin plats med en kvinnojour där när man vakna upp på sjukhuset, som fanns på plats när man vakna, inte bara ett kort för det är svårt att våga ringa, man vill bara från sjukhuset, man upptäcker att man har blod, man vill tvätta sig och ... om det hade varit människor på plats där, och jag hade kommit till en kvinnojour ... men då är frågan om jag hade fått det ändå i och med att jag var missbrukare... dom tar ju inte emot missbrukare på kvinnojourerna ... *där* kanske man hade velat haft någon hjälp... någon som hade kunnat stå där när jag vaknar upp och visa mej var jag hade kunnat bo skyddat, som vanliga tjejerna som är utsatta för våld, som inte missbrukar. För dom blandar inte oss med dom på kvinnojourerna.

I Annikas berättelse finns antydningar om att detta var en tidpunkt då hon med rätt sorts hjälp kunnat få sitt liv att ändra inriktning. I såväl forskning om misshandel som forskning om missbruk finns teorier om att en särskild möjlighet att kunna ändra sitt liv infinner sig i lägen då personerna ifråga själva upplever sig ha "nått botten".²⁶⁴ Man kan tänka sig att en kvinnojour med resurser att ta hand om även missbrukande kvinnor här skulle ha kunnat utgöra en välbehövlig hjälp för Annika att ta steget från den misshandlande mannen.

Maria är en av dem som lyfter fram just hjälp från kvinnojour då det gäller vad hon tror skulle varit till nytta för henne och andra kvinnor i hennes situation.

Maria: Ja det är bara det att nu härefter så önskar jag att jag kunde ha brutit /med den misshandlande mannen/ tidigare. Eller tagit hjälp. Idag finns det ju mer än vad det fanns för 20 år sedan. Det finns ju mer. Och allting är mer öppet än vad det var för 20 år sedan. Det var lite skamligt att få stryk då av sin kille liksom. Det var ingenting ... man pratade om ... Idag är det mer öppet, att det syns och hörs på ett annat sätt ... att ta hjälp tidigare och ta emot den hjälpen, det kan ju vara så pass svårt...

Intervjuare: Vad kunde få dig att ta emot hjälp om det funnits?

Maria: Ja, om jag hade ringt första gången eller andra gången jag fått stryk till nån kvinnojour "ja vi kan komma och hämta dig direkt till en annan ort" så jag hade brutit totalt. Nu var det ju liksom...nu tog jag ju ingen hjälp.

Maria tror att om hon erbjudits ett aktivt omhändertagande och skydd hade mycket i hennes liv kunnat se annorlunda ut, både då det gäller missbruk och misshandel.

KAPITEL 5:

Avslutande reflektioner

I detta kapitel tar vi upp resultat vi funnit särskilt intressanta, samt avslutande reflektioner kring några utvalda teman i studien. Vi inriktar oss särskilt på vilka förenande respektive särskiljande drag vi funnit mellan missbrukande, misshandlade kvinnors situation och situationen för andra misshandlade kvinnor.

Likheter och skillnader

Sexualiserat våld i parrelationen drabbar kvinnor ur alla samhällsklasser och sociala grupper. Den första svenska omfångsundersökningen *Slagen dam* från 2001, visade att 35 procent av kvinnorna som varit gifta eller sammanboende med en man har utsatts för våld av den tidigare maken/sambon.²⁶⁵ Det är alltså långt ifrån bara kvinnor i missbrukarmiljöer som utsätts för våld. Men våld tycks rent generellt vara vanligare i missbrukssammanhang än i andra sammanhang. Både enkätstudien och intervjuerna visar att våld är vanligt förekommande i missbrukande kvinnors vardag. Flera av de intervjuade kvinnorna anser därför att *alla* som professionellt kommer i kontakt med kvinnor som lever i missbruksmiljöer bör fråga kvinnorna om de blivit utsatta för våld samt ta hänsyn till att så kan vara fallet. I studien finns flera exempel på att kvinnor som misshandlats blivit nonchalant behandlade av såväl polis och socialsekreterare som av behandlings- och sjukvårdspersonal.

Kvinnorna har inte sällan varit utsatta för våld redan under barndomen och kan även ha sett sina mödrar bli misshandlade. Kvinnorna kan beskrivas som multiutsatta; Medan våld mot kvinnor generellt oftast äger rum i hemmet, blir dessa kvinnor slagna både i hemmet och på allmän plats, och av flera olika personkategorier. Kvinnorna utsätts för våld av manliga partners, från andra män i missbrukarkretsar samt våld från andra kvinnliga missbrukare. En del kvinnor redovisar även våld från så kallade professionella, det vill säga människor som i sin yrkesutövning haft kontakt med kvinnorna, exempelvis poliser och väktare. I intervjuerna beskrivs våldet ofta som en normal del av livet i missbruk. Denna studie tyder liksom tidigare forskning på att risken för att en missbrukande kvinna också är en misshandlad kvinna är avsevärt större än chansen att hon inte skulle vara det. Man kan utgå från att det stora flertalet missbrukande kvinnor varit utsatta för sexualiserat våld. Men att vara utsatt för sexualiserat våld är, som vi redan påpekat, långt ifrån något som gör missbrukande kvinnor artskilda från andra kvinnor.²⁶⁶ Misshandel förekommer även i socialt etablerade miljöer.

²⁶⁵ Lundgren m.fl. 2001 s 23

²⁶⁶ Jfr. Lundgren m. fl. 2001

Inte idealiska offer

Då det gäller livssituationen för kvinnor som missbrukar och blir misshandlade finns såväl särskiljande som förenande drag jämfört med andra kvinnor som lever i misshandelsrelationer. De särskiljande dragen hänger i stor utsträckningen samman med kvinnornas möjligheter att få hjälp hos olika instanser. Inom kriminologin används ibland termen "det idealiska offret". Termen är hämtad från Nils Christie och syftar på de personkategorier som lättast får fullständig och legitim status av att vara ett offer när de drabbats av brott.²⁶⁷ För att betraktas som ett idealt offer krävs att den utsatta personen anses som svag, inte känner gärningsmannen, att man rör sig på klanderfria platser och att man själv är upptagen med ett respektabelt projekt. Christie betonar att det idealiska offret inte behöver vara det verkliga offret.

I förhållande till bilden av det idealiska offret finner vi både likheter och skillnader då vi jämför missbrukande och icke-missbrukande kvinnor som utsätts för kvinnofridsbrott. En central likhet är att båda kvinnogrupperna avviker från det idealiska offret genom att de har en relation till gärningsmannen. Kvinnor ur båda grupperna riskerar att klandras för att de överhuvudtaget involverat sig med mannen ifråga eller för att de inte lyckats lämna relationen. Det finns också en risk för att de anses ha sig själva att skylla, och i en eller annan mening vara medansvariga för brotten de utsätts för. I större utsträckning än för ett idealiskt brottsoffer anses det ofta att misshandlade kvinnor *låter sig utsättas* för brott. Men den missbrukande kvinnan är i än mindre utsträckning än andra misshandlade kvinnor ett idealiskt brottsoffer.

Då vi rör oss över till Christies beskrivning av det icke-idealiska offret blir skillnaderna mellan missbrukande och icke-missbrukande kvinnor tydligare. Eva-Karin Björks kandidatuppsats vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet handlar om just missbrukande kvinnors utsatthet för brott. Hon ger, baserat på Christie, följande beskrivning av det icke-ideala offret:

Det icke-ideala offret engagerar sig i handlingar som inte är legala, befinner sig på platser som inte är klanderfria och är bekant med, eller har en relation till gärningsmannen. Ett vanligt exempel brukar vara en prostituerad kvinna som utsätts för en våldtäkt av en potentiell eller tidigare kund. (...) En kriminell, narkotikamissbrukande kvinna går, enligt Christies definition, under kategorin icke-idealt offer.²⁶⁸

Av detta framgår att missbrukande kvinnor långt ifrån är ideala brottsoffer. Många av kvinnorna i vår studie är själva dömda för brott. Jarnling påpekar att oavsett kvinnornas egna eventuella brottslighet är det viktigt att se att kvinnorna inte bara är kriminella och missbrukare utan också är just *brottsoffer*,²⁶⁹ en slutsats som vi instämmer i.

En risk finns också att det våld som kvinnor i missbruksmiljöer utsätts för i sina nära relationer osynliggörs av diskursen om missbruksmiljöer som allmänt våldsamma. Fenomenet mäns våld mot kvinnor som missbrukar riskerar att inte uppmärksammas som just ett kvinnofridsbrott utan istället tolkas som ett våld, vilket som helst, i det allmänna våld som sägs präglade i missbruksvärlden. På basis av såväl tidigare forskning som

²⁶⁷ Christie 2001

²⁶⁸ Björk 2004 s 11

²⁶⁹ Jarnling 2004

denna rapport menar vi dock att mäns våld mot kvinnor har vissa särdrag som gör att den som utsatts behöver en särskild form av hjälp. Det våld som de missbrukande kvinnorna utsätts för i sina nära relationer har mycket gemensamt med det våld som andra kvinnor utsätts för i nära relationer och kan inte tolkas som våld i största allmänhet.

Aspekter av beroende

Holmberg & Enander pekar på olika slags beroenden som viktiga faktorer som försvårar för kvinnan att lämna mannen. Dels handlar det om att kvinnan upplever sig beroende av mannen, vilket bland annat kan kopplas till att mannen bryter ner kvinnan psykologiskt samt isolerar henne. Tillslut kan mannen framstå som den enda person kvinnan har. Dels handlar det om att kvinnan kan uppleva att mannen är beroende av henne: "Det framstår för henne som att mannens liv skulle bli förött och ödelagt om hon går. Detta förstärks inte minst av att mannen emellanåt också verkar lägga sitt liv i hennes händer, genom att hota att ta livet av sig om hon skulle lämna honom."²⁷⁰

Kvinnans beroende av mannen kan beskrivas på en mängd olika sätt. En del av kvinnorna i ovannämnda studie jämför beroendet av mannen med ett missbruk, mannen har blivit "som ett gift i blodet." Det handlar alltså om starka emotionella band. Men de finner också att beroendet kan hänga samman med själva misshandelsprocessen och inte tycks ha funnits där från början. En av intervjupersonerna säger att misshandlande män "gör en beroende på något sätt".²⁷¹

Ekonomiska omständigheter kan försvåra uppbrottet från en relation, vilket gäller för såväl missbrukande som icke-missbrukande kvinnor. Holmberg gör följande iakttagelse då det gäller kvinnors ekonomiska beroende av män:

Då klass, lön och kön är intimt sammanflätade innebär det att kvinnors materiella standard styrs av huruvida de har en relation till en man eller inte. Man kan säga att kvinnors chans till en god levnadsstandard ökar om de lever med en man. (...) Kvinnors levnadsstandard tycks i vårt samhälle många gånger vara beroende av en man, alldeles oavsett om de missbrukar droger eller inte.²⁷²

Det som främst skiljer missbrukande kvinnor från andra kvinnor är beroendet av någon form av drog. Även om andra kvinnor också på olika sätt står i beroendeförhållande till män kan denna skillnad spela en stor roll för kvinnans möjligheter att lämna misshandelsrelationen – beroendet av drogen kan bli liktydigt med beroendet av mannen om det är han som tillhandahåller drogen, eller finansieringen av den. Man kan säga att det band som binder missbrukande kvinnor till sina misshandlande män tycks vara flätat av fler trådar än vad som gäller för andra kvinnor.²⁷³

Missbrukande kvinnor kan också vara rädda för att deras eget missbruk ska avslöjas om de söker hjälp. Det finns exempel på hur mannen har hotat kvinnan att avslöja hennes och hennes föräldrars och syskons kriminella verksamhet om hon lämnar honom.

Det finns ytterligare likheter mellan misshandlade kvinnor i missbruk och andra misshandlade kvinnor. I båda grupperna upplever man kärlek till mannen, skuld känslor

²⁷⁰ Holmberg & Enander s 79

²⁷¹ Holmberg & Enander s 79 f

²⁷² Holmberg 1998 s 18

²⁷³ Jfr Holmberg & Enander 2004

om man lämnar honom, skamkänslor för att man blir misshandlad samt rädsla för än värre våld om man försöker avsluta relationen eller söka hjälp. Och i båda grupperna kan man uppleva sig vara mycket beroende av mannen, både mentalt men även då det gäller mer materiella förutsättningar. För missbrukande kvinnor kan beroendet, som nämnts ovan, stärkas av att de dessutom är beroende av en drog som mannen tillhandahåller eller finansierar.

Skuld

Både missbrukande och icke missbrukande kvinnor som blir misshandlade i sin parrelation kan gå igenom den av Lundgren beskrivna normaliseringsprocess där mannens nedvärderande behandling av dem, inklusive våldet, kommer att upplevas som normalt och/eller förståeligt. Något som förenar missbrukande och icke-missbrukande kvinnor är tendensen att skuldbelägga sig själva för att man utsätts för sexualiserat våld. Både missbrukande och icke-missbrukande kvinnor kan beskriva sig själva som provocerande och känna sig medansvariga till att de blivit slagna. Kvinnan tar i den meningen ansvar för mannens brott, vilket understöds av de diskurser i samhället som direkt eller indirekt skuld- och ansvarsbelägger kvinnan för att hon "låter sig" bli slagen eller på något sätt gör så att mannen slår. Därmed frånerkänns mannen det fulla ansvaret för sin handling, och den misshandlade kvinnan frånerkänns indirekt rätten att vara ett brottsoffer. Snarare blir hon ibland närmast själv betraktad som medskyldig till det våld mannen utsätter henne för. (Så kallad *blame-the-victim*-diskurs.) Hade *hon* bara lämnat honom hade han inte slagit. Han *hon* inte lockat fram hans dåliga sidor hade han inte slagit. Diskurser av detta slag kan i förlängningen medföra att de misshandlade kvinnorna har svårt att inse att våldet de utsätts för faktiskt är ett brott och inte något som de själva har ansvar för.

Skam

Många kvinnor som blir utsatta för sexualiserat våld i sina nära relationer känner skam, och missbrukande kvinnor är inget undantag. Trots att våld i allmänhet tycks vara en mer normaliserad del i missbrukande kvinnors vardag än i andra kvinnors, tycks just det våld man utsätts för i sin nära relation fyllt av en särskild sorts smärta och skam. Ofta antar socialsekreterare och behandlare att missbrukande kvinnor känner skam för att de missbrukar. I våra intervjuer framstår missbruket snarare som en normal del av livet och att det i missbrukarkretsar inte är någonting att skämmas för. Tvärtom är det något som skapar gemenskap och likhet inom gruppen. Det kvinnorna däremot känner skam över – även inför andra missbrukare – är att de utsätts för våld i sina nära relationer. Droger kan man ta tillsammans med andra, men när det gäller det sexualiserade våldet i den nära relationen är skammen ofta så stark att kvinnan inte vill berätta för någon enda människa om hur hon har det. Denna skam delar hon med den icke-missbrukande kvinnan.

Vi vill understryka att kvinnorna snarare känner skam för det sexualiserade våld de utsätts för än för själva missbruket. Vilken betydelse detta har för behandlingsarbetet är något vi menar måste studeras vidare.

Kvinnornas relation till samhällets hjälpinstanser

Just möjligheterna att få adekvat hjälp från samhällets olika hjälpinstanser tycks vara en av de generella skillnaderna i villkor mellan misshandlade kvinnor i missbruk och andra misshandlade kvinnor.

Misshandel av kvinnor har på senare år flitigt uppmärksammats i rikstäckande media och av myndigheter, kvinnofridslagen har trätt i kraft och flera särskilda "satsningar" har gjorts. Det tycks ändå som att samhällets hjälp till misshandlade kvinnor lämnar mycket i övrigt att önska.²⁷⁴ Bristen på resurser till kvinnojoursverksamhet är något som drabbar misshandlade kvinnor vare sig de missbrukar eller inte. Men missbrukande kvinnor drabbas ännu hårdare än andra av denna brist. De kan nämligen inte tas emot av befintliga kvinnojourer eller kriscentrum och har inte med nödvändighet någonstans att vända sig. Vi efterlyser därför resurser för att bygga upp jourer med utbildad personal för just denna grupp kvinnor.

Det är inte bara vid kvinnojourer och kriscentrum som missbrukande kvinnor har mindre möjligheter att få hjälp än andra. Från sjukvården finns många exempel på hur misshandlade kvinnor just på grund av sina missbruksproblem nonchalerats eller feltolkats. De symptom kvinnorna uppvisar då de söker hjälp efter en misshandel – till exempel yrsel, svimningar, kräkningar – kan feltolkas som effekter av droger. Om det står i kvinnans journal att hon är missbrukare kan det hända att hon erbjuds avgiftning istället för adekvat vård för sina skador. Detta tyder på behov av ökad kompetens hos sjukvårdspersonal när det gäller att möta våldsutsatta kvinnor i missbruk.

Missbrukande kvinnor tycks hamna mellan två stolar då det gäller hjälp i samband med misshandel. Kvinnojourerna har stor erfarenhetsbaserad kunskap om mäns våld mot kvinnor, men tar inte emot kvinnor med allvarliga missbruksproblem. På härbärgen och missbrukarboenden dit missbrukande kvinnor kan ta sin tillflykt när de blivit slagna saknas ofta djupare kunskap om utsatthet för sexualiserat våld.²⁷⁵ Denna kunskap tycks heller inte finnas i någon större utsträckning inom missbruksbehandlingen.²⁷⁶

Kvinnorna i vår intervjustudie tar ofta på sig ett stort ansvar för hur de blir bemötta av samhällets hjälpinstanser. De uppger att de inte blivit bemötta med respekt, men kan samtidigt framhålla att det är bara om man är värd att respekteras som man blir respektfullt bemött. Själva anser de sig inte alltid ha varit värda att respekteras och tar själva på sig ansvaret för att de inte fått rätt hjälp. De kan påpeka att de inte varit lätta att hjälpa, och att de förstår socialsekreterarnas sätt att hantera dem.

Ovanstående innebär att kvinnorna i vår studie inte enbart tar ansvar för att män slår dem utan även för att myndigheter och sjukvårdspersonal inte ger dem stöd och hjälp. Detta säger något om den samhälleliga diskurs som omger kvinnorna, en diskurs där våldet mot dem ses som en självklar del av den subkultur de lever i. Knappast ens de inblandade myndigheterna definierar detta våld i termer av kvinnofridsbrott. Våldet individualiseras och kvinnan blir bärare av både skammen och skulden och säger sig till och med förstå att hon inte fick hjälp och stöd.

En generell skillnad mellan missbrukande kvinnor och andra misshandlade kvinnor är att missbrukande kvinnor ofta har en större myndighetsintervention i sina liv. Med andra ord finns det en möjlighet att lokalisera kvinnorna och våldet de utsätts för ganska tidigt i processen. Om man nu bara väljer att se det. Det skulle rent teoretiskt kunna ge missbrukande kvinnor en fördel framför icke-missbrukande kvinnor. Men missbrukande kvinnor har ofta ett komplext förhållande till samhällets myndigheter och hjälpinstanser. En del av kvinnorna i intervjustudien tvångsomhändertogs redan

²⁷⁴ Slag i luften 2004

²⁷⁵ Jarnling 2004

²⁷⁶ Jarnling 2004

som barn. Många av dem har nu i vuxen ålder en egen kriminalitet att dölja och riskerar olika former av tvångsätgärder om deras verksamhet uppdagas. Detta kan minska kvinnornas möjligheter eller benägenhet att ta hjälp av till exempel polis eller socialförvaltning då det gäller misshandel, vilket snarare kan ses som en nackdel i förhållande till andra kvinnor. De kvinnor som har barn har berättat om att de känner en stor rädsla för att barnen skulle tvångsomhändertas om de själva skulle avslöja sitt hjälpbehov. Denna rädsla delar de med andra misshandlade mödrar.

Vi har i intervjuerna sett många exempel på när samhällets hjälpinstanser inte fungerar på ett adekvat sätt för misshandlade kvinnor med missbruksproblematik. Inte sällan tycks relationen mellan den missbrukande kvinnan och socialförvaltningen kännetecknas av ömsesidig misstro. Men vi har också sett exempel på motsatsen – att kvinnan verkligen kan få och ta till sig hjälp som leder henne ut ur såväl missbruk som misshandelsrelation, och att kvinnorna upplever vissa verksamheter eller enskilda personer inom myndigheterna som personer som erbjuder sitt genuina stöd.

Misshandel, missbruk och missbruksvård

Vi vill här lyfta några fynd som vi ser som särskilt viktiga när det gäller relationen mellan kvinnans våldsutsatthet och hennes missbruk. Sammanfattningsvis kan sägas att missbruk och våld i nära relationer relaterar till varandra på bland annat följande sätt:

- kvinnan kan missbruka för att överhuvudtaget uthärda i en våldspräglad relation som hon inte förmår bryta.
- kvinnan kan missbruka som en form av självmedicinering kopplat till den misshandelsrelation hon levte i.
- kvinnans missbruk kan binda henne hårdare till den misshandlande mannen. Mannen kan använda droger som ett medel för att kontrollera kvinnan och göra henne (ännu mer) beroende av honom. Mannen kan också hota att avslöja hennes eller hennes anhörigas kriminalitet eller missbruk om hon lämnar eller anmäler honom.
- kvinnans rehabilitering kan hindras av att mannen inte tillåter henne att gå i behandling eller söka hjälp.
- kvinnans behov av att dölja ett missbruk kan hindra henne från att söka hjälp för eller anmäla misshandeln.

När det gäller missbruksbehandling vill vi framhålla att även kvinnor som missbrukar ska ges möjligheten att bearbeta det sexualiserade våld de utsatts för i behandlingsverksamhet som enbart riktar sig till kvinnor, och enbart har kvinnlig personal. Idag är det i huvudsak endast icke-missbrukande kvinnor som har den möjligheten tack vare de ideella kvinnojourerna. Flertalet av kvinnorna i intervjustudien föredrog kvinnoseparat verksamhet, och många av kvinnorna berättade om svårigheter att ta upp vissa typer av problem om det fanns män närvarande. Kvinnorna har av förståeliga skäl svårt att bearbeta sina erfarenheter av prostitution, misshandel och annat sexualiserat våld i könsblandade grupper. Som enkätstudien visar uppger kvinnor en uttalad önskan om att få vara ifred. Det skulle troligen en kvinnoseparat behandling i högre grad än en könsblandad behandlingsinstitution kunna erbjuda kvinnorna.

Att det inte är självklart att kvinnor som missbrukar ska få stöd och behandling i enkönade grupper utan hänvisas till könsblandade kan tolkas som ett uttryck för att

hjälpinstanser och vårdpersonal inte ser våldet som kvinnorna utsätts för i termer av sexualiserat våld. I stället tycks många socialsekreterare och andra myndighetspersoner ha normaliserat det våld som de kvinnliga missbrukarna utsätts för. Utifrån det föreställer man sig att kvinnorna ska förmå sig att bearbeta sina upplevelser i ett sammanhang som också kan inkludera förövaren av själva brottet. Möjligen kan det förstås som ett motstånd på en samhällelig nivå mot att se och förhålla sig till det faktum att mäns våld mot missbrukande kvinnor är ett kvinnofridsbrott bland andra.

Litteraturförteckning

Bender, Christine & Holmberg, Carin, *När var och en sköter sitt ... Hur ser stöd och hjälp ut till misshandlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?* Sköndalsinstitutets rapportserie nr 21, Stockholm 2001

Bengtsson-Tops, Agneta, *Vi är många – Övergriper mot kvinnor som använder psykiatri* – En omfångsstudie, RSMH-rapport Stockholm 2004

Bergman, Bo, *Battered Wives. Why are they beaten and why do they stay?* Stockholm: Akademisk avhandling, Karolinska institutet 1987

Björk, Eva-Karin: *Narkotikamissbrukande kvinnors utsatthet för brott – En intervjustudie om tiden i missbruk*. C-uppsats. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet, 2004

BRÅ, *Våld mot kvinnor i nära relationer*, PM 1994:4. Stockholm, Fritzes 1994

BRÅ, *Våld mot kvinnor*, PM 1997:2. Stockholm, Fritzes 1997

BRÅ, *Våld mot kvinnor i nära relationer*, PM 2002:14. Stockholm, Fritzes, 2002

Christie, Nils, "Det idealiska offret" i *Det motspänstiga offret*, Malin Åkerström & Ingrid Sahlin (red) Lund, Studentlitteratur 2001

Eduards, Maud, "The Women's Shelter Movement" i G. Gustafsson (ed), *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s*, Stockholm, Norstedt 1997

Eduards, Maud, *Förbjuden handling – Om kvinnors organisering och feministisk teori*, Malmö, Liber 2002

Ek, Ann-Mari, *Utanför, utestängd – men unik! Dokumentation av och reflektioner kring ett seminarium om hemlösa kvinnor – deras ohälsa och utsatthet*, Malmö 2005

Elman R Amy & Eduards Maud L, "Unprotected by the Swedish Welfare State. A Survey of Battered Women and the Assistance They Receive" *Womens Studies International Forum*, 14, 413-421 1991

Eliasson, Mona, & Johansson, Stina: *Do women need different treatment? Substance abusing women in a welfare state*, u o, 1994

Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor. Misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, Stockholm, Natur och kultur, 1997

Eriksson, Hjelde, "Ofrid": *Våld mot äldre kvinnor och män – en omfattningsundersökning i Umeå kommun*, Umeå, Brottsoffermyndigheten, Stockholm, Fritzes offentliga publikationer, 2001

Eriksson, Maria, *Iskuggan av pappa – Familjerätten och hanteringen av faders våld*, (diss i sociologi), Gondolin förlag ab, Stehag 2003

Ethelberg, Eva, "Självkänsla kontra realitet – ett dilemma för psykologin och för kvinnorna" i, *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr 1 1985

Haraway, Donna, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspektiv" i, *Feminist Studies* 14 (3) 575-99, 1988

Haavind, Hanne, "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män" i *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr 3 1985

Heimer, Gun & Posse, Barbro (red), *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, Lund, Studentlitteratur, 2003

Holmberg, Carin & Bender, Christine, *Våld mot kvinnor – män i kris – En kartläggning av verksamheten på sju kvinnojourer och tre mansjourer 1997, SoS-rapport 1998:6.*

Holmberg, Carin, *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – Empiriska exempel och teoretiska funderingar*, Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 14, Ersta Sköndal högskola, Stockholm 2000.

Holmberg, Carin & Bender, Christine, "*Det är något speciellt med den här frågan*" – Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor, Umeå: Brottsoffermyndigheten, Stockholm, Fritzes offentliga publikationer, 2003

Holmberg, Carin & Enander, Viveka: *Varför går hon – om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, Ystad, Kabusa böcker, 2004

Hydén, Margareta, *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*, Stockholm, Liber utbildning 1995.

Jarnling, Pia, *Om våldsutsatta, missbrukande kvinnors situation – Undersökning av erfarenheter och arbetssätt på kvinnojourer respektive behandlingshem för missbrukare*, Rapport från Alla kvinnors hus, Stockholm 2004.

Jeffner, Stina, *Kvinnojourskunskap – En översikt av kvinnojourernas kunskap om sexualiserat våld, speglad mot aktuell forskning*. Stockholm, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), 1999

Kolfjord, Ingela, *Kvinnors drogbruk och lagbrott: Positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag*. Lund, Bokbox Förlag 2003

Kvinna slår kvinna. Man slår man. Homosexuell partnermisshandel, Stockholm,

- Näringsdepartementet, Nationellt råd för kvinnofrid, 2003
- Laanemets, Leili, *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbrukarbehandling*, Dissertation in Social Work nr 8. Lund, Socialhögskolan, Lunds universitet 2002
- Lander, Ingrid, *Den flygande maran – En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet 2003
- Litzén, Staffan, "De glömda brottsoffren – utsatthet för brott bland marginaliserade grupper" i, "Utsatta och Sårbara Brottsoffer", Magnus, Lindgren, Karl-Åke Pettersson & Bo, Hägglund, (red), Stockholm Jure Förlag AB, 2004
- Lundgren, Eva, "Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier" i, *Kvinnomisshandel, JÄMFO-rapport nr 14*, Stockholm 1989
- Lundgren, Eva, *Gud og Hver Mann*, Oslo, Cappelen 1990
- Lundgren Eva, *Våldets normaliseringsprocess: Två parter – två strategier*, Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS) 2004
- Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny & Kallioskoski, Anne-Marie, *Slagen dam Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning 2001*, Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet, 2001
- Mattsson, Tina, *I viljan att göra det normala – En kritisk studie av genusperspektivet i missbruksvården*, Lund, Égalité, 2005
- Metell, Barbro, (red), *Barn som ser pappa slå*, Stockholm, Gothia förlag, 2001
- Nilsson, Agneta, *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Avhandlingsserie nr 8. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet, 2002
- Nyrén, Ing-Britt: *Normbrottet : det kvinnliga perspektivet i missbruksvården*, Hägersten, Socialförvaltningen, FoU-byrån, 1995
- Olsson, Margot, *Myndighetssamverkan vid våld mot kvinnor – en kartläggning*, Malmö: SDF Södra Innerstaden i Malmö, 1998
- Regeringens proposition Kvinnofrid 1997/98:55*, Stockholm 1998
- Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*, Stockholm, 2003
- Stahlman, Bengt, *Könsrollernas maskerad*, Lund, Studentlitteratur 1998
- Skrinjar, Monica, *Intravenösa narkotikamissbrukares utsatthet för brott*, Stencil Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet 1997

Smirthwaite, Goldina, *Mäns livssammanhang – en feministisk kritik*, Paper till nationella genuskonferensen Vetenskap och emancipation – emancipation och vetenskap, Umeå universitet 2002

Social rapport 2001, Epidemiologiskt Centrum. Stockholm: Socialstyrelsen 2001

SOU 1995:60: Kvinnofrid. Huvudbetänkande av kvinnovåldskommissionen, del A & B, Stockholm 1995

SOU 2004:121 Slag i luften – en utredning om myndigheter, mansvåld och makt. Betänkande av Utredningen om kvinnofridsuppdragen, Stockholm 2004

SOU 2004:3 Tvång och förändring -Rättsäkerhet, vårdens innehåll och eftervård. Betänkande av LVM-utredningen, Stockholm 2004

Wendt Höjer, Maria, *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*, Stockholm, Liber, 2002

Wendt Höjer, Maria, & Åse, Cecilia, *Politikens paradoxer – En introduktion till feministisk politisk teori*, Bjärred, Academia Adacta, 1996

Världens sämsta brottsoffer: om mäns våld mot missbrukande kvinnor och psykiskt funktionshindrade kvinnor, Stockholm: Näringsdepartementet, Nationellt råd för kvinnofrid, 2003

Åhgren, Malin, *Kvinnliga brottslingar som offer – En studie av utsatthet för våld och egendomsbrott bland 20 kvinnor i fängelse*, C-uppsats. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet 1996